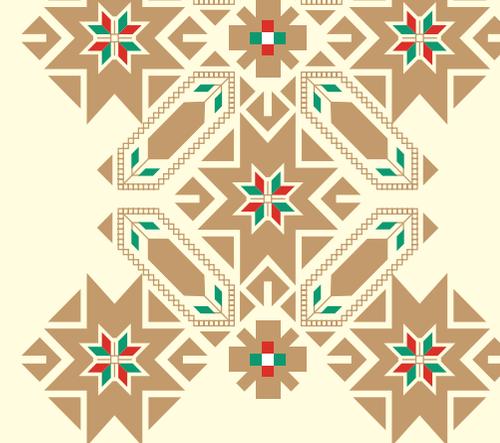

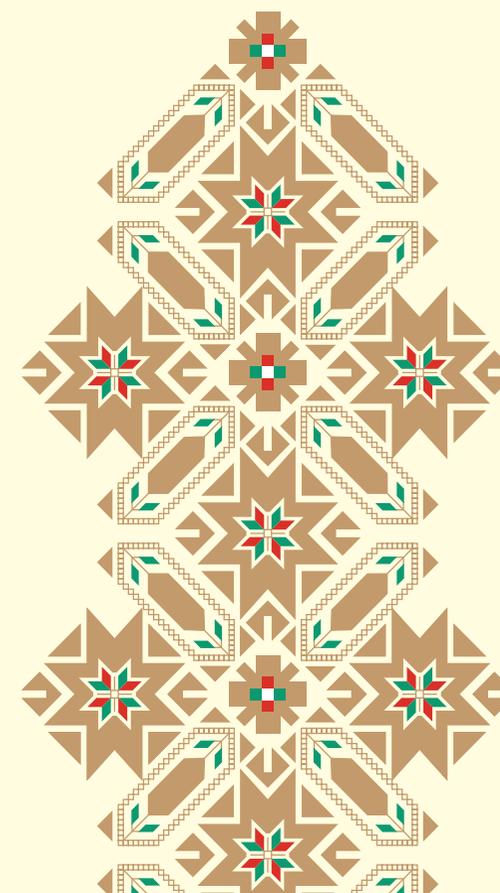
ЕМИЛ
МИЛАНОВ

Емил Миланов е роден в София. Заедно с баща си българския поет и преводач Александър Миланов участва в създаването и дейността на Дружеството за подпомагане на бесарабските и таврийските българи „Родолубец“. Работи в Министерството на образованието и науката на Република България, консул е на България в Варшава (Полша) и Торонто (Канада). Проява голяма активност за подпомагане образованието на българите извън България. Публикува научни и публицистични трудове за тези сънародници. С това придуби голямо любов и уважение от бесарабските българи.

ЕМИЛ МИЛАНОВ

ДА НЕ УГАСВАТ БЪЛГАРСКИТЕ ОГНИЩА ИЗВЪН БЪЛГАРИЯ

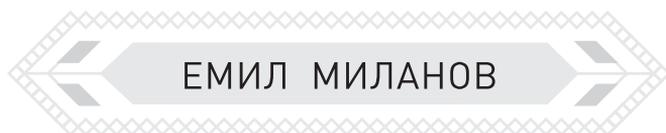

ЕМИЛ МИЛАНОВ

ДА НЕ УГАСВАТ БЪЛГАРСКИТЕ ОГНИЩА ИЗВЪН БЪЛГАРИЯ

НАУЧНО ДРУЖЕСТВО НА БЪЛГАРИСТИТЕ
В РЕПУБЛИКА МОЛДОВА

**ДА НЕ УГАСВАТ
БЪЛГАРСКИТЕ ОГНИЩА
ИЗВЪН БЪЛГАРИЯ**

Кишинев: „Cu drag”, 2016

**ASOCIAȚIA OBSTEASCĂ
SOCIETATEA ȘTIINȚIFICĂ DE BULGARISTICĂ
DIN REPUBLICA MOLDOVA**

Автор: *Емил Миланов*
Редактор: *Захари Захариев*
Дизайн обложки: *Евгений Папенюк*
Макетирование: *Ольга Чебану*

Миланов, Емил.

Да не угасват българските огнища извън България / Емил Миланов; Научно дружество на българистите в Респ. Молдова. – Кишинев: „Cu Drag”, 2016 (F.E.-P. „Tipografia Central”). – 160 p.

Referințe bibliogr. în subsol. – 300 ex.

ISBN 978-9975-9577-6-2.

008(=163.2)(478)

M 60

© Емил Миланов, 2016

© S.Ș.B., 2016

СЪДЪРЖАНИЕ

Познавач и приятел на бесарабските българи (<i>Н. Червенков</i>)	5
За да не угаснат българските огнища. За образователна дейност сред българските общности зад границата.	9
Културно-просветното дружество за връзки с бесарабските и таврийските българи „Родолубец” – неправителствена организация, защитаваща правата на българите зад границата	46
Първа общосъюзна конференция на българите в СССР	53
Образователната дейност сред българските общности зад граница. 1990-1998 г.	57
Просветното дело сред българските общности зад граница в периода 1990-2002 г.	65
Двадесет години от приемането на Постановлението за осъществяване на образователна дейност сред българите в чужбина № 103/31.05.1993 г.	76
Регионални и етно-културни български общности зад граница . . .	103
Не да се вписваш във времето, а да го създадеш!	149
Тончо Василев – един от дейците на „Родолубец”, допринесли най-много за изграждане на днешното лице на организацията	151
Професор Благой Чифлянов – бележит български духовник	153
Професор Емил Боев – на 70 години	155
Сами Поликар си остава един от нас (<i>In memoriam</i>).	156
Владимир Карабойчев.	158

ПОЗНАВАЧ И ПРИЯТЕЛ НА БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ

През октомври, 2016 година се навършват тридесет години от датата, на която в Република Молдова сред местното българско население започва официално да се изучава родният език. Въпросът за изучаването на български език се поставя в периода на съветската „перестройка“ (1985-1990 г.). Да преподават в Молдова започват преподаватели без специално образование, най-често специалисти по руска филология и начална педагогика. От 1988 г. с решение на държавата в Кагулското педагогическо училище започва подготовката на детски и начални учители по български език. От самото начало българската страна намира активна поддръжка в Молдова и Украйна както от държавни, така и от обществени институции. Много деятели посвещават своята дейност на тази патриотична кауза.

Един от тях, много добре познат и обичан от бесарабските българи, е Емил Миланов. Той е роден в София. Израсъл е в семейството на интелектуалци. Майка му – Цвета Попова е филолог и юрист, дългогодишен учител по български език и редактор в издателството на БАН и издателство „Просвета“. Баща му – Александър Миланов е поет-сатирик, преводач на унгарска, руска и немска поезия, публицист и общественик. През март 1988 г. Александър Миланов заедно със съпругата си се включва в Комитета за екологична защита на град Русе, а през ноември същата година става съучредител и член на Клуба за подкрепа на гласността и преустройството, в който през лятото на следващата година член става и синът му Емил. Александър Миланов хвърля много енергия в подкрепа на каузата на българските общности зад граница, подпомага младите български поети и писатели от Бесарабия, Таврия, Западните покрайнини, Албания и Косово. Като поддръжник и продължител на тези идеи, през 1990 г. младият Емил заедно с баща си участва в създаването на Дружеството за подпомагане на бесарабските и таврийските българи „Родолюбец“ с председател Петър Германов.

Запознах се с Емил Миланов в Тараклия по времето, когато той със своята съпруга обикаля българските села в Бесарабия. Още тогава у този младеж, току-що завършил институт, личаха интересът и любовта към бесарабските българи, загрижеността към техните проблеми, готовността да работи за запазването на тяхната национална просвета и култура, на тяхната идентичност. Неслучайно през 1992 г. Емил Миланов печели конкурс и постъпва на работа в Министерството на образованието и науката, където има непосредствена възможност да работи за практическото реализиране на тези идеи. Той участва в разработването на Програмата

за образователна дейност сред българите в чужбина, регламентирана с ПМС 103/1993 г. Младият служител работи активно за приобщаването на българската младеж в Бесарабия към инициативата за обучение на студенти, докторанти и специализанти в български висши училища. Той е сред дейните организатори на езикови курсове за учители, студенти и ученици в българските центрове, съдейства за изпращането на учители и учебници за нуждите на българските училища зад граница. Трудно е с няколко изречения да бъде оценена цялата дейност на Емил Миланов. Значителен е неговият принос за това, че в периода до 2005 г. с българска държавна стипендия са приети за обучение 5685 студенти, 120 докторанти и 241 специализанти. 4198 учители и 3372 ученици и студенти провеждат двуседмични езикови курсове в България. Изпратени са няколко стотин хиляди тома учебна и учебно-помощна литература. По същото време нормативно е регламентирана образователната политика на българската държава към нашите сънародници зад граница, подписани са споразумения за сътрудничество в областта на образованието с Молдова, Украйна, Албания, Румъния и Сърбия с акцент върху подпомагането на българите в тези страни, за взаимно признаване на документите за образование, за регламентиране на учебния процес в Болградската гимназия, междуправителствено споразумение за създаването на Тараклийския държавен университет в Молдова през 2004 г. През 1996 г. са създадени и три нови български училища – Български лицей в Кишинев, Музикален колеж в с. Твърдица, Молдова, и Украинско-български лицей в гр. Приморск, Украйна.

През 2005 година Емил Миланов преминава на работа в МВнР, където известно време продължава да се занимава с въпросите на българските общности зад граница, а в периода 2007-2010 г. работи като пресаташе в Посолството на България във Варшава. По време на унгарското и полското председателство на ЕС през 2011 г. той е референт в министерството, отговарящ за двустранното сътрудничество с тези две държави. След това става консул в Генералното консулство на България в Торонто, Канада, където работи и до днес.

Емил Миланов не може да не се радва от факта, че политиката за оказване на помощ и съдействие на нашите сънародници зад граница не е редуцирана, нормативната база – също. Нещо повече – през 2009 г. МОН разработва програмата „Роден език и култура” за подпомагане на българските училища в чужбина, а през 2011 г. с ПМС 334 са определени условията, при които българските неделни училища могат да бъдат включени в т.н. „Списък на българските училища”, което гарантира ежегодното осигуряване на средства за издръжката на тези училища. Изпълнявайки своите консулски задължения, макар и от далечна Канада Емил Миланов не престава да поддържа връзки с бесарабските българи.

По време на своята работа в Министерството на образованието и науката, и в рамките на сътрудничеството с родолюбиви организации, Емил

Миланов редовно публикува научни, публицистични и информационни материали, преди всичко в алманаха на Дружеството за връзки с бесарабските и таврийските българи „Родолюбец”, като е сред първите, които информират както българското общество, така и българската общност извън страната за процесите, свързани с културното възраждане на българите в Украйна и Молдова, а така също и в редица други страни. Това е своеобразен импулс в развитието на взаимното опознаване.

Предвид гореизложеното, Научното дружество на българистите в Република Молдова излезе с инициатива основните публикации на Емил Миланов да бъдат събрани и публикувани в отделен сборник. Разбира се, част от информацията е вече остаряла, някои от изразените предложения повече не са актуални, а междувременно са издадени нови научни и публицистични трудове, които отразяват същите проблеми. По наше мнение, обаче и при тези обстоятелства разработките на Емил Миланов имат важно значение за сегашното развитие на просветата сред бесарабските българи, както и за изработването на политиката на България към тях.

Две статии са ключови: „За да не угаснат българските огнища. За образователна дейност сред българските общности зад граница” и „Регионални и етнокултурни български общности зад граница”. В тях се представя от една страна организационната структура на бесарабските българи, а от друга – развитието на техните национални искания през първите повече от десет години след обявяването на независимостта на Молдова през 1991 г. Като един от активните дейци, провеждали политиката на българската държава към нашите сънародници зад граница, Емил Миланов разкрива отвътре конкретните действия, характеризиращи тази държавна политика. Тези аспекти се допълват и от други материали на сборника. В специална статия той обобщава въпросите относно участието на преподаватели от България в преподаването на български език, родна история и култура в Молдова и Украйна, както и подготовката на български младежи от тези държави в български ВУЗ. Сборникът завършва с материали за деятели, които имат принос за запазване и укрепване на българщината сред бесарабските българи.

Надявам се, че включените в този сборник научни и публицистични трудове на големия приятел на българите, живеещи извън България – Емил Миланов, ще бъдат ценен извор за проучване на връзките на метрополията с диаспорите, за съхраняване сред тях на националната идентичност.

Д.и.н. Николай Червенков,
председател на Научното дружество на Българистите
в Република Молдова

ЗА ДА НЕ УГАСНАТ БЪЛГАРСКИТЕ ОГНИЩА. ЗА ОБРАЗОВАТЕЛНА ДЕЙНОСТ СРЕД БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩНОСТИ ЗАД ГРАНИЦАТА

Контакти с българите в Молдова и Украйна Дружество „Родолубец” установи още преди учредителното си събрание, а някои от учредителите бяха поддържали връзки с тях в продължение на години и десетилетия. Известно ни беше, че само незначителна част от учителите, заели се да преподават родния език в училищата на българските селища, владеят задоволително българския език. Стана ясно също така, че с едномесечни квалификационни курсове с преподаватели по български език от Молдова и Украйна, започнали да се провеждат у нас от 1987 г., проблемът няма да бъде решен, въпреки всеотдайността и патриотичния порив на участниците в курсовете. Нужни бяха и стимули за нашите сънародници да изучават родния си език, да го усвояват литературно, а не да се задоволяват с неговия доста русифициран диалектен вариант.

Първата стъпка беше направена от Благоевградския педагогически институт, където по инициатива на ректора проф. Илия Конев и зам.-ректора Любен Бумбалов, член на „Родолубец”, беше решено да се приемат за сметка на института четирима студенти – българи от Украйна и Молдова. Същото решение взе и Висшият химико-технологически институт по инициатива на Сашо Станев, също член на Дружеството. При среща на ръководители на нашето дружество с представители на Правителството, Президентството и Великото народно събрание, на някои от които участваха и наши сънародници от Молдова и Украйна, се поставяше въпросът и за обучение на българи от чужбина във висшите учебни заведения. Тази идея беше възприета от проф. Илия Конев, станал в началото на 1990 г. министър на висшето образование. По негово предложение беше взето решение да бъдат приети за студенти 75 българи от Молдова, Украйна и Румъния.

За да изпълни решението, МНВО се обръща към тогавашния Комитет за българите в чужбина, но се оказва, че той не е имал никакви връзки с българите в бившия Съветски съюз и балканските страни. Ето защо служителите на Комитета се обърнаха за съдействие към Дружеството за връзки с бесарабските и таврийските българи „Родолубец”. С радост се заехме да реализираме онова, на което бяхме инициатори. С тези си действия излизахме от сферата на популяризаторството и навлизахме в сферата на реалните действия за решаване на проблемите на нашите сънародници извън страната. За съжаление от тогавашното ръководство бяхме остана-

ли само Петър Германов и аз. Веднага се свързахме с Никола Тодоров от дружеството „Св. Св. Кирил и Методий“ в Болград и с Михаил Иванов от Българското дружество в Одеса, които по това време бяха в България, и те изявиха желание да вземат участие в подбора на студентите. Дружество „Св. Св. Кирил и Методий“ разви голяма дейност в осъществяването на задачата, дори организира някаква форма на кандидатстудентски подбор. В Одеса документите бяха събрани от Областното управление на образованието, а в Молдова важна роля изигра Таня Стоянова, служителка в молдовското Министерство на науката и образованието. Българското дружество там – „Възраждане“ също се включи в подбора.

Получихме информация, че кандидатите са няколкократно повече от предоставените места. С г-н Михаил Иванов, съветник по националните въпроси на Президента, се срещнахме с проф. Илия Конев. Бройката беше увеличена на 146.

През август в София дойдоха Таня Стоянова от Кишинев, Виктор Кипер от Одеското областно управление на образованието, Иван Забунов – председател на Дружество „Възраждане“ в Кишинев и Иван Половнюк – секретар на Дружество „Св. Св. Кирил и Методий“. Четиримата, плюс Иван Дундаров (вече напуснал „Родолубец“), Петър Германов и служители в Министерството на науката и висшето образование (МНВО) проведоха конкурс по документи. Заедно с приетите по решение на самите ректори студентите стигнаха около 186.

През октомври пристигна първата група наши млади сънародници от чужбина, дошли да се учат в български висши учебни заведения. Това беше исторически момент – започваше интензивна подготовка на хуманитарна интелигенция за българските общности в Украйна, Молдова и Румания с намерение това да се реализира и за компактното българско население в другите страни. Между открояващите се в първата група бих искал да посоча Михаил Сакъзов от с. Каменка – специалност режисура, Генади Шавриев от гр. Кагул – журналистика, Славчо Петков от с. Стояновка – българска филология, Любов Буюкли от с. Кубей – педагогика, Асен Стоянов от Кишинев – живопис и Иван Попов от Твърдица – право.

Групата беше настанена в бившата партийна школа (АОНСУ). Там студентите преживяха най-тежката за България зима през последните няколко години – купони, режим на тока. На всичко отгоре в общежитието в продължение на 2-3 седмици нямаше ток, отопление и вода. Дружество „Родолубец“ помагаше на студентите да си осигурят необходимите книги, учебници, храна, подпомагаха ги и някои фирми. Студентите създадоха свое землячество „Акад. Александър Теодоров-Балан“. За негов председател беше избран М. Сакъзов, а в ръководството влязоха още Сл. Петков, Т. Стефанова и Л. Буюкли.

Когато министър на науката и висшето образование стана Георги Фотев, до нас достигнаха обезпокоителни сведения, че за следващата година не се предвижда приемането на чуждестранни българи за безплатно обучение в наши висши училища. С Петър Германов подготвихме писмо до МНВО с настояване за прием и през 1991-1992 г. Връчихме го лично на проф. Фотев. На срещата отидохме заедно с г-н Михаил Иванов, съветник на Президента. В писмото беше предложена и система за регионален прием. Проф. Фотев прие предложението и обеща да се заеме с финансовото му осигуряване.

През март 1991 г. в Болград се проведе Първата конференция на българите в бившия СССР, а на 19 май с.г. стана техният Първи конгрес. Конференцията беше организирана от българските дружества, а в организацията на Конгреса взеха участие и местните власти. На 3 март се учреди Асоциация на българските културно-просветни дружества с председател проф. Петър Недов, а на 19 май – Асоциация на българите в СССР с председател Иван Македонски. На първото събитие присъствах сам, а на второто – заедно с президентския съветник Михаил Иванов. Очаквахме, че създаването на Асоциацията ще бъде нов етап във възраждането на нашите сънародници. За съжаление очакванията ни не се сбъднаха, Асоциацията не направи нищо за активизиране на българската общност. По време на конгреса от името на нашето Генерално консулство в Одеса с генерален консул проф. Стоян Радев разпратихме писма до всички български дружества в тогавашния Съветски съюз с разпределението на местата по региони и условията на конкурса, а на Виктор Стоянов – председател на Българското дружество „Св. Св. Кирил и Методий”, Иван Забунов – председател на Кишиневското дружество „Възраждане” и на Валентин Кирязов – председател на Българското дружество в Одеса, писмото връчихме лично. След завършването на Конгреса заминах за Таврия, за да занеса там лично писмото, т.к. изпратените предишната година писма и документи по пощата не бяха стигнали. Оказа се, че без отиването ми едва ли и втората година щеше да има студенти от таврийските българи – някой беше пуснал слух, че в България има едва ли не военно положение и нямаше кандидати да се учат у нас.

За няколко дни обиколих около десет села, срещнах се с абитуриенти, запознах ги с условията за следване в България, дадох и обширно интервю по този въпрос във в-к „Приморска степ”. По-късно узнах, че за 25-те места е имало 40 кандидати.

През учебната 1991/1992 г. у нас по държавна поръчка се учеха около 180 студенти, в т.ч. – от Таврия – 24, от Олшанка и Терновка – по 3 и от Крим – 1. За първи път служител на МНВО (г-жа Геновева Антонова) взе участие в подбора в Одеска област, извършен съвместно с Управление „Образование” и българските дружества. В Молдова подборът беше

извършен от представители на българската общественост, МНО и Дружество „Възраждане”. Дойде да се учи и една група във ВИТИЗ.

През 1991 г. започнаха обучението си в наши средни училища 30 ученици от Запорожка и Одеска област. Планувано беше числото им да е двойно по-голямо, но Министерството на финансите не отпусна средства.

Подготовката по акцията за привличане на ученици – българи от чужбина за обучение в българско училища се извърши от Комитет с участието на представители на всички обществени организации, имащи отношение към българските общности в чужбина, оглавяван от Александър Миланов. Задно с Министерството на просветата беше направено проучване, къде има условия за обучение и общежития за учениците. Беше изпратено писмо до тогавашния Председател на Министерския съвет Димитър Попов – всички министри се отнесоха благосклонно към идеята с изключение на Иван Костов, който не благоволеше да отговори. С писмо от тогавашния министър на просветата Матей Матеев, Владимир Калоянов замина за Таврия и след повече от месец, преминавайки през много перипетии, се завърна със 17 ученици. Ако Министерството на труда и социалните грижи не беше осигурило места в Климатичното училище в с. Качулка, Сливенско, децата щяха да бъдат върнати обратно.

Не след дълго дойдоха още 13 деца от Одеска област, доведени от доц. Михаил Иванов, които бяха настанени също в Качулка. Условията не бяха твърде добри. Александър Миланов, доц. Иванов и Владимир Калоянов се срещнаха с Петко Симеонов, директор на Агенцията за чуждестранна помощ, и получиха от него обещание за помощ, но служителите дадоха далеч не всичко обещано. По Коледа по инициатива на Нешка Робева за децата бяха устроени тържества, раздадени им бяха подаръци, състезателките по художествена гимнастика изнесоха специално за тях програма. Дружество „Родолубец” се обърна към редица издателства и фирми, които раздадоха книги и други подаръци за децата... Но за съжаление може би едва от учебната 1994-1995 г. ще бъде продължено приемането на нови ученици.

През есента на 1991 г. министър на образованието стана проф. Николай Василев, който обеща пълна подкрепа.

През февруари 1992 г. в Министерството на образованието и науката се проведе конкурс за двама служители, които да се занимават с проблемите на българите в чужбина. На конкурса участвах със своя програма, бях назначен и от 1 март започнах работа. С изненада установих, че не е направено нищо за следващия прием. В продължение на два месеца написах не една докладна записка по въпроса, но стана ясно, че проблемът не може да бъде решен в рамките на МОН, поради липса на нормативна база и средства. Нещо повече, един от зам.-министрите смяташе, че приемът от предишните години е извършен незаконосъобразно. Подготвих проекторешение на Министерския съвет по въпроса и в края на май то беше внесено от проф. Василев за разглеждане в Министерския съвет, а

на 15.07.1992 г. – прието (под №250). Малко по-късно беше разработена и програма на Министерството за изпълнение на Решението.

В изпълнение на приетото Решение за провеждане на подбора в Румъния, Молдова и Украйна замина комисия в състав: Ем. Миланов, В. Божанов, Н. Бурджиева, С. Поликар и Вл. Калоянов. Подборът беше извършен в Кишинев, Тараклия, Каменка, Одеса, Приморск и Букурещ. Основните критерии за подбора бяха балът от дипломата и оценката от събеседването. Писменото владеене на български език беше проверено с диктовка. В подбора взеха участие представители на образователните институции в Украйна и Молдова, а по време на събеседването присъстваха и представители на регионалните български културно-просветни дружества. Важно е да се посочи, че през учебната 1992-1993 г. се разшири географията на приема – дойдоха да се учат 12 българи от Западните покрайнини, 2 от Македония, 1 от Унгария и 1 от Турция.

Практиката показва, че Решението на МС и Програмата на МОН не са достатъчни за обучението на българи от чужбина у нас, тъй като влизат в противоречие с нормативни актове от по-висок ранг. Разработи се проект на Постановление на МС, което да реши цялостно и трайно въпроса, но той срещна остра съпротива от страна на някои чиновници в Правния отдел на МС. Главната им теза беше, че такова постановление изобщо не е необходимо и че въпросите могат да бъдат решаван с вътрешни актове на Министерството на образованието и културата (МОНК) или с изменения на вече съществуващи актове на МС. Тогавашният министър на образованието проф. Марин Димитров беше изключително добре настроен към обучението на чуждестранни българи у нас и прие присърце прокарването на това постановление.

На 20 май 1993 г. проектът влезе за трети път в дневния ред на МС. По покана на проф. Димитров на заседанието присъствах и аз. За съжаление, въпреки убедителните аргументи, изложени от вносителите – проф. Димитров и Георги Данаилов, председател на Агенцията за българите в чужбина, приемането беше отложено за следващото заседание. След едnodневни дискусии между експерти от различни министерства и Правния отдел на МС се изготви окончателният вариант, приет на 27 май. Веднага беше създадена комисия, която разработи инструкция за провеждането на подбора.

На 5 юни за извършването на подбора за Румъния, Молдова и Украйна замина комисия в състав: Ем. Миланов, В. Божанов, Н. Бурджиева, Ев. Василева и В. Василев – последните двама преподаватели в Българския колеж-лицей в гр. Тараклия. За разлика от предишните години, този път бяха проведени тостове по български език, математика, биология и химия, резултатите от които влязоха в общия бал на кандидатите.

Това значително усложни провеждането на подбора, но в същото време изключи възможността от попадането на случайни кандидати сред приетите студенти.

Подборът се проведе в Букурещ, Тараклия, Каменка и Приморск, а за кандидатите от Сърбия, Македония и Гърция – в София. Броят на кандидатстващите беше над три пъти повече от отпуснатите места, а кандидатите, в голямата си част – значително по-добре подготвени, особено кандидатите от Запорожка област, които проявиха добро познаване на българската литература. Явилите се кандидати от с. Акимовка (За българите в това село още акад. Державин пише, че са езиково асимилирани.) се представиха също много добре. Те вторично научили български от възрастния бивш възпитаник и преподавател на Педагогическия техникум в с. Преслав (Запорожка област) – г-н Гогунски.

За първи път бяха приети кандидати от Албания и Гърция. През тази година бяха приети общо 234 души – съответно от Украйна – 97, от Молдова – 80, от Румъния – 19, от Албания – 16, от Сърбия – 13, от Македония – 7 и от Гърция – 1.

До момента в България се обучават 9 аспиранти, от които бих изтъкнал Владимир Калоянов (р. с. Лозоватка/Вайсал/, Запорожка област), Екатерина Челак (р. с. Твърдица, Молдова), Лариса Баорчулу (р. гр. Комрат), Иван Половнюк (р. с. Каменка/Ташбунар/, Одеска област), Нина Милиш (р. гр. Чадър Лунга) и Тодор Петров (р. с. Звонци – Сърбия). През годината бяха приети още 4 аспирантки и 10 специализанти.

Една друга форма на образователна дейност сред българите в чужбина са квалификационните курсове с учители и студенти – българи от чужбина. По мое мнение това е най-ефективната форма, т.к. дава непосредствени резултати. През последните две години само в Квалификационния център в гр. Габрово са преминали на курсове 888 българи от чужбина. Центърът се ръководи от г-н Никола Караиванов – член на габровското дружество „Родолубец“, човек с неизчерпаема енергия. На него лично се дължи тази дейност не само да не се преустанови, но и да бъде разширена.

На просветната нива се трудеха наши преподаватели ентузиастични (без заплащане от Министерството на образованието): Петър Пешев – в с. Паркани, Лазар Георгиев – в с. Благоево, Генка Зидарова – в същото село и в Педагогическия институт в Измаил, Никола Караиванов – Педагогическия институт в Кишинев, Евелина и Васил Василеви – в Българския лицей в гр. Тараклия, Петър Чолов, Румяна и Ангел Андрееви – в Комратския университет и др. Тяхното присъствие значително повиши качеството на преподаване на българския език, история и литература в Молдова и Украйна.

Вече има трайна нормативна база за осъществяването на образователната дейност сред нашите сънародници зад граница, което е съществена предпоставка за създаването на българска по дух интелигенция от средите на компактните български общности в чужбина и изобщо сред българската диаспора по света.

През тази година Дружество „Родолубец“ организира ежемесечни сбирки, на които бяха обсъждани актуални проблеми на българите от Бесарабия и Таврия, а също така и четири концерта – по случай Националният празник на България – 3 март, по случай празника на светите братя Кирил и Методий, по случай откриването на новата учебна година (на 2 септември) и по случай 60-годишнината на Александър Миланов. Основни участници в концертите бяха студенти от Бесарабия, Банат, Сърбия и Албания. Тези прояви бяха широко отразени от средствата за масово осведомяване и намериха широк отзвук след обществеността.

• • •

За последното десетилетие образователната дейност бе основната и до голяма степен единствената последователна резултатна дейност на българското правителство спрямо сънародниците ни извън България. В продължение на казаното в предишния материал от „Родолубец ‘1994” ще разкажа в хронологичен ред за по-важните неща, случили се в този период.

През 1993 и 1994 г., когато министър на образованието и науката беше Марко Тодоров, добрите страни на образователната дейност сред сънародниците ни от чужбина от предните години се запазиха в пълна степен, а като конкретен принос на министъра ще отбележа решаването на въпроса със заплащането на работещите сред българските общности преподаватели. Подчертавам този момент, тъй като това даде възможност да се утвърди трайното присъствие на наши преподаватели там. Някои от изпратените преподаватели станаха методици към районните отдели на образованието и се заеха с изготвянето на програмите по български език, други станаха инициатори за откриването на катедри по българска филология, трети подпомогнаха създаването на училища с обучение на български език.

В този период се създаде и система за организирането на квалификационни курсове и редовно снабдяване с учебници на училищата с преподаване на български език в чужбина. Този важен факт създаде у партньорите ни в образователните институции в Молдова и Украйна сигурност и доведе до разработването на програми, в които българският език да е значително по-сериозно застъпен. През 1993 г. в с. Валя-Пержей, Молдова, се сформира и първият клас, в който обучението се води изцяло на български език. В същото село през април 1995 г. се проведе международна научно-практическа конференция, на която експериментът беше отчетен като успешен и се очертаха тенденциите за постепенно преминаване към такава форма на обучение в селищата с компактно българско население. През следващите години се сформираха и други такива класове в гр. Тараклия и с. Каменка, Одеска област.

През 1994 г. отново се проведе прием на студенти от общностите ни зад граница. Комисията в състав: Н. Бурджиева, Р. Андреева, В. Василев, В.

Божанов и Ем. Миланов, организира приема на студенти в гр. Приморск (за Украйна – Крим, Запорожка, Николаевска и др. области), в с. Каменка (за Одеска област), в гр. Тараклия (за Молдова), в Русе (за Румъния), в София (за Македония, Югославия и др.) и за първи път в Тирана (за Албания). Приети бяха 236 студенти, а явилите се на конкурсите бяха двойно повече. През следващата 1995 г. конкурсите се извършиха на същите места, както и предишната година, а комисията беше в състав: Н. Бурджијева, Р. Андреева, В. Василев, Мария Стоянова, Катя Стойкова, Райна Попова, В. Божанов и Ем. Миланов. Приетите студенти бяха общо 240.

За тези две години следва да се отбележи, че системата на прием беше усъвършенствана. Разширен беше и спектърът на специалностите. През 1995 г., по мнение на специалистите, нивото на подготовка по български език и литература на една трета от кандидатстващите от Молдова по нищо не отстъпваше на това на зрелостниците в България. В Одеска област по традиция най-добре се представяха кандидатите от Измаилски район и особено подготвяните от зам.-директора на училището в с. Каменка г-жа Валентина Радолова и в оглавявания от г-н Антон Златов Културно-просветен център „Хан Аспарух” – гр. Измаил. Интересно е да се отбележи, че през 1995 г. веднага след Измаилски район се нареди Арцизки район, факт, който за мен не е случаен, тъй като там началник на районния отдел на образованието е Анна Стоянова, методик е изпратеният от МОНТ учител Димитър Кичуков, а председател на обединението на учителите по български език – Степан Иванов от с. Виноградовка (Бургуджи). На конкурсите в Приморск беше потвърдено доброто ниво от предишните години, като отново кандидатите от отдалечената Акимовка бяха сред най-добрите. По време на пребиваването на комисията в Приморск се проведеха срещи с районната администрация – Иван Везирски (зам.-началник), А.М. Шадурич (началник на отдел „Образование”) и Леонид Паскалов (методик по български език за региона). По време на разговорите се роди идеята за създаването на Украино-български лицей в Приморск.

Самият факт на провеждането на конкурс в Тирана, съгласувано с албанското министерство на образованието, е знаменателен, тъй като даде кураж на местните българи открито за изявяват своята етническа принадлежност. На въпроса, как е научила български, кандидат-студентката Алкета Дурмиши от с. Требища, Голо Бърдо, заяви, че майка ѝ „не знае един лаф албански”. Като цяло броят на кандидатстващите през 1994 г. отбеляза известен спад, но това според мен се дължи на самооценката на самите кандидати за недостатъчна подготвеност (поради което не са се явили на изпити). Изместването на мястото на конкурса от Букурещ в Русе спомогна за по-добрата му организация. Сред приетите през 1994 г. беше Флорин Русев от с. Извоареле, окръг Телеорман. Той спечели симпатиите на родолюбивата общественост у нас с изпълненията на народни песни и авторски стихове на български език, по време на концерти и сре-

щи, организирани традиционно от дружествата по случай подписването на Сан-Стефанския договор (3 март), Деня на българската просвета и култура (24 май), откриването на новата учебна година за новоприетите студенти и Коледа. През втората година, поради проблеми с паспортите и разпространяване на слухове, че българските дипломи не се признават, на конкурса се явиха едва 12 души от Румъния.

От 1995 г. министър на образованието стана акад. Илчо Димитров. Тук е мястото да се отбележи, че още през 1987 г., когато той беше министър на просветата, у нас бяха издадени първите учебници за българите в Молдова. По негова инициатива беше внесено и одобрено от МС ПМС №33/26.02.96 г., с което се увеличи броят на приеманите студенти и докторанти – съответно на 300 и 10, а общата продължителност на специализациите беше увеличена от 60 на 100 месеца.

През 1996 и 1997 г. се появиха първите сериозни резултати от петгодишната ни работа. След няколкогодишни усилия на сънародниците ни в една и съща година (1996 г.) бяха открити три български училища. Украино-български лицей в Приморск (директор Дмитрий Томашков) отвори своите врати на 31 август, за да продължи традициите на закрития през тридесетте години Педагогически техникум в с. Преслав. Българското училище в Кишинев (директор к.п.н. Васил Стоянов), в тържествена обстановка, в присъствието на молдовския президент Мирча Снегур, бе открито на 2 септември. Първото училище по български фолклор извън България – Българският музикален колеж в с.Твърдица (директор к.изк. Степан Стоянов) бе открито на 2 октомври.

В редица български селища зад граница се усети присъствието на специалисти, завършили различни форми на обучение в България. Директорът Петър Дериволков и няколко преподаватели от Тараклийския колеж-лицей проведоха краткосрочни специализации в Централния институт за усъвършенстване на учителите при Софийския университет. В същия институт беше на специализация и Валентина Митева, бивша директорка на Второ училище в Тараклия, назначена през 1996 г. за завеждащ на отдел „Образование” на Тараклийски район. В ръководеното от нея училище през 1995 г. се откри първият в града клас с обучение на български език.

Завърналата се в отдел „Българистика” при Института за националните малцинства към МАН след блестяща защита на докторска дисертация в Института по история към БАН Екатерина Челак (р. в Твърдица) чете лекции в Комратския университет и в Българското училище в Кишинев. Александър Барбов (р. в Твърдица), завършил журналистика в Софийския университет, е референт за българското малцинство в Департамента за националните малцинства в Молдова, а Владислав Златев, завършил психология в СУ работи в държавната администрация в Болград. Наталия Добрева (р.с.Валя-Пержей) участва в изготвянето на предавания

на молдовската телевизия на български език „На Буджашка вълна”, а Геннадий Шавриев сътрудничи на районния вестник в гр. Кагул. Светлана Драгнева (р. в с.Хасан Батър/Виноградное, Болградско), завършила българска филология в ЮЗУ, Анна Жечева (р.с. Каракурт/Жовтневое), завършила начална педагогика в Добрич, и Анжела Николова, завършила българска филология в СУ, работят в българския вестник „Роден край” – Одеса. Снежана Куртова от с.Кирсово и Светлана Кара от с.Московей, завършили българска филология, съответно в ЮЗУ и ШУ, както и Тая Раковчена, завършила специализация в СУ, работят като преподаватели в Комратския университет. Елена Златева, завършила българска филология в СУ, Виталий и Лариса Райнови, завършили специализации във ВТУ, са преподаватели в Измаилския педагогически институт. В Одеския държавен университет преподава български език Светлана Митител – Георгиева от с.Камчик (Заря), завършила българска филология в ЮЗУ. Мария Константинова, завършила психология в СУ, е организатор на културните прояви в с.Нови Троян. Наталия Константинова, българска филология, Татяна Трапанец, психология и защитила докторска степен във ВТУ, Светлана Курдова – Топалова (р.с. Калчево) – работят в Болградската гимназия. Наталия Сичова, завършила ШУ, е учител по български език в Украино-българския лицей в Приморск, Светлана Топал, завършила ЮЗУ – в с.Кирсово, Тая Арабаджи – в с.Троица, Леовски район, Светлана Гроздева – Мацанска, завършила ЮЗУ – в с.Динджилер (Димитровка), Татарбунарски район, Валя Раду – Боева, завършила СУ – в с.Камчик (Заря), Саратовски район, Снежана Стоянова – в Българското училище в Кишинев. Като начални учители работят Людмила Арнаутова-Куманова – в с.Камчик, Наталия Кулинска, завършила ПУ – в с.Табак, Наталия Шулева – в Болградско СУ №2, а Катя Магла – завършила ШУ – в Българското училище в Кишинев. Андрей Картелян преподава история в с.Каменка. Оксана Киреева, завършила музикална педагогика в АМТИ – Пловдив, работи като библиотекар Българския културен център в Болград. Виталий Лазарев работи като музикант в с.Виноградовка, Асен Стоянов, художник на Алманах „Родолубец”, завършил НХА-София, е художник на свободна практика в Кишинев. Альона Суичмезова, завършила предучилищна педагогика в СУ, работи като завеждащ Болградската детска градина №3. Като психолози работят Алла Раду – в гр.Сарат, Едуард Мухначов – в Болградското СУ №2. Възпитаниците на Софийската духовна семинария Васил Шевчук и Августо Ковачу започнаха работа в родните си места, съответно в Тараклия и в с.Извоареле, окръг Телеорман, Румъния. Анна Накова започна работа като учител по български в с.Стар Бешенов, Банат. Мирела Петреску и Петър Райнов са редактори в международната редакция на Румънското радио. Йоана Гецу работи в Европейски център за изследване на взаимодействията между малцинствата към РАН. Елена

Стаю е редактор във в-к „Българска Зорница” на общност „Братство”. Анна Апостоли-Превенда и Илда Гроздани, завършили ПВИ – Дупница, работят като начални учители съответно в с. Врѣбник и в гр. Билища, Корчанско, Албания. Много от завършилите в България за съжаление не успяват да си намерят работа по специалността, но се надявам с придобитата добра квалификация в България да успеят да се реализират в най-скоро време.

Представената информация не е пълна, тъй като беше събрана от разкази на земляци на младите специалисти. Посочени са предимно реализиращите се в областта на образованието, науката и културата. Доста от завършилите в България работят в банки, частни фирми и др. С представянето на горната информация се опитвам да оборя тезите на скептиците в България и зад граница, че няма да има полза от тези наши сънародници, пристигащи да се обучават у нас. През 1996 г. в МОНТ се създаде ситуация, която силно подкопа петгодишните усилия на родолюбивите обществени организации у нас и в чужбина, а и на служителите в държавните институции, занимаващи се с тези проблеми. Едно лице, протезирано от най-високо място, си въобрази, че може да решава по свой вкус съдбата на вече утвърдената система за образователна дейност сред сънародниците ни зад граница. За съжаление то успя да нанесе сериозни щети: забави изпращането на учебниците в чужбина, отмени конкурсите за прием на наши сънародници от Казахстан и за средните училища с фолклорни паралелки и др. Против тези негови действия бяха изпратени протестни писма от родолюбивите дружества в България до МОНТ и беше свикана пресконференция, на която беше категорично защитена позицията на дружествата. Това спомогна да се обърне внимание на проблема и да се разбере, че тази дейност е под постоянно обществено наблюдение и не може току-така да се посяга на граденото с общи усилия в продължение на години. Въпреки различните перипетии през 1996 г. бяха приети за обучение 216 студенти, 9 докторанти и 7 специализанти, с което традицията не бе прекъсната. Приемната комисия беше в състав: Кирилка Демирева, Йонко Бонов, Димитър Кичуков, В. Василев, Мария Стоянова, в. Божанов, Ал. Попов и Ем. Миланов. Конкурсите се проведеха последователно в Русе, Приморски, с. Копаран (Ровное), Тарутински район, Тараклия, София и Тирана. Кандидатите за специалностите по фолклор в средни и висши училища бяха изпитани от комисия в състав: Славчо Илиев, Паскал Бакалов и Веска Козукова.

Тенденциите за намаляване на броя на кандидатстващите и в същото време – на подобряване на нивото на подготовка се потвърдиха и през тази година, а кандидатите от Молдова, освен доброто владение на родния език, показаха високо ниво и по другите дисциплини, а нивото им по математика беше оценено от специалистите над средното ниво в България. Калино Паскалова от с. Твърдица беше първата приета в АМГИ – Пло-

вдив по специалност Народно пеене, а Мария Василчина от с. Иваново беше първата студентка, приета от Сръбски Банат.

По инициатива на Дружество „Родолубец” и младежката организация на ВМРО за седми път от обществени и държавни организации се организира тържествено посрещане с концертна програма на новоприетите студенти. На тържеството млади наши сънародници от чужбина и утвърдени изпълнители на народни песни поддържаха настроението на всички присъстващи.

През 1997 г. за три месеца министър на образованието и науката беше проф. Иван Лалов, който успя да се пребори за приемането на ПМС №228/1997 г. за гражданите на Република Македония, с което работата сред сънародниците ни там се разшири, тъй като се предвиждаха допълнителни места и други условия за обучение (при заплащане на такса, която български граждани заплащат).

Приемът отново се проведе в Русе, Приморск, Белгород-Днестровски, Тараклия, София и Тирана. В комисиите участваха К. Демирева, В. Василев, Лидия Славова, М. Стоянова, Ал. Попов и В. Божанов. През 1997 г. бяха приети общо 238 студенти – 65 от Молдова, 42 от Одеска област, 28 от Таврия, Крим и др., 25 от Югославия, 6 от Румъния, 42 от Македония, 20 от Албания, 2 от Казахстан и 8 от други страни. Освен приетите като стипендианти същата година бяха приети с намалена такса (30% от тази, която заплащат чужденците, обучаващи се в платена форма на обучение у нас) още 171 студенти, предимно от Македония. Следва да се отбележи, че са първи път бяха приети за студенти наши сънародници от Казахстан. Поради нестабилната в икономическо отношение ситуация в България през 1997 г. и ниските стипендии броят на кандидатите, особено на тези от Северното Причерноморие (Молдова, Украйна и Румъния), рязко намаля. Поставяйки проблемите на препитанието и социалната адаптация на студентите по инициатива на Дружество „Родолубец” обществените организации се обърнаха към Правителството и Президентството за решаване на наболелите проблеми. В края на 1997 г. с личното съдействие на новия зам.-министър и зам.-министър Анна-Мария Тотоманова, в рамките на Управление „Международно сътрудничество” бе създаден отдел „Българистика” в състав: Ем. Миланов, Александър Попов, Йордан Симов и Димитър Ничев, с което работата по линия на българистиката и българските общности в чужбина беше обединена в едно звено. С разширения си състав новият отдел си постави за цел да работи и по разрешаване на проблемите и социалната адаптация на студентите. Подготвя се промяна на ПМС №206, предвиждаща увеличаване на стипендиите на всички учащи се българи от чужбина. Едновременно с това се предвиждат няколко нови промени в ПМС №103/1993 г., с които този нормативен акт се привежда в съответствие с новия Закон за висшето образование, включва се възможността за приемане на ученици в нашите средни училища, регламентират

се възможности за почивка на ученици – българчета от чужбина в български ученически бази. Идеите на служителите в новосъздадения отдел са да направят всичко възможно за синхронизиране на нормативната база, отнасяща се до образователната дейност сред сънародниците ни в чужбина. Имаме надежда да разширим географията на приема, като включим нови общности – Косовска Гора, карашовените от Банат, общностите на българите мюсюлмани в Одринска и Беломорска Тракия, общностите на волжките българи от Татарстан, Чувашия и Башкирия и др., така че никой българин по света да не се чувства забравен от родината-майка. Грижата на страната ни да не угасват българските огнища зад граница е немислима без подкрепата на обществените организации у нас и в чужбина. Тя е сигурната гаранция, че тази дейност няма да бъде прекъсната по волята на сменящите се правителства.

• • •

В продължение на казаното от мен в предишните издания на алманаха ще се спра на перипетиите, успехите и проблемите на образователната дейност сред общностите ни зад граница през последните две години. У нас тези две години се характеризират с големи промени в областта на висшето образование – нов закон, прехвърляне на голямата част от отговорностите за функционирането на студентските общежития и столове от държавата към висшите училища. За разлика от известната икономическа стабилизация у нас, в държави като Молдова и Украйна задълбочаването на кризата продължи. Кризата и по-късно войната в Косово доведе до рязко влошаване на икономическото състояние на сънародниците ни в Албания, Югославия и Македония. Това положение постави образователната дейност сред общностите ни зад граница пред сериозно изпитание. От една страна, през последните години бе регистриран почти два пъти по-голям интерес за обучение у нас, от друга – студентските стипендии все-повече не отговаряха на минимално необходимите разходи за обучение и издръжка. Въпросът с увеличаването на броя на местата бе решен по предложение на Отдел „Българистика”, с подкрепата на Агенцията за българите в чужбина през април 1999 г. Така от учебната 2000-2001 г. броят на ежегодно приеманите със стипендия студенти по ПМС 103 ще се увеличи от 300 на 400 души, а тези по ПМС 228 бяха увеличени още за тази година от 30 на 150. За пръв път от 2000-2001 г. се предвижда ежегоден прием на 50 ученика в български гимназии и техникуми, а по реда и при условията на българските учащи се освен студенти вече ще се приемат и неограничен брой ученици. Вторият успех, с който можем да се похвалим е увеличаването на стипендиите от 62 на 114 бева. За увеличаването на стипендиите решаваща роля изигра активността на родолюбивите неправителствени организации и на Отдел „Българистика” при МОН. Дружествата организираха събрания с участието на студенти, преподаватели

и държавни служители и изпратиха писма до оторизираните държавни институции, АБЧ подкрепи настояването на неправителствените организации, а служителите в Отдел „Българистика“ преодоляха съпротивата на някои реакционни сили вътре и извън министерството. И двата документа бяха приети с личната намеса на зам.-министър Анна-Мария Тотоманова. Доброто сътрудничество между АБЧ, МОН и родолюбивите организации е гаранция, че тези сили ще бъдат окончателно смачкани и няма подмолно да тровят българското национално пространство.

В този период критични моменти съпътстваха и образователната дейност зад граница. В Измаилски район на Одеска област часовете по български език от учебната 1998-99 г. бяха намалени от 2 на 1 час седмично, а в повечето села на Запорожка област средно до 1/4 час седмично. В с. Каменка през 1998 не се сформира клас с български език на обучение, както това беше през предишните три години. В Болградската гимназия не се сформираха български класове, както е договорено в споразумението между украинското и българското министерство, а извън гимназията в Болград български език се изучава недостатъчно, преди всичко факултативно. Тази ситуация доведе до оставането без работа на доста млади специалисти филолози. Логично се стигна до положението през учебната 1998-1999 г. в Измаилския педагогически институт за първи път от много години да не се сформира група по специалността Българска филология. Това нарушаване на културните права на общността първо намери отпор в обръщение на Клуб „Огнище“ – гр. Одеса, публикувано във в-к Роден край, Одеса, а след това и в писмо на Дружество „Родолюбец“ до оторизираните български и украински институции, публикувано в същия вестник. Обръщенията бяха последвани и от резолюция на Асоциацията на българските културно-просветни дружества и организации в Украйна (АБКПДОУ), обединяваща 26 български сдружения на територията на Украйна. В крайна сметка от новата учебна година часовете в Измаилски район бяха възстановени на два, а в село Каменка отново беше сформирани клас с български език на обучение. На 3 юли 1999 г. АБКПДОУ взе решение да настоява пред украинските власти в селата с компактно българско население да се премине към двуезично обучение – на български език и украински език. На тези тежнения на българите в Украйна централните украински власти гледат с разбиране. Пречки се създават по места от някои местни ръководители и директори на училища, които неизвестно защо виждат в културното възраждане на българите опасност за запазване на службите си.

В Молдова завършиха първите два випуска на Българското училище в Кишинев и първият випуск на Българския музикален колеж в с.Твърдица. Отличните резултати, постигнати от учениците, се дължат освен на сериозната работа на преподавателите и на безрезервната обществена подкрепа, на която двете училища се радват. В навечерието на новата учебна

година на път от Твърдица за Кишинев почина директорът на музикалния колеж Стефан Стоянов. Като паметник и венец на неговия живот ще остане Българският музикален колеж в Твърдица, в темелите на който той вгради богатата си българска душа.

Тези и други успехи придобиват още по-голяма стойност, тъй като бяха отвоювани и затвърдени във време, в което бяхме свидетели на първия опит от най-ново време българите да бъдат изтласкани в периферията на политико-икономическия живот на Молдова. Административна реформа от края на 1998 г. предвиждаше закриването на населените предимно с българи Тараклийски район като административна единица и прехвърлянето му на подчинение в новосформирания Кагулски окръг (жудец). Не е трудно да се предвиди до какво би довело заличаването на Тараклия като административен, стопански и културен център на българите в Южна Молдова. Културните и образователни институции – колеж-лицей, читалище, културен дом и други, постепенно биха загубили сегашния си вид. Голяма част от интелигенцията би потърсила реализация в новия център и постепенно общността би останала без елит, който да ръководи икономическите и културните съдбини на българите. В крайна сметка общността намери сили да се обедини около идеята за запазването на района и не се поддаде на опитите за манипулация отвън. Председателят на района изпрати оплакване в Съвета на Европа за нарушаване на чл.16 от Конвенцията за защита правата на малцинствата. Резолюцията на СЕ, изпратена до тараклийци, бе категорична, че районът следва да бъде запазен. Ръководството на района на два пъти (на референдум и чрез бойкот на местните избори) получи мощна подкрепа (над 92% и над 98%) от жителите си. Подкрепа дойде и от неправителствени организации в България, които на два пъти организираха мълчаливо протестно присъствие пред молдовското посолство в София. Проблемът бе поставян по време на всички двустранни срещи. В крайна сметка на 22 октомври 1999 г. молдовският парламент взе решение за запазване на административната самостоятелност, а на 22 януари 2000 се предвижда провеждането на избори в новия Тараклийски окръг. Тази напрегната ситуация не можеше да не повлияе върху образователния процес в района. Мобилизирайки силите си, културния елит на общността успя да запази изучаването на български език по 3 учебни часа седмично, а през учебната 1999-2000 година бяха открити два класа с български език на обучение – в Кишинев и с. Валя-Пержей.

През този период бе подписан нов протокол за сътрудничество с министерството на образованието на Украйна (1999), а този с министерството на образованието и науката на Молдова автоматично поднови своя срок за нови две години (1999 и 2000). Тези два документа дават добра база за работа в областта на образованието в общностите ни в Бесарабия и Таврия.

На 3 март 1999 г. в Тирана за пръв път в историята на общността в Албания бе регистрирана общобългарска организация – Асоциация за култура „Иван Вазов“ с председател Зехрудин Докле. Организацията се стреми да обедини българската общност от трите района с компактно българско население – Голо Бърдо, Гора и Преспа. В новата конституция на Албания вече етническото самоопределение е въпрос на личен избор, а не обект на признаване, както беше досега. Съдбата на общността ще зависи от нейната активност и от подкрепата на родината-майка. Вероятно съществена роля в това отношение ще играе и учреденото в София през април т.г. Дружество „Огнище“ за връзки с българите в тези райони с председател Георги Стаменов.

Възстановяването на българско училище в Букурещ от 1 септември 1999 г. е несъмнено важен факт в живота на българите в Румъния. Той обаче не може да заличи тягостното впечатление от методичното закриване за последните няколко години на всички паралелки, в които се изучаваше български език в Букурещкия регион. Вероятно незавидното положение на българската общност в голяма степен се дължи на вътрешнообщностните конфликти, стимулирани отвън, чрез средствата, предоставяни от румънската държава и от неумението на българските институции да повлияят за преодоляването на разногласията сред българите в Румъния.

В Югославия съдбата на българското малцинство до голяма степен остана на втори план поради кризата в Косово. Непроменен остана натискът на сръбските власти към асимилиране на българите в Западните покрайнини. Качеството на изучаването на български език в този населен основно с българи район съзнателно се занижава. Не се разрешава на учителите да опресняват и повишават квалификацията си у нас, а на учениците да имат пълнокръвни контакти с връстниците си в България. В другите райони с българи – Банат (Войводина), Гора и Жупа (Косово) български език не се изучава.

През 1998 и 1999 г. приемът на студенти бе отново една от най-успешните, а за някои страни и единствената образователна дейност сред сънародниците ни там.

През 1998 г. комисия в състав: Емил Миланов, Кирилка Демирева, Васил Василев, Николай Ников, Димитър Кичуков, Венко Божанов, Александър Попов, Йордан Симов, Михаил Груев, Надя Бурджиева, Мария Стоянова и Михаил Груев, проведе конкурсите в Русе, Приморск, Каменка, Тараклия, София и Тирана. От общо явилите се 528 души бяха приети 324 студенти (Приложение 3). Обучението си у нас започнаха 10 докторанти и 13 специализанти. Сред кандидатите от Одеска област бяхме свидетели на изравнени постижения на кандидатите от Измаилски, Болградски и Арцизски район. Недобри симптоми се проявиха в Таврия във връзка със символичното количество на часовете по български език. Кандидати от селата на практика нямаше. Не се яви нито един кандидат

от Приазовски район. Отделни добре подготвени кандидати се представиха от Приморск, Бердянск, Крим, Терновка и Акимовка. В Молдова нивото на подготовка на кандидатите от Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий“ и Българското училище „Васил Левски“ в Кишинев беше най-високо.

Вероятно предвкусващи политическите промени в Македония, кандидатите оттам през 1998 г. бяха неколнократно повече в сравнение с предходните години. В останалите страни някакви съществени промени в тенденциите нямаше и все пак запазването на традицията по приемането на студенти не може да не се спомене като положителен факт.

През 1999 г. комисия в състав: Емил Миланов, Венко Божанов, Александър Попов, Йордан Симов, Димитър Ничев, Кирилка Демирева, Николай Ников, Иван Симеонов, Диана Янева, Страшимир Цанов, Михаил Груев, Никола Караиванов, Васил Василев и Благовест Нягулов, проведе приема на студенти в Русе, Приморск, Кулевча, Тараклия, София и Тирана. Рекорден брой кандидати – над 1000, участваха на конкурсите за местата по ПМС 103 и ПМС 228. Приети бяха общо 430 студенти (Приложение 4), 10 докторанти и 15 специализанти.

Най-много бяха те от Македония, където след идването на власт на новата коалиция, начело с ВМРО-ДПМНЕ беше сложен край на полицейщината с антибългарски характер. Значителна част от кандидатите бяха подготвени много сериозно.

В Албания изпитите преминаха при добра организация и за първи път след конституционното признаване правото на малцинствата на самоопределение. Кандидатите от трите района, населени с българи – Голо Бърдо, Преспа и Гора изявяваха без притеснение българската си идентичност.

По-голям брой кандидати от Югославия и Румъния се явиха на изпитите. За първи път се явиха на изпит и няколко кандидати от Казахстан. Според президента на тази азиатска република сънародниците ни там са 50 000 души. На специализации бяха приети четирима волжки българи от Казан.

В Бесарабия и Таврия намаляването броя на предоставените места превърна конкурсите в сериозен тест за подготовката на кандидат-студентите. В Молдова за обявените 40 места кандидатстваха 165 кандидати. Освен кандидатите от Тараклия и Кишинев много силно се представиха кандидатите от Кортен, а от с. Кирсово кандидатстваха 18 души. В АМГИ-Пловдив бяха приети четирима абитуриенти от първия випуск на Музикалния колеж в Твърдица. В Одеска област най-успешно се представиха кандидатите от Арцизски район, а от с. Бургуджи приетите за обучение студенти бяха най-много.

Сериозен спад в интереса към обучение в България бе регистриран в Измаилски район, а от бастиона на българщината с. Каменка се яви само един кандидат. Тези резултати не са учудващи, ако се имат предвид оп-

итите за ограничаване изучаването на българския език именно в този район. В Приморск, където се явяват и кандидатите от Крим и с. Терновка, чухме доста добри отговори от някои кандидати, но се чувства липсата на достатъчно часове по български език. Както и предишната година на втория ден на изпитите се проведе конференция по проблемите на обучението по роден език, на който родители, учители и общественици изяхиха неудовлетворението си от незачитането на правото на българското малцинство в Украйна да изучава пълноценно своя език.

Тържествата по случай откриването на учебните години традиционно бе връхна точка в проявите на обществените организации, АБЧ и МОН. С концертната програма с участие на Костадин Гугов и млади таланти от средите на студентите и с дискотека за студентите беше създадена празнична атмосфера. Честването на Деня на бесарабските българи, организирано от Дружество „Родолюбец” на 29 октомври, през 1998 г. и 1999 г. събра много студенти и общественици. Дружеството по този начин постави началото на една нова традиция. Този ден ще напомня на обществото ни за приноса на българите от Бесарабия и Таврия в изграждането на следосвобожденска България и ще бъде демонстрация на единството ни със сънародниците ни в Украйна и Молдова.

На 24 ноември 1999 г. бе възстановена Асоциацията на българите от чужбина, учащи се в България. Общественици, студенти и държавни служители очакват от новото студентско обединение да играе съществена роля в студентския живот и да подпомогне идеята за единението на българите, пръснати от съдбата в различни държави и защо не в един момент да изиграе решаваща роля за създаването на единна организация на българите от цял свят, идея актуализирана от поканата на президента на България за провеждането на среща на българите през 2000 година.

• • •

Като описвам хронологично най-важните моменти в образователната дейност сред сънародниците ни в чужбина вече в четвърти брой на алманаха, осъзнавам, че в известна степен създавам илюзия у читателите за една мащабна подкрепа за образователното дело на общностите ни зад граница. Без да омаловажавам това, което българската държава прави за обучението на студенти, специализанти и докторанти, за организирането на курсове за учители и педагогически практики за студенти, както и за изпращането на учебници и командироването на преподаватели в училищата на българските общности зад граница, по мое скромно мнение в момента страната ни осъществява не повече от 30 на сто от възможното и незначителна част от необходимото, за да можем да поддържаме българската култура и дух зад граница. Далече по-ефективни биха били усилията ни, ако просветното дело не беше изолирано явление в цялостната ни държавна политика спрямо българската диаспора. По друг начин

биха изглеждали нещата ако към усилията на просветното министерство и нашето дружество се бяха прибавили и усилията на други ведомства и фондации. За зла участ в периода, за който предстои да говоря, беше въведен и визов режим със страните от ОНД. Затегнат бе и визовият режим с Албания. Тази променена ситуация обективно затруднява контактите ни с бесарабските и таврийските българи, както и с българите от Голо Бърдо, Гора и Мала Преспа. Така за запазването на достигнатото се изискват доста повече усилия, а някои дейности са поставени пред опасността от преустановяване.

Все пак несъмнено за този период има с какво да се похвалим. През 2000 г. се подписа Спогодба за взаимно признаване на документите за образование с Молдова, а през 2001 аналогични спогодби се подписаха с Македония и Украйна. Предстои подписването на такъв документ и с Албания. Този факт без съмнение е нов тласък в развитието на образователните контакти с тези страни и в частност – за подпомагането на българските общности там. През ноември 2000 г. се подписа поредният двегодишен протокол за сътрудничество с Министерството на образованието и науката на Молдова, а през юни 2001 г. и с образователното министерство на Украйна. Следва да се отбележи, че правата на българите от тези две държави са достойно защитени в двата документа. Също през 2001 г. се подписа и междуправителствена Програма за сътрудничество в областта на образованието, науката и културата с Югославия, с което се открива възможност за разширяване на връзките със сънародниците ни в Западните покрайнини и в Сръбски Банат.

През юли 2000 г. с украинското министерство на образованието и науката се подписа и протокол за статута на Болградската гимназия „Г. С. Раковски“, в който се посочва, че в историческото българско просветно средище основен език на обучение ще е българският. Тези документи се подписаха в благоприятен за общностите ни вид благодарение на твърдата и ясна позиция на българската страна, базираща се на международните документи за правата на малцинствата, както и на проявеното разбиране от страна на държавите, в които сънародниците ни живеят. За съжаление от украинска страна по места се създават пречки за изпълнението на постигнатите договорености и доста от поставените от българска страна въпроси не намират отговор. Тази ситуация принуждава ред неправителствени организации в Бесарабия и у нас да отнесат въпросите до европейски и световни правозащитни органи. Очертавам тази картина, за да обрисувам пред читателя условията, при които българското просветно ведомство, ДАБЧ и неправителствените организации у нас и зад граница са принудени да работят и да се стараят това да не влияе на естествения процес на възраждането на българския дух сред сънародниците ни зад граница въпреки икономическите несгоди, принудили ги да се борят повече за физическото, отколкото за духовното си оцеляване. За братята ни

в Македония 2001 г. бе най-критична за запазването на младата държава. Албанският елемент бе манипулиран отвън и постави на карта не само мира в Македония, но и на Балканите. Сънародниците ни в Южно Косово (36 села в районите на Гора и Жупа) са поставени в още по-тежко положение. Едни от тях търсят начин да се адаптират към новата следвоенна ситуация, други напускат домовете си и търсят физическо и икономическо оцеляване в Македония, Сърбия или България. Да се надяваме, че общият стремеж към интеграция ще пренасочи албанския етнос в друга, по-градивна посока и че „шамарите” от Великите сили при нужда ще бъдат „раздавани” по-справедливо.

Все пак не без задоволство искам да споделя и положителното през тези две години. В периода 2000–2001 г. министър на образованието бе проф. Димитър Димитров, който има сериозен принос за подписването на Протокола за Болградската гимназия между българското и украинското просветно министерство. Той е първият български просветен министър, посетил лично общността ни в Кишинев (при честването на Деня на народните будители – 1.11.2000 г.). Той съдейства лично за съвременното подписване на спогодбите за взаимното признаване на документите за образование с Молдова, Украйна и Македония. От учебната 2000–2001 г. броят на ежегодно приеманите със стипендия студенти по ПМС 103 и ПМС 228 бяха увеличени на 550 души. По мое мнение на този етап броят на ежегодно приеманите студенти е достатъчен и осигурява на кокурентна основа записването на подготвени студенти, мотивирани да получат солидно образование в родината-майка. Друг е въпросът, че трябва да се търси начин за подобряване на условията за обучение.

През последните две години приемът на студенти, поради обяснимия огромен интерес от страна на сънародниците ни и сериозните усилия за усъвършенстване условията на приема, зае централно място в работата на няколко служители в МОН, натоварени с организирането на тази дейност. През 2001 г. комисия в разширен състав (Емил Миланов, Васил Василев, Венко Божанов, Йордан Симов, Александър Попов, Кирилка Демирева, Михаил Груев, Иван Симеонов, Динко Драганов, Росица Пенкова, Дарина Чернева, Ангел Джонев, Благовест Нягулов и Тодор Мишев) проведе последователно конкурсите в Букурещ, Приморск, Болград, Тараклия, София и Тирана. От общо явилите се 1184 души бяха приети 541 студенти (Приложение 1) на места, субсидирани от държавата, както и 418 студенти за обучение с намалена такса. Обучението си у нас започнаха 10 докторанти и 24 специализанти. През 2000 г. 158 учители и 265 студенти получиха възможността да участват в квалификационни курсове и да проведат педагогически практики в български квалификационни центрове. През тази година за пръв път в конспекта за кандидат-студентите от Молдова, Украйна и Югославия бяха включени въпроси от българската история, което несъмнено ще спомогне за издигане на националното са-

мочувствие на приеманите за обучение младежи. Броят на кандидатите от Молдова достигна 175 души, от Запорожка и други области на Украйна – 67, а от Македония – 729 души, т.е по над 2.5 човека за място. Заслужава да се отбележи, че от село Кирсово, Молдова, кандидатстваха общо 37 души. В другата крайност е Румъния с 13 кандидати. В Одеска област, където постоянно възникват проблеми с правата на българската общност в областта на образованието, броят на кандидатите (84) не съответства на числеността на общността. Въпросите с правата на българската общност в Украйна, и по-специално в Одеска област, в този период бяха поставяни от българска страна остро, ясно и на най-високо ниво. Вследствие на тази активност бе париран опитът Болградската гимназия да се превърне във учебно-възпитателен комплекс и бе подписан протокол за нейния статут. Същата година единствено сред българската общност се проведеха манипулативни анкети в българските села в Болградски и в Измаилски район, дали децата желаят да изучават български език. Този факт предизвика остра реакция сред представители на българската общественост, които от страниците на в-к „Роден край” и чрез изпращането на писма, изразиха възмущението си от опита за ограничаването правата на българите. В свое интервю пред в-к „Роден край” завеждащият болградския районен отдел на образованието г-н Семьон Митишов посочи, че е против тези анкети, тъй като по негово мнение всеки ръководител – директор или завеждащ, би могъл да получи, каквито резултати си пожелае, и по-коректно е вместо да се питат децата – да им се предостави възможността за обучение. Същата година за наша радост в училището в село Чийшия, Болградско, се откриха три първи класа, в които цялостното обучение се осъществява на български език. Това веднага доведе до значително по-добри резултати при усвояването на учебния материал и в развитието на децата.

През 2002 г. комисия в разширен състав (Емил Миланов, Васил Василев, Венко Божанов, Йордан Симов, Александър Попов, Кирилка Демирева, Михаил Груев, Иван Симеонов, Дарина Чернева, Донка Николова, Ангел Джонев, Благовест Нягулов, Тодор Мишев, Никола Караиванов, Симеон Янев, Димитър Гоцев и др.) проведе последователно конкурсите в Букурещ, Приморск, Болград, Тараклия, София и Тирана. Отбелязан бе известен спад по отношение броя на кандидатите от всички страни. Този факт вероятно се дължи на задълбочаването на икономическата криза в повечето от държавите, в които живеят потенциалните ни кандидат-студенти, както и на относителното поскъпване на живота у нас. През т.г. от явилите се над 1000 кандидати бяха приети общо 446 студенти (Приложение 2) за места, субсидирани от държавата, а още 449 бяха приети за обучение с намалена такса. Обучението си у нас започнаха 10 докторанти и 26 специализанти. През 2001 г. 183 учители и 231 студенти участваха в квалификационни курсове и проведеха педагогически практики в български квалификационни центрове. Две сравнения на приетите през 1992 г.

студенти (Приложение 3) и тези през последните две години будят тревога: Сравнявайки списъците на приетите от Запорожка област през 1992 г. и 2001, веднага се вижда, че основната част от приетите през 1992 г. са младежи от българските села, докато през 2001 г. те са едва няколко души. Сравнението на приетите през двете години от Румъния е още по-показателно – през 1992 г. са приети 21 души, а през 2001 едва 6 души. Първият факт може да се отдаде на повишените изисквания на приема и на това, че селските деца не могат да отговорят на тези изисквания за разлика от градските. За Румъния обяснението е друго. През 1992 г. в Румъния действаха две авторитетни български дружества, които се ползваха от поддръжката на българската държава и дипломатическата ни мисия, докато в периода 1997-2000 г. българските организации в Румъния станаха пет – разпокъсани, без нужния авторитет и без осезаема поддръжка от българска страна.

През 2001 година петгодишнини от основаването си отбелязаха Българското училище „Васил Левски” в Кишинев, Музикалният колеж в с.Твърдица и Украино-българският лицей в гр.Приморск, десетгодишнина – Комратският държавен университет. През 2002 година десетгодишен юбилей отбелязва Тараклийският колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий”. Всяко едно от тези образователни институции по своеобразен начин се вписва в процеса на възраждане на българщината в Бесарабия и Таврия. Създаването и съществуването им е показател, че този процес въпреки всичките превратности се развива и трудно ще бъде спрял. Все пак трябва да си даваме сметка, че без подкрепата на родината-майка не бихме могли да имаме достатъчно и добри резултати. Помощта от българска страна се изразява най-вече в изпращането на учебници и учители. В момента в Молдова и Украйна работят общо 28 преподаватели (Приложение 3). Сериозна работа извършват и изпратените от МОН методисти към местните регионални структури на образованието. Освен подпомагането на учителите в тяхната преподавателска работа те съдействат и за осигуряването на учебнопомощна литература, както и за разпределянето ѝ. Само през 2001 г. със спомоществователството на Фондация „Карнеги” в Молдова и Украйна бяха изпратени над 15 000 тома учебнопомощна литература. За съжаление в Одеска област доставката на литература не става централизирано, както е в Молдова и Запорожка област, откъдето ежегодно се организира специален транспорт за тази цел. Това създава проблеми при правилното разпределяне на литературата. И тази година критични моменти съпътстваха образователната ни дейност зад граница. В Измаилски район на Одеска област децата от три български села – Суворово, Кирнички и Каланчак, изучават български език във факултативна форма, и то не във всички класове, за разлика от предишните години, когато българският се изучаваше по два часа като предмет. Това е направено на база на така наречени анкетни проучвания, разработени неизвестно от кого и още по-важно по каква методика, но с удоволствие взети предвид от заин-

тересовани кръгове в Измаилската държавна администрация. Защо?... В Болградската гимназия през 2001 г. не бе направен и опит да се изпълни подписаният през 2000 г. междуминистерски протокол.

Дружество „Родолюбец“ заедно с други неправителствени организации се опитва да реагира адекватно на тази ситуация чрез срещи с представители на български държавни институции, с Посолството на Украйна в София, с международни правозащитни организации и чрез ежегодното организиране от 2000 г. насам на международна кръгла маса „Неправителствените организации и българите в Бесарабия, Таврия и Крим“. Българските неправителствени организации в Украйна, обединени в Асоциацията на българските културно-просветни дружества и организации в Украйна, също се опитват да парират най-крайните прояви на дискриминация по отношение на своите права в областта на образованието.

За разлика от Одеска област, в Молдова от учебната 2001-2002 г. година експериментално в няколко училища е въведен предмет „История, култура и традиции на българите“ – по един час седмично от 5-ти до 12-ти клас, а от следващата година се предвижда този предмет да се въведе във всички училища със преобладаващ контингент ученици от българска народност. В Българското училище в Кишинев беше затворен цикълът на обучение в началната образователна степен, в която обучението се води на майчин език. Резултатите от обучението са изключително високи.

В Запорожка област, освен в Украино-българския лицей в гр. Приморск, като втори център се очертава гр. Бердянск, където работи неделно училище и в няколко градски училища под формата на междуучилищен компонент се изучава български език.

В Албания двете български организации – Асоциация за култура „Иван Вазов“ и Дружество „Просперитет Голо Бърдо“, завоюват авторитет с редица инициативи в областта на образованието и културата. В Тирана, Елбасан и Корча действат неделни училища. При тази ситуация на албанските власти е все по-трудно да си затварят очите за съществуването на българска общност в Албания.

През последните две години Дружеството за връзки с българите в Голо Бърдо, Гора и Преспа „Огнище“ организира две кръгли маси, посветени на проблемите на българите в Албания и Косово, с активно участие на наши сънародници от Албания. Издаден беше и сборник с доклади и материали от кръглите маси.

В Югославия след войната в Косово и промяната на политическата ситуация натискът спрямо българското малцинство бе намален – в редица властови структури бяха избрани българи. Вероятно тази нова ситуация ще доведе до положителна промяна по отношение на изучаването на българския език и ще бъде възстановено положението, при което обучението беше двуезично – на български и сръбски език, а българският език се изучаваше като роден, а не като чужд.

И през тези две години културната дейност в България с бесарабски привкус бе поддържана от „Родолубец”, ДАБЧ и МОН. Организирано бе тържествено посрещане на новоприетите студенти. Пред студентите бяха представени концертни програми с участие на студенти от музикалните специалности. Младежката организация на ВМРО периодично организира дискотеки за студентите. Денят на бесарабските българи бе отбелязан от българската общественост на 29 октомври 2000 и 2001 година с грандиозни концерти, организирани от Дружество „Родолубец” и Асоциацията на българите от чужбина, учещи в България със съдействието на ДАБЧ. В концертите участваха звезди на българския фолклор като Костадин Гугов, Илия Луков и Любка Рондова, с традиционното участие на Фолклорна формация „Бесарабия”, съставена от студенти от АМТИ и СУ, с участието на Инна Занфирова (родена в Тараклия) и Група „Балканджий”, на естрадния певец Иван Автутов (р. Твърдица), Соня Жекова (р. Вайсал) и солистката на Старозагорската опера Надя Димитрова (р. Бургуджи), както и от четвъртокласничката Тая Минковска (р. Чийшия). Така поставеното през 1998 г. начало вече стана традиционна проява за българската общественост, през последната година отразена широко от централните медии с телевизионни репортажи, предавания и статии.

Асоциацията на българите от чужбина, учещи в България, развива изключително полезна дейност сред студентите – българи от чужбина, като съдейства за разрешаването на някои проблеми, възникнали по време на обучението им, организатор е на ред куртурни прояви, като например осигуряването на безплатното посещение на театрални постановки в централните столични театри. Активни участници в дейностите на асоциацията са Александър Гиренко (р. Тараклия), Олга Водинчар (р. Чийшия), Александър Йовчев (р. Чийшия), Светлана Кара (р. Кубей), Александър Касапов (р. Бердянск), Марина Корчмар (р. Киев), Сергей Тулуш (р. Тараклия), Гентян Пируши (р. Елбасан), Елена Водинчар (р. Чийшия), Марина Минковска (р. Чийшия) и др.

Окуражаващо е, че културната дейност през последните две години присъстваше сериозно и извън столицата. По време на Седмицата на културата в Нова Загора един от дните бе посветен на бесарабските българи с концерт на Фолклорна формация „Бесарабия” и среща с поетесата Тая Танасова. В с. Знаменосец и с. Тракия, Старозагорско, дружествата „Родолубец” редовно организират културни прояви, посветени на бесарабските българи. Пловдивското Дружество „Родолубец”, организирано от Паскал Бакалов и Лидия и Деян Кавръкови, бе инициатор и организатор на тържество и дискотека за студентите ни в Пловдив във връзка със студентския празник, с идеята сбирки от този род да станат традиция. Най-мощна бе инициативата на Дружество „Родолубец” – Добрич, с председател Иван Миглев за провеждането на „Седмица на Бесарабия

в Добруджа”. В седем добруджански селища Театърът на бесарабските българи представи Йовковата „Боряна”, а Ансамбъл „Чийшия” изнесе концертни програми. Проведе се международна научна конференция „Добруджа, Буджак и българите” и срещи на бесарабски интелектуалци с добруджанската публика.

И накрая бих искал да призова всеки, за който България и българщината не са празни думи, да не стои встрани, а да подпомогне общата ни кауза за запазването българския дух с личен пример, с позиция, с дума, със средства... Само тогава можем да се надяваме на по-добри бъднини.

Нека всички си пожелаем нивата на българската култура, описана в стихотворението на дядо Вазов да роди богата реколта, защото хвърлените семена са добри.

Стоя пред белия лист и пред необходимостта да продължа традицията да ви разказвам за развитието на образователното дело сред общностите ни зад граница и се чудя по кой от множеството криволичещи поточета, които напояват просветната ни нива, да ви поведе. Едни от тях са по-пълноводни, други – по-маловодни, трети извират, а четвърти пресъхват, точно както и в природата. Е, ако оставим всичко на природата сигурно не би било чак толкова страшно – тя си знае работата, но като гледаме как на едни места поточетата биват изкуствено засипвани, на други отклонявани, а на трети – пренасочвани към чужди ниви, то несъмнено и ние не можем да останем безучастни, а трябва да си плюем на ръцете и да се трудим, за да осигурим повече живителна влага и за нашата просветна нива. Иначе отрупаните с цвят дръвчета ще изсъхнат, а черноземът не след дълго ще се превърне в пустиня.

В периода, за който пиша (от края на 2001 до април 2004 година), нито една от образователните дейности не бе прекъсната, което, предвид приоритетите на страната ни за пълноправно членство в НАТО и Европейския съюз и свързаните с това промени в нормативната база на страната, несъмнено може да се смята за успех. И изобщо все по-убедено считам, че запазването на традицията, на отвоюваните позиции и даже запазването им с известни тактически отстъпления е успех, тъй като пречките са не една и две, а и вредители за голямо мое съжаление ...се намират. И все пак нужно е да се отбележат някои нови моменти през този период, когато няколкогодишното тясно сътрудничество между представители на МОН, „Родолубец”, Националния институт по образование (НИО) към МОН и Департамента за информация и усъвършенстване на учителите (ДИУУ) при Софийския университет роди някои интересни инициативи.

През ноември 2001 година НИО, съвместно с МОН и „Родолубец” проведе първата кръгла маса „Преподаването на български език и стра-

нознание сред българските общности зад граница”. Инициативата предизвика голям интерес и участието на над тридесет представители от пет държави – учители, методисти, просветни дейци. Дискусиите показаха необходимостта от един такъв форум, на който да се представят нови концепции, достижения и възникнали проблеми. Проявата стана традиционна, осъществи се и през сладващите две години и вече е неотменна част от календара на значимите форуми, посветени на сънародниците ни в чужбина. Доста от докладите бяха публикувани в отделен бр.1 от 2002 година на сп. „Български език и литература”.

От 1995 година и до днес два пъти годишно се провеждат срещи с работещите зад граница преподаватели, изпратени от МОН, като на срещите се канят и хора, имащи отношение или интересувачи се от съдбата на сънародниците ни зад граница. На тези срещи се прави обзор на работата, разменят се мисли и се търси изход от сложни и заплетени ситуации. Именно тези срещи и поставяни на тях проблеми ни наведоха на мисълта за организирането на кратък семинар след края на изминалата и преди началото на новата учебна година, по време на който новозаминаващите преподаватели да бъдат запознати с естеството на работата и с условията, при които им предстои да работят, да се срещнат със свои колеги, работили или работещи в местата, където отиват, както и със специалисти, познаващи културата на общностите ни в чужбина. Първите два семинара бяха организирани от ДИУУ и се проведеха през 2002 и 2003 годин и по мнението на участниците им трябва да се организират и в бъдеще. На първия от тях се роди реализираната впоследствие от МОН и НИО идея да се учредят по случай 240-годишнината от написването на История Славянобългарска и 280-годишнината от рождението на Отец Паисий Хилендарски ежегодни награди – медал и грамота на името на автора на книгата, поставила началото на Българското възраждане. Наградите се присъждат на чужди граждани със заслуги към българското образование зад граница в две номинации – „Заслужил български учител” и „За заслуги към българското образование”. През 2002 и 2003 година наградите бяха огласени и връчени на част от отличените лично от министъра на образованието и науката в тържествена обстановка с участието на хора на Софийската духовна семинария и на певеца Илия Луков с Фолклорна формация „Пирина”. Останалите получиха наградите си на специални тържества, организирани от българските дипломатически мисии зад граница. През първата година отличените бяха общо двадесет, а през втората – четиридесет (Приложение 1), което е показател за нарастване на популярността на наградите. Връчването на такова отличие е признание за дългогодишния принос на наградените към българското образование. То е морален знак на уважение към тях, но в същото време е и позиция на българската държава, с която се заявява поддръжка на защитаваната от отличените възрожденска кауза.

В миналия брой на алманаха споменах за въведения визов режим, който обективно намали контактите ни със сънародници от Украйна, Албания и Молдова. От тази година и Румъния въведе визи за украинските граждани, което е ново предизвикателство и несъмнено утежнява връзките ни с най-голямата българска диаспора зад граница.

От лятото на 2001 година за следващите две години министър на образованието и науката беше доц. Владимир Атанасов. През този период натоварените с осъществяването на образователната дейност сред българите от чужбина неколцина служители от Международната дирекция на МОН (Емил Миланов, Йордан Симов, Александър Попов, Димитър Ничев и Йордан Станчев) Независимо от създаваните в тази институция проблеми и сътресения с опити за сриването на дейността от овластени без необходимите качества и чужди на националната ни кауза лица, те успяха да я опазят, а в някои случаи и да доразвият някои положителни тенденции в помощ на сънародниците ни зад граница.

През 2001 г. комисия в разширен състав: Емил Миланов, Васил Василев, Венко Божанов, Йордан Симов, Александър Попов, Кирилка Демирева, Михаил Груев, Иван Симеонов, Дарина Чернева, Донка Николова, Ангел Джонев, Благовест Нягулов, Тодор Мишев, Никола Караиванов, Симеон Янев, Димитър Гоцев и др. проведе последователно конкурсите в Букурещ, Приморск, Болград, Тараклия, София и Тирана. Отбелязан бе известен спад по отношение на броя на кандидатите от всички страни. Този факт вероятно се дължи на задълбочаването на икономическата криза в повечето от държавите, в които живеят потенциалните ни кандидат-студенти, както и на поскъпването на живота у нас. От явилите се през 2001 г. над 1000 кандидати бяха приети общо 446 студенти (Приложение 2) за места, субсидирани от държавата, а още 449 бяха приети за обучение с намалена такса. Обучението си у нас започнаха 10 докторанти и 26 специализанти. През 2001 г. 183 учители и 231 студенти участваха в квалификационни курсове и проведоха педагогически практики в български квалификационни центрове.

През 2002 г. конкурси за следване в български висши училища се проведоха в Букурещ, Приморск, Болград, Тараклия, Алмати, София и Тирана. От общо явилите се 1086 души бяха приети 510 студенти (Приложение 1) на места, субсидирани от държавата, както и 316 студенти за обучение с намалена такса. Обучението си у нас започнаха 10 докторанти и 29 специализанти. През същата година 239 учители и 246 студенти получиха възможността да участват в квалификационни курсове и да проведат педагогически практики в български квалификационни центрове. Броят на кандидатите от Украйна обаче през тази година отбеляза абсолютния си минимум – 65 от Одеска и 31 от Запорожка и други области на Украйна. Несъмнено причините за този спад може да се търсят в постоянните слухове за непризнаване на българските дипломи, в изострянето на ситуацията около намаляване на

часовете по български език, в проблемите с Болградската гимназия. Много от тези проблеми впоследствие бяха изяснени и изчистени, но останаха негативите от тях. Още по-трагично бе положението в Румъния, където беззабегарието на всички български институции сведе броя на кандидатите до четири. Положителните тенденции в Молдова продължиха: в Музикалния колеж в с.Твърдица завърши първият хореографски клас – 18 души, и половината от тях заедно с няколко свои колеги музиканти продължиха обучението си в Академията за музикално и танцово изкуство в Пловдив, други подсилиха възстановения ансамбъл „Родолубие” в Тараклия, а трети започнаха работа в Молдовския държавен ансамбъл „Жок”. Тараклийският колеж „Св. св. Кирил и Методий” отпразнува своя десетгодишен юбилей, а по време на тържествата в Тараклия официално бе лансирана идеята за откриване на български университет в града. През учебната 2002-2003 година във всички училища с български контингент от първи до четвърти клас бе въведен новият предмет „История, култура и традиции на българския народ”.

Две сравнения на приетите през 1992 г. студенти и тези през 2001 и 2002 години будят тревога: сравнявайки списъците на приетите от Запорожка област през 1992 г. и 2001 г., веднага се вижда, че основната част от приетите през 1992 г. са младежи от българските села, докато през 2001 г. те са едва няколко души. Сравнението на приетите през двете години от Румъния е още по-показателно – през 1992 г. са приети 21 души, а през 2001 едва 6 души. Първият факт може да се отдаде на повишените изисквания на приема и на това, че селските деца не могат да отговорят на тези изисквания за разлика от градските. За Румъния обяснението е друго. През 1992 г. в Румъния действаха две авторитетни български дружества, които се ползваха от поддръжката на българската държава и на дипломатическата ни мисия, докато в периода 1997–2000 г. българските организации в Румъния станаха пет – разпокъсани, без нужния авторитет и без осезаема поддръжка от българска страна.

През 2003 г. конкурсите се провеждат последователно в Приморск, Алмати, Болград, Тараклия, София, Букурещ и Тирана. От общо явилите се 1333 души бяха приети 553 студенти на места, субсидирани от държавата, както и 546 студенти за обучение с намалена такса. Обучението си у нас започнаха 10 докторанти и 28 специализанти. През 2003 г. 166 учители и 281 студенти получиха възможността да участват в квалификационни курсове и да проведат педагогически практики в български квалификационни центрове. Броят на кандидатите достигна рекордните 1333 кандидати. Рекорден би и броят на приетите с намалена такса – 546 души. Най-голям е делът на увеличението брой кандидати от Република Македония. Също така рекорден бе броят на кандидатите от Албания – 44 души. В Украйна имаше известно увеличение на броя на кандидатите – 69 от Одеса и 38 от Запорожка и други области на Украйна. В Румъния завърши първият випуск на Българския теоретичен лицей в Букурещ, което повлия на уве-

личения брой кандидати (19). През същата 2003 година се осъществиха три президентски посещения (Молдова, Украйна и Казахстан) и едно премиерско (в Албания) с акцент върху грижата за сънародниците ни зад граница. По време на последното беше подписана Спогодба за взаимно признаване на документите за образование и научните степени с Албания, което премахна някои спекулации от албанска страна, че българските дипломи не се признават.

През 2001 година петгодишнини от основаването си отбелязаха Българското училище „Васил Левски” в Кишинев, Музикалният колеж в с.Твърдица и Украино-българският лицей в Приморск, а десетгодишнина – Комратският държавен университет. През 2002 година десетгодишен юбилей отбелязва Тараклийският колеж-лицей „Св.св.Кирил и Методий”. Всяка една от тези образователни институции по своеобразен начин се вписва в процеса на възраждане на българщината в Бесарабия и Таврия. Създаването и съществуването им е показател, че този процес, въпреки всичките превратности, се развива и трудно ще бъде спряно.

Все пак трябва да си даваме сметка, че без подкрепата на родината-майка не бихме могли да имаме достатъчно и добри резултати. Помощта от българска страна се изразява най-вече в изпращането на учебници и учители. В момента в Молдова и Украйна работят общо 28 преподаватели. Сериозна работа извършват и изпратените от МОН методисти към местните регионални структури на образованието. Освен подпомагането на учителите в тяхната преподавателска работа, те съдействат и за осигуряването на учебнопомощна литература, както и за разпределянето ѝ. Само през 2001 г. със спомоществователството на Фондация „Карнеги” в Молдова и Украйна бяха изпратени над 15 000 тома учебнопомощна литература. За съжаление в Одеска област доставката на литература не става централизирано, както е в Молдова и Запорожка област, откъдето ежегодно се организира специален транспорт за тази цел. Това създава проблеми при правилното разпределяне на литературата.

И тази година критични моменти съпътстваха образователната ни дейност зад граница: в Измаилски район на Одеска област децата от три български села – Суворово, Кирнички и Каланчак изучават български език във факултативна форма, и то не във всички класове, за разлика от предишните години, когато българският се изучаваше по два часа като задължителен предмет. Това е направено на база на така наречени анкетни проучвания, разработени неизвестно от кого и още по-важно – по каква методика, но с удоволствие взети предвид от заинтересовани кръгове в Измаилската държавна администрация. Защо...? В Болградската гимназия през 2001 г. не бе направен и опит да се изпълни подписания през 2000 г. междуминистерски протокол.

Дружество „Родолубец” заедно с други неправителствени организации се стреми да реагира адекватно на тази ситуация чрез срещи с предста-

вители на български държавни институции, с Посолството на Украйна в София, с международни правозащитни организации и чрез ежегодното организиране от 2000 г. насам на международна кръгла маса „Неправителствените организации и българите в Бесарабия, Таврия и Крим“. Българските неправителствени организации в Украйна, обединени в Асоциацията на българските културно-просветни дружества и организации в Украйна, също се опитват да парират най-крайните прояви на дискриминация по отношение на своите права в областта на образованието.

За разлика от Одеска област, в Молдова от учебната 2001-2002 г. експериментално в няколко училища е въведен предмет „История, култура и традиции на българите“ – по един час седмично от 5-ти до 12-ти клас, а от следващата година се предвижда този предмет да се въведе във всички училища с преобладаващ контингент ученици от българската народност. В Българското училище в Кишинев беше затворен цикълът на обучение в началната образователна степен, в която обучението се води на майчин език. Резултатите от обучението са изключително високи. В Запорожка област, освен в Украино-българския лицей в Приморск, като втори център се очертава гр.Бердянск, където работи неделно училище и в няколко градски училища под формата на междуучилищен компонент се изучава български език.

В Албания двете български организации – Асоциация за култура „Иван Вазов“ и Дружество „Просперитет Голо Бърдо“, завоюват авторитет с редица инициативи в областта на образованието и културата. В Тирана, Елбасан и Корча действат неделни училища. При тази ситуация на албанските власти е все по-трудно да си затварят очите за съществуването на българска общност в Албания. През последните две години Дружеството за връзки с българите в Голо Бърдо, Гора и Преспа „Огнище“ организира с активно участие на наши сънародници от Албания две кръгли маси, посветени на проблемите на българите в Албания и Косово. Издаден беше и сборник с доклади и материали от кръглите маси.

В Югославия след войната в Косово и промяната на политическата ситуация натискът спрямо българското малцинство бе намален – в редица властови структури бяха избрани българи. Вероятно тази нова ситуация ще доведе до положителна промяна по отношение на изучаването на българския език и ще бъде възстановено положението, при което обучението беше двуезично – на български и на сръбски език, а българският език се изучаваше като роден, а не като чужд.

И през тези две години културната дейност в България с бесарабски привкус бе поддържана от „Родолюбец“, ДАБЧ и МОН. Организирано бе тържествено посрещане на новоприетите студенти. Пред студентите бяха представени концертни програми с участие на техни колеги от музикалните специалности. Младежката организация на ВМРО периодично организира дискотеки за студентите. Денят на бесарабските българи бе

отбелязан от българската общественост на 29 октомври 2000 и 2001 година с грандиозни концерти, организирани от Дружество „Родолубец” и Асоциацията на българите от чужбина, учещи в България със съдействието на ДАБЧ. В концертите участваха звезди на българския фолклор като Костадин Гугов, Илия Луков и Любка Рондова. Традиционно бе участието в тях на Фолклорна формация „Бесарабия”, съставена от студенти от АМТИ и СУ. В концертите участваха и Група „Балканджий”, Инна Занфирова (родена в Тараклия), естрадният певец Иван Автутов (роден в Твърдица), Соня Жекова (родена във Вайсал) и солистката на Старозагорската опера Надя Димитрова (родена в Бургуджи), както и четвъртокласничката Тая Минковска (родена в Чийшия). Така поставеното през 1998 г. начало вече е традиционна проява за българската общественост, която през последната година беше отразена широко от централните медии с телевизионни репортажи, предавания и статии.

Асоциацията на българите от чужбина, учещи в България развива изключително полезна дейност сред студентите – българи от чужбина, като съдейства за разрешаването на някои проблеми, възникнали по време на обучението на студентите, организатор е на ред културни прояви, като например осигуряването на безплатното посещение на театрални постановки в централните столични театри. Активни участници в дейностите на асоциацията са Александър Гиренко (роден в Тараклия), Олга Водинчар (родена в Чийшия), Александър Йовчев (роден в Чийшия), Светлана Кара(родена в Кубей), Александър Касапов (роден в Бердянск), Марина Корчмар (родена в Киев), Сергей Тулуш (роден в Тараклия), Гентян Пируши (роден в Елбасан), Елена Водинчар(родена в Чийшия), Марина Минковска(родена в Чийшия) и др.

Окуражавщо е, че културната дейност през последните две години присъстваше сериозно и извън столицата. По време на седмицата на културата в Нова Загора един от дните бе посветен на бесарабските българи с концерт на Фолклорна формация „Бесарабия” и среща с поетесата Тая Танасова. В с. Знаменосец и с. Тракия, Старозагорско, дружествата „Родолубец” редовно организират културни прояви, посветени на бесарабските българи. Пловдивското Дружество „Родолубец”, организирано от Паскал Бакалов и Лидия и Деян Кавръкови, бе инициатор и организатор на тържество и дискотека за студентите ни в Пловдив във връзка със студентския празник и с идеята сбирки от този род да станат традиция. Най-мощна бе инициативата на Дружество „Родолубец” – Добрич с председател Иван Миглев за провеждането на „Седмица на Бесарабия в Добруджа”. В седем добруджански селища Театърът на бесарабските българи представи Йовковата „Боряна”, а Ансамбъл „Чийшия” изнесе концертни програми. Проведе се международна научна конференция „Добруджа, Буджак и българите” и срещи на бесарабски интелектуалци с добруджанската публика.

Накрая бих искал да призова всеки, за който България и българщината не са празни думи, да не стои встрани, а да подпомогне общата ни кауза за запазването българския дух с личен пример, с позиция, с дума, със средства... Само тогава можем да се надяваме на по-добри бъднини...

Нека всички си пожелаем нивата на описаната в стихотворенията на дядо Вазов българска култура да роди богата реколта, защото хвърлените семена са добри.

• • •

Ето че дойде и моментът да се разделя с разказването за любимата си образователна, а по-добре е да я наречем – културно-просветна, дейност сред българските общности, на която честно и всеотдайно съм служил и продължавам да служа повече от 15 години. Но служенето на войника дава добри резултати, когато той е част от войска, пред която са поставени ясни цели и за която идеалите имат общовалидна стойност. Когато обаче се появява усещането, че сме насаме с госпожа Каузата, тогава се прокрадва съмнението за смисъла на това служене. Дали не сме в някакъв въображаем диа(моно)лог с Нея за единението на българите, та макар и духовното? Трябва да си призная, че отдавна съм свикнал с мисълта, че тази раздяла рано или късно ще дойде и винаги съм си мислел, че ще съм готов за това сбогуване. (Обаче... не!)

В такъв момент няма как да не си припомня за перипетиите и катаклизмите, през които прегърнати с Нея сме преминали през тези години. Тази наша близост не се получи изведнъж. (Аз съм стеснителен човек?!) Виртуалната връзка с далечните свои от разказите на баща ми и кореспонденцията с непознатия ми връстник Сергей Топалов от с. Главан. Първото дългоочаквано пътуване през 1985 г. до Одеса... и Главан (Не се разрешаваше напускането на мястото на регистрация.), но какво чувство!!! – през хладната одеска чуждост до препълнения с нашенци автобус – родна колоритна реч.

Старците от пейката пред къщата на бай Васил Топалов – като излезли от ХОРЕМАГ-а в с. Овчи кладенец, Ямболско. Разпитващи... и знаещи отговорите на всичките си въпроси: „В България лъжат ли? – В България никогаш не лъжат!“, „Какво е при вас наказанието за кражба? – Още ли прекарват из селото с откраднатото на врата?“, „На колко ката са къщите? – Чували сме, че са на по два и повече ката!“, „Какво са туй гагаузите? – И тий са българи, ама турчинът им накривил гагата и им запушил устата!“, „Има ли ги в България Топаловите и като какви хора са, щото тука са все хора грамотни?“ Много въпроси, всеки от които отваряше в мене други десетки въпроси. При тези емоции не беше възможно да не се появи чувството, което те кара да искаш да се връщаш често в мислите си там, за да го изпиташ отново. И аз продължавах да се връщам... и не само в мислите си.

През 1987 г. с баща ми гостувахме в Кишинев на семейството на поета Петър Бурлак – Вълканов, жизнерадостната му и къщовна съпруга Мария, децата им Борислав и Лариса и най-важното – българският дух, нашият език. Пътувахме до родното му село Бабата (Островное) и до с. Александровка, Кайнарски район в търсене на следи от преселниците от нашия край, за които преданията и митовете в Ямболско са още живи. Точно по време на този ми престой в Кишинев посетих за първи път ателието на художника Димитър Пейчев. Под въздействието на неговото творчество и красноречие, в средата на колоритните български интелектуалци, това, което по-рано само инстинктивно усещах, придоби ясни очертания. Тези българи бяха създали своето миниобщество, своята малка България. Те заедно търсеха пътя да се запазят, обградени от различното – чуждо, което ги кара всекидневно да се доказват като равностойни и като по-добри, но също всекидневно ги отдалечава от родното, което те на всяка цена искат да опазят и ако могат – да го предадат на своите деца, както са го правили техните баби и дядовци и дядовците и бабите на техните баби и дядовци. Но динамиката на новия живот неумолимо иска и получава своето. Нямаше как този вулкан от емоции да не ме повлече във водовъртежа на тяхното време, да не ме потопи в техните стремежи и блянове и също като тях и аз да търся Пътеката... към Нашето бъдеще.

Водовъртежът на тяхното време, без да се усетя, ме понесе през бурните събития на онези години. И аз все пътувах (както обича да казва поетът Владимир Калоянов – „за свои средства“) – до Бесарабия, до Таврия, а в България – разказвах, търсех и намирах съмишленици. В този период у мен се загнезди странното усещане, че по някакви съдбоносни обстоятелства попадам точно на места, където не след дълго се случва нещо значимо. Срещал съм се с хората, които участват в правенето му. Български вестници, телевизионни радиопредавания, дружества, декларации, писма. След половинвековна принудителна летаргия беше дошъл историческият момент на събуждането за своето, и то за своето, което не е по-маловажно от чуждото или както казваше тогава председателят на Приморското българско дружество Стефан Намлиев: „Няма все да се свиваме покрай другите! Ние сме равни!“

В този момент сънародниците ни имаха нужда от нашата поддръжка – да усетят, че не са сами. Ние от България бяхме длъжни да им я дадем. Да помогнем на тяхната родолюбива кауза, а единственият начин за това беше да я приемем за своя.

През 1989 г. в продължение на месеци работихме усилено по подготовката на наше дружество. Тази организационна работа се водеше неща от първия председател на дружеството Петър Германов. Благодарение на неговия организационен опит се предпазахме от опасността начинанието ни да се провали още преди реализирането си. Организирахме лекции за историята и съдбата на българите в Бесарабия. На срещи с гости от

Бесарабия и Таврия обсъждахме жизненоважните въпроси, които стоят пред общностите ни. Привличахме съмишленици от различни социални сфери. Важен принос в това направление имаха Александър Миланов, Борис Илиев и Димитър Тракийски. Дружеството ни се появи на белия свят на 15 януари 1990 година. Още си спомням вълнението и отговорността, която почувствах, когато бях избран от учредителното събрание за организационен секретар на „Родолубец“. Първото, което направихме, беше да установим контакти с възстановените и новосъздадени патриотични сдружения у нас и с регистрираните вече в Болград, Кишинев и Одеса български дружества. Не е случайно, че още същата есен в български университети беше приета и първата голяма група студенти от Молдова, Украйна и Румъния. Приемането им не беше нито по инициатива на институциите ни, нито в резултат на техни решения или на международни договорености, а се дължеше най-вече на инициативата и настойтелността на обществените организации и на техните връзки с организациите на общностите ни.

През следващите две години под ръководството на Петър Германов, Борис Илиев, Александър Миланов, Димитър Тракийски, Тончо Василев и др. дружеството се утвърди като авторитетна гражданска организация, поставяща пред властите ни въпросите за българите в Молдова и Украйна. Като секретар на „Родолубец“ бях командирован от Президентството за участие в Първата конференция (3 март 1991 г.) и Първия конгрес (19 май 1991 г.) на българите в СССР.

През 1992 г. съдбата ми предостави уникалната възможност да реализирам идеите, за които всички в „Родолубец“ ратувахме: назначен бях за служител в Министерството на науката и образованието. Днес си давам сметка, че успехите в това ми начинание в голяма степен се дължат на поддръжката, която ми беше оказана от страна на зам.-министъра доц. Ламбо Кючуков и на съветника по националните въпроси в Президентството Михаил Иванов. Не по-малко важна беше поддръжка от страна на хората в дружеството, чиито идеи ми помагаха в търсенето на точните решения. Най-важна за мен обаче беше заразяващата всеотдайност на дейците на българската просвета зад граница, техните очаквания и убеденост, че родината-майка няма да ги изостави. И тя нямаше как да ги изостави. Щастлив съм, че работата на десетки от тези всеотдайни просветни дейци беше оценена по достойнство и те бяха отличени с престижното отличие – медал и грамота на името на основоположника на Българското Възраждане отец. Паисий Хилендарский.

В периода до 1995 г. образователните дейности придобиха регламентираност и систематичност първо чрез приемането на Решение на МС 250 от 30.06.1992 и най-вече чрез приемането след година на Постановление на МС 103 от 31.05.1993 г. Подписаха се необходимите двустранни споразумения, от чиито възлови текстове някои са запазени и в днешните двустранни протоколи.

Първият кризисен момент настъпи през 1995 г. Доц. Ламбо Кючуков беше освободен от длъжността главен секретар, а за началник на международната дирекция беше назначен Илко Славчев. През 1996 г. въпросният началник направи опит (или му бяха поръчали) да разруши цялата система на работа. Той лично препятства изпращането на вече закупените от МОН учебници за Молдова и Украйна. Извади от приемните списъци вече класирани студенти и докторанти. Отмени конкурси за изпращането на нови преподаватели в чужбина. Анулира приема на ученици в средни училища. Осуети посещението на министъра ни акад. Илчо Димитров в Молдова и Украйна за участие в знаменателните откривания в една и съща година на три български просветни средища в Кишинев, Приморск и Твърдица. Опита се, но не успя да попречи обаче на подписването на протокола за сътрудничество с Молдова. Слава Богу, че гражданските патриотични организации бяха на мястото си и попречиха на пълното съсипване на дейността, а министърът акад. Илчо Димитров ме защити и спаси от уволнение по изфабрикувано обвинение на същия началник.

По странно съвпадение в същата година баща ми Александър Миланов беше уволнен от длъжността изпълнителен директор на Националния дарителски фонд „13 века България” по скалъпен донос, едно от обвиненията, в който беше, „че е превърнал Фонда в организация за подпомагане на българите в чужбина”. Отстраняването му попречи на създаването на Средище за култура, просвета и бизнес в Болград, по което бяха вече постигнати двустранни договорености на най-високо ниво и даже беше внесена и нужната предварителна такса за закупуване на парцел в центъра на града. Какви съвпадения? И все случайни...

След 1997 г. нещата потръгнаха отново във възходяща линия. Увеличаваха се местата за държавен прием на студенти, специализанти и докторанти. През 1997 г. даже беше създаден отдел „Българистика”, който обединяваше дейностите по линия на българистиката и българските общности. Затвърдиха се практиките и двустранната договорноправна база, подписаха се споразумения за взаимно признаване на документите за образование. Започнаха да се чувстват резултатите от завръщането на първите завършили образованието си у нас студенти. Други от завършилите пък свързаха своето бъдеще с родината-майка.

За новия много по-масивен удар върху дейността, започнал с пускането през 2001 г. на нова „торпила” – гл.ас. Мариана Георгиева от ДПС, нямам намерение да се спирам подробно в този материал. Все пак искам да обърна внимание, че нейните действия не биха били ефективни, ако тя не се ползваше от уменията на услужливи колеги от МОН, познаващи достатъчно добре естеството на работата с общностите ни. Не без значение бяха и поредните доноси, които преследваха мен и колегите ми неизменно при всяка смяна на ръководството на министерството. Пак случайности...

Иска ми се да посоча само, че доколкото появата на това „явление” има политически произход, то и търсенето на изхода от него трябва да бъде с политически средства. Немалка роля в процеса на лечението на тази язва (а язвите се лекуват ефективно чрез изгаряне) в националната ни снага биха могли да играят и гражданските организации като „Родолюбец” и „Огнище”, както и организациите на българските общности, които са в правото си да реагират на резултатите от целенасочено създавания хаос в работата на Министерството на образованието и науката с общностите ни зад граница, довел до напускането в края на 2006 г. на „последния мохикан” – Йордан Симов. Красноречив показател за резултатите от „успешната” работа в МОН през последните две години е рязко намалелият брой на кандидатстващите и броят на постъпилите студенти.

Все пак се надявам на чудо (ама и него пак някой трябва да го предизвика) и тези явления да бъдат изживени и забравени в най-близко бъдеще. А на читателите на нашия алманах бих препоръчал да подкрепят активно гражданската позиция на организации като нашата, естествен коректив на държавното начало, без който не е възможно изграждането на гражданското ни общество. Пасивността ни улеснява утвърждаването отново на методите на авторитаризма и своеволията.

За да вдъхна известен оптимизъм, бих искал да посоча, че независимо от ясните симптоми за разграждане, все още нормативната база, на чието основание, въпреки усилията на вредителите, тази дейност се провежда (ПМС 103), все още е непокътната и през изтеклия период (януари 2005 – декември 2006 г.) в основни линии се провеждаше благодарение на усилията на напусналия Йордан Симов и в известен смисъл по инерция.

Тараклийският университет успешно търси своето утвърждаване като българско по дух просветно средище в Бесарабия. Решен е въпросът с определянето на размера и условията за отпускане на стипендиите (Приложение 2) и в момента МОН осигурява стипендии и издръжка за обучението на 268 студенти от първи, втори и трети курс. И в този случай ангажиментите на българската държава са ясно регламентирани. Училищата в Кишинев, Приморск и Твърдица за изтеклото десетилетие от основаването им се утвърдиха като престижни специализирани средни училища. В наши квалификационни центрове отново се проведеха квалификационните курсове с учители и педагогическите и езиковите практики за студенти. Нови групи студенти, докторанти и специализанти бяха приети за обучение в наши университети. (Приложения 3 и 4) Продължи изпращането зад граница на български специалисти на преподавателска работа. (Приложение 5) Може би тук е мястото да споделя, че работата ми с тези вече над 150 български преподаватели ме срещна с изключителни хора, чието дело тепърва ще бъде оценявано. Но оценката за техния принос ще предоставя на сънародниците ни зад граница.

Като положително явление бих посочил активното включване на Асоциацията на българите в Украйна в защитата на образователните им придобивки и обединяването на гражданските патриотични организации в България. За председател на „Родолубец“ през ноември 2006 беше избран Никола Караиванов, чиято енергичност и всеотдайност на Каузата несъмнено ще дават резултати. Защитена беше за първи път дисертация (на Мария Забунова от Твърдица) на тема „България и българите от Молдова и Украйна“, в която е отделено значително място и на приноса на нашето дружество. Широка дейност сред българите в Албания и Косово развива и Дружество „Огнище“ за връзки с българите в Голо Бърдо, Гора, Преспа, Корчанско и Призренско. В Косово регистрираните български организации в с. Долно Любине, Средска Жупа (2004 г.) и в с. Радеша, Гора (2005 г.) търсят утвърждаването си.

Дали ще успеем да се преборим за съхраняването на образователна дейност на държавата ни спрямо българските общности или ще оставим тя и резултатите от нея да бъдат след години само обект на основателен научен интерес зависи единствено от нас и по-точно от усилията и непримиримостта на всеки един от нас поотделно!

Публикувано: Миланов Е. За да не угаснат българските огнища. За образователна дейност сред българските общности зад границата. В: *Алманах „Родолубец-1994“* София, 1994, с. 274-281; *Алманах „Родолубец-98“*, София, 1998, с. 262-268; *Алманах „Родолубец-2000“*, София, 2000, с. 273-296; *Алманах „Родолубец-2004“*, София, 2004, с. 441-523.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНОТО ДРУЖЕСТВО ЗА ВРЪЗКИ С БЕСАРАБСКИТЕ И ТАВРИЙСКИТЕ БЪЛГАРИ „РОДОЛЮБЕЦ” – НЕПРАВИТЕЛСТВЕНА ОРГАНИЗАЦИЯ, ЗАЩИТАВАЩА ПРАВАТА НА БЪЛГАРИТЕ ЗАД ГРАНИЦАТА *

По време на „перестройката” на М. Горбачов и особено след разпадането на Съветския съюз във вече независимите държави Молдова и Украйна започват да възникват една след друга множество културно-просветни организации на живеещите там българи. При отстояването на своите политически искания тези сдружения закономерно се обръщат за помощ към българските държавни институции и международни правозащитни организации. В същото време, разтревожени за господстващото си положение, съветските власти лансират чрез конформистки настроени представители на българската интелигенция сформирането на културни дружества в Кишинев и Одеса, които в спокойна обстановка проявяват известна активност, а в кризисни ситуации заемат удобни на властниците позиции. Така например по време на опасните стълкновения между молдовци и гагаузи прокламираната по молдовските средства за масово осведомяване позиция на неутралитет на Дружество „Възраждане” довежда до недоверие между българи и гагаузи.

Вследствие на сложните процеси при новото културно възраждане сред компактните ни общности извън България и неспособността на българската държава да заеме адекватна позиция и да играе решаваща роля у нас започват да възникват родолюбиви организации, чиято цел е подпомагането на сънародниците ни в чужбина. Някои от тях възстановяват съществували преди землячески организации, обединяващи преселниците от различни области. Такива са ВМРО – СМД, Дружеството на банатските българи, Съюзът „Западни покрайнини” и Съюзът на бесарабските българи. Други, като Дружеството за връзки с бесарабските и таврийските българи „Родолубец”, Дружеството за културни връзки с българите в Румъния и „Мати България”, обединяват съпричастни към общностите ни зад границасреди. Това социално явление би могло да се обясни и като опит за своеобразен баланс на предоставените малцинствени права на турската общност в България. Интересно е да се отбележи навлизането в тези организации на либерално мислещи интелектуалци, заели обществена позиция в полза на културните права на турците в България по време на т.нар. Възродителен процес.

* Съавтор Олга Водичар

Дружество „Родолубец“ се основава от 112 души на 15 януари 1990 г. в салона на Съюза на българските писатели в София. По-късно дружества със същото име, устав и програма, обединени на федеративен принцип, се формират във Варна, Генерал Тошево, Габрово, Пазарджик, Силистра, Разград, Добрич, Русе, Ямбол, Борован и няколко новозагорски села. Дружеството провежда редовна организационна дейност – ежемесечни сбирки-дискусии по актуални проблеми на българите в Бесарабия и Таврия, отбелязване на значими за общностите ни дати и събития, срещи със студенти и др. Ръководството на дружеството всяка седмица провежда заседания, които осигуряват плътно обхващане на културните и политически събития сред сънародниците ни. Веднъж годишно се провеждат отчетно-изборни събрания.

Предимствата на неправителствената неполитизирана организация са във възможността да инициира, допълва и в доста случаи да бъде коректив на държавната политика. В това си качество, още през първата година от създаването си дружеството изпрати над 60 писма до различни държавни институции. Членовете на „Родолубец“ посетиха първото честване на Деня на българската просвета и култура в Тараклия (Молдова) и Болград (Украйна) през 1990 година. Там се провеждат срещи с представители на вече сформираните български дружества и се очертават проблеми пред българската общност, които с нашата помощ и при евентуалното съдействие на българската държава биха могли да се разрешат. Впоследствие връзките между „Родолубец“ и тамошните дружества са много тесни и ползотворни. Те се борят за своите права в страната на регистрацията си, докато тукашните родолубци развиват широка дейност в тяхна подкрепа. Там се възобновява изучаването на българския език – тук се пледира за изпращане на учебници, за организиране на квалификационни курсове с учители и приемане на студенти за обучение. Възстановяват се църкви – „Родолубец“ съдейства за приемането и изпращането на богослужебна литература. Основават се самодейни театри и читалища – дружеството спомага за размяна на фолклорни и театрални групи. Откриват се библиотеки – родолюбивите българи организират изпращане на книги. Местни български дружества в Молдова се обявяват против лансираната от Народния фронт на Москва идея за обединение на новата република с Румъния – дружество „Родолубец“ информира българските държавни институции за позицията и интересите на българите. Обявяват се автономни образования /Гагаузка република и Български национален район с център Болград/ – „Родолубец“ излиза с призови пред българското общество за подкрепата им.

Редно е да се отбележат някои от целите, които тукашните и тамошните български дружества си поставят. Те могат да бъдат накратко формулирани по следния начин:

1. Приобщаването на сънародниците ни от Бесарабия и Таврия към ценностите на българската национална култура.

2. Запознаване на българската общественост с факти от историята и културните достижения на българските преселници, както и с техните сегашни проблеми.

3. Създаване на предпоставки за трайни връзки между научни работници, интелектуалци и общественици на българите от България, Бесарабия и Таврия, в това число и между техни селища.

4. Понеже сънародниците ни от Бесарабия и Таврия са жертви на планирано етническо прочистване, които не по своя вина са напуснали родните си места през деветнадесети век, дружеството смята българската държава за задължена да им осигури преференциален достъп до българското образование и култура. В същото време би следвало със стъпването си на българска територия те автоматично да придобиват всички права на български граждани.

В общи линии, целите на дружеството са българските общности да остават български, да бъдат възпрепятствани процесите на асимилация чрез изграждане на национална интелигенция, да се подкрепя възобновяването и създаването на български културни огнища – училища, църкви, читалища, народни ансамбли. В преследването на тези цели биха могли да бъдат очертани и изложените по-долу трудности, с които „Родолубец” се сблъсква.

1. При диалога на дружеството с държавните институции невинаги се постига консенсус и разбирателство. Някои от държавните служители възприемат предложенията на дружеството, но по-голямата част от тях не проявяват желание да обсъждат проблемите на българите в чужбина с организации от гражданския сектор. Негативното отношение към „Родолубец” не разколебава неговите членове, а още повече ги амбицира. Непрестанно се търси трибуна в средствата за масово осведомяване ина пресконференции, където не се спестяват упреци към отделни служители и институции, а и към българската държава като цяло.

Идеите на дружеството за подкрепа на българските общности в Украйна и Молдова се възприемат най-вече от страна на Министерството на образованието и науката, където се реализира програмата за образователна дейност сред нашите сънародници. В значителна степен тези идеи се споделят и подкрепят от Агенцията за българите в чужбина, както и от страна на президентската институция.

2. Финансирането на организацията остава и до днес неразрешен проблем. Това обаче не намалява нейната активност. От самото начало дружеството успява безплатно да ползва зали за сбирки и да получава трибуна за изяви. „Родолубец” успява да издаде два броя на вестник „Беженари”, а по-късно бял свят видяха и шест броя /през 1994, 1996, 1998, 2000, 2002 и 2004¹ г./ на Алманах „Родолубец” – орган на дружеството и днес. От

¹ Миланов, Е. Да не угасват българските огнища извън България. За образователната дейност сред българските общности зад граница./продължение от Алманах „Родолубец” 1994, 1996, 1998, 2002 и 2004 – В: Алманах „Родолубец”. Издава дружество „Родолубец”. София, 2004, 441-456.

2002 година функционира интернет страница на дружеството – <http://www.rodolubetc.sjb.net> Чрез печатните си издания и интернет-страницата родолюбивите българи пропагандират каузата си в България и в чужбина.

На практика единствените постъпващи средства в касата на дружеството са тези от членския внос и скромните дарения от самите членове и техните симпатизанти. Все пак, около неговите акции по поставяне на паметни плочи на първия почетен председател проф. Васил Маринов, на участвалите в Априлското въстание бесарабски и одески българи (поставена на стената до входа на Болградската гимназия) и на акад. Александър Теодоров – Балан (в двора на родното му училище в с.Кубей) и издаване на алманаха на дружеството, активистите успяват да намерят и спомоществатели за реализиране на проектите си.

Желанието на „Родолубец“ дружествата в Бесарабия да бъдат материално подпомагани от българската държава или български фондации не дават сериозен резултат. От друга страна пък интересът на международните организации и фондации за подпомагане на малцинствата се оказва предимно насочен към посткомунистическите държави на Балканите и в по-малка степен се отнася до държавите от ОНД.

3. Водени от патриотични чувства, доста членове на „Родолубец“ заминават за Бесарабия и Таврия като учители, хореографи, журналисти в новосъздадените български издания без заплащане от страна на българската държава. Поради влошената икономическа ситуация там те се оказват в незавидно положение. Завръщайки се след време, някои от тях губят работните си места в България и изпадат в безпаричие. Въпреки това, попаднали в една наистина възрожденска атмосфера, обградени от всеобщо внимание и уважение, за тях работата с българската общност се превръща в кауза и осмисляне на по-нататъшното им съществуване. Тяхната активност след време води до това държавата в лицето на Министерството на образованието и науката да осмисли необходимостта от подобен род дейност и да поеме разходите по изпращане на преподаватели.

На 29 октомври 1998 г. по случай 160-тата годишнина от осветяването на болградския катедрален храм „Св. Преображение Господне“ по инициатива на „Родолубец“ за първи път тържествено е отбелязан Денят на бесарабските българи. Тази идея е лансирана за първи път във вестник „Българска Бесарабия“ от 1938 г, но реализирането ѝ се отлага във времето с 60 години.

Днес първоначалната еуфория в обществото от контактите с българите зад граница отдавна е отшумяла, а дейността на родолюбивите организации не предизвиква обществен интерес, което затруднява дейността на организации като „Родолубец“ и води в известен смисъл до затваряне на организацията вътре в себе си. Друга тенденция от последните години е обединяването на усилията на родолюбивите дружества за съвместни действия. Това заставя институциите да погледнат по-сериозно на предложенията и исканията на дружествата.

За разлика от защитаващи правата на малцинствата в България неправителствени организации, в доста случаи обединяващи по няколко члена и получаващи сериозна материална поддръжка от редица международни организации, отстояващите правата на българите зад граница организации, въпреки значително по-големия си членски състав и редовен организационен живот, нямат материална поддръжка. Хуманните цели и на едните и на другите са като „чуждо тяло в снагата” на все повече рационализиращото се общество, насочило основното си внимание към политическите дебати и техните несъществени резултати.

През последните години се появяват някои нови и съществени моменти, за които значим принос има и „Родолубец”: в периода 2001–2004 г. г. неколкогодишното тясно сътрудничество между дружество „Родолубец”, представители на Министерството на образованието и науката /МОН/, Националния институт по образование /НИО/ и Департамента за информация и усъвършенстване на учителите /ДИУУ/ при Софийския университет поражда някои интересни инициативи. През ноември 2001 година НИО съвместно с МОН и „Родолубец” провежда първата кръгла маса на тема: „Преподаването на български език и родинознание сред българските общности зад граница”. Инициативата предизвиква голям интерес и участието на над тридесет участници от пет държави – учители, методисти, просветни дейци. Дискусиите показват необходимост от един такъв специализиран форум, на който да се представят нови концепции, постигнати резултати и съществуващи проблеми. Проявата се превръща в традиционна, осъществява се и през следващите три години и днес е неотменна част от календара на значимите форуми, посветени на сънародниците ни в чужбина.

През февруари 2002 година се провежда първата работна среща на създаденото по инициатива на група народни представители от парламентарната група на НДСВ „Парламентарно лоби в подкрепа на българската общност извън България „, обединяващо над двадесет народни представители от НДСВ. Тази формация в тясно сътрудничество с „Родолубец” реализира редица полезни инициативи и предприема редица стъпки за запазване на създадените образователни и културни програми, насочени към подпомагането на българите в чужбина.

Своеобразен кулминационен момент в петнадесетгодишната образователна политика на Министерството на образованието и науката е и създаването на Тараклийския държавен университет, последвано от назначаването за негов ректор на бесарабския българин проф. дин Николай Червенков. Без съмнение принос за създаването на университета имат и редица институции, организации, както и отделни личности от Молдова и България. Приносът на „Родолубец” и на Българската община в Молдова е, че те изразиха ясно и категорично гражданската си позиция пред държавните институции на двете страни и по този начин попречиха на опита да бъде заобиколена договореността между президентите на Молдова и България за създаване на молдовско висше училище без участието на българската стра-

на. Тук обаче трябва да се констатира, че това събитие е плод на усилията на доста хора и без приноса на всеки един от тях то със сигурност не би се състояло. Затова е добре създаденото да бъде възприето като общо дело на българската общност в Молдова, която успя в отстояването на правото си на висше училище. След сто години няма да е важно кой, как и т.н... Ще бъде важно обаче дали тази институция е придобила български облик и каква роля тя е изиграла в съдбата на местните българи.

През януари 2005 година „Родолубец“ тържествено отбеляза своята петнадесета годишнина. За всичките тези години дългоочакваните нови родолубци, готови да поемат кръста на отговорностите за опазването на националната ни кауза, все по-трудно се появяват. Достойните пък единствено за съжаление малодушни съзерцатели и жалките безсилни злословници са естествената среда, в която се налага българското да си пробива път.

Дружеството обаче продължава да провежда и развива своята дейност, както подобава на една сериозна демократична гражданска организация. На ежеседмичните си сбирки ръководството му обмисля, планира и организира ежемесечни прояви, посветени на големи личности от Бесарабия и Таврия или на актуални събития от живота на тамошните ни общности. Акцентите в работата на организацията и през последните години са Кръглата маса „Неправителствените организации и българите в Бесарабия, Таврия и Крим“ през месец април и Денят на бесарабските българи – 29 октомври, прераснал, поради множеството прояви през последните две години, в Дни на бесарабските българи. В тези прояви се привличат за участие или съдействие и представители на Асоциацията на студентите от българските общности, учещи в България, и на Общонародното сдружение «Мати Болгария».

Сътрудничеството и съвместните инициативи и действия с представители на държавни институции и на други неправителствени организации в полза на сънародниците ни в чужбина намират отражение и в общи декларации по актуални въпроси на българите зад граница, които традиционно се приемат от участниците в организираните от дружеството кръгли маси по време на Дните на бесарабските българи. В самият Ден на бесарабските българи се организират концерти в Централния военен клуб и Националния дворец на културата с участието на известни изпълнители от Бесарабия и България, както и на обучаващи се у нас студенти – музиканти и танцьори от Бесарабия.

През 2003 година по случай 165-годишнината от освещаването на бургарския храм „Свето Преображение Господне“ в Народното събрание бе експонирана изложба на Мирчо Сливенски, посветена на Деня на бесарабските българи и на техния принос като „строители на съвременна България“. През 2004 г. в рамките на тържествата по случай дните на бесарабските българи ДАБЧ организира кръгла маса на тема „Българите в Бесарабия – идентичност и съвремие“, на която докладчици са настоящи и бивши докторанти от Бесарабия и Таврия. Дружеството организира представянето на поезията на българските поети от Бесарабия и Таврия Петър Бурлак-Вълканов,

Нико Стоянов и Владимир Калоянов, както и на писателите от Бесарабия Анна Малешкова, Николай Куртев и Иван Ненов, на книгата на свещеник Камен Гарена „Българският кръст в Таврия” и на сборника от статии „Първостроителят, ученият, човекът”, посветени на 155-годишнината на родения в с. Чушмилия, Болградско проф. Димитър Агура – четири мандата ректор на Софийския университет и първи професор по история в България.

Заслужават внимание и редовно провеждащите се през април месец кръгли маси „Неправителствените организации и българите в Бесарабия, Таврия и Крим” в традиционните три секции: „Образование”, „Култура, наука и медии” и „Граждански права”, при участието на над дузина неправителствени организации от страната и чужбина. Докладите от кръглите маси се предоставят за печат в алманаха или интернет-страницата на дружеството, а поставяните и обсъждани от участниците проблеми на общностите ни са оформяни в обръщения и изпращани до компетентните държавни институции. Тези форуми бяха съпътствани от културни прояви, срещи в различни институции и публични изяви.

През 2004 година се навършиха и петнадесет години от приема на първата по-голяма група студенти в български висши училища през 1990 г., за което „Родолюбец” има съществен принос. Това събитие би могло да се смята за начало на образователната дейност сред българите в чужбина. До днес с българска държавна стипендия са приети за обучение 5172 студенти, 122 докторанти и 221 специализанти. В квалификационни курсове и езикови практики са участвали 4198 учители и 3372 студенти и ученици. Сред българските общности са работили и продължават да работят 121 преподаватели по български език и литература, по българска история, българска музика, народни танци и народни инструменти².

Изброените по-горе културно-просветни прояви на дружеството далеч не са пълният списък от неговата благородна дейност. С гордост бихме могли да заявим, че следа е оставена, направена е пътека между България, Бесарабия, Таврия, Крим, Николаев, Олшанка и другите тамошни български общности, а за да я има пътеката, по нея трябва да продължава да се върви. Дано пътеките продължават да са винаги отъпкани и да ни изведат на хубав път. Оставаме с надежда в бъдещето – по-оптимистично, по-красиво и по-добро, в което българската култура у нас и по света ще намира винаги полагащото ѝ се място редом със световните цивилизации.

Публикувано: Миланов Е. Културно-просветното дружество за връзки с бесарабските и таврийските българи „Родолюбец” – неправителствена организация, защитаваща правата на българите зад границата. *В. Диалогът в историята*, бр. 10-11/200. Изд. Сдружение на преподавателите по история в България: София, 2005, с. 109-115.

² Вж. по-подробно Миланов, Е., Водичар О. Да не угасват българските огнища извън България... – В: Алманах „Родолюбец”, София, 2004, бр. VI, 441-526.

ПЪРВА ОБЩОСЪЮЗНА КОНФЕРЕНЦИЯ НА БЪЛГАРИТЕ В СССР

состояла се на 3 март 1991 година

На конференцията присъстваха около 500 души, представители на седем културно-просветни дружества, а именно: Дружество «Кирил и Методий» с център гр. Болград, дружество «Възраждане» гр. Кишинев, Дружество «Димитър Благоев» – гр. Одеса, Дружество «Съдружество» – гр. Приморск, Запорожска област, Дружество «Христо Ботев» – с. Терновка, Николаевска област, Дружество «Родолюбие» – п. г. т. Тараклия, МССР, Дружество «Васил Левски» – гр. Кагул. По технически причини представители не можяха да изпратят Дружество «Родолюбие» от гр. Киев, Дружество «Алфатар» – п. г. т. Олшанка, Кировоградска област, УССР и Дружество «Климент Охридски» – гр. Белгород-Днестровский. На конференцията присъстваха представители от българските културни центрове в гр. Болград и гр. Измаил, а също така представители от селища с преобладаващо българско или смесено население.

Конференцията беше свикана в изпълнение на резолюцията на многохиляден митинг, проведен в гр. Болград на 4 ноември 1990 г. През същия месец в гр. Тараклия беше създаден организационен комитет по провеждането на Първа конференция на българите в СССР с председател проф. Петър Недов и членове Никола Тодоров, Николай Червенков, Иван Грек, Иван Аловацки, Иван Половнюк, д-р Терзи и Владимир Петров. Организационният комитет се обърна към всички български културно-просветни дружества за създаването на координационен център. Изпратени бяха покани до всички селища с чисто българско и смесено население да представят и да изпратят до пет свои представители, които да бъдат делегати на конференцията, а делегатите от културно-просветните дружества да се определят по взаимно съгласие, поради ограничените възможности на българите от Приазовието да изпратят свои делегати. Във всички районни вестници бяха дадени за публикуване съобщения за конференцията, а по молдавското радио беше и прочетено. Практически всички селища от региона бяха посетени от активиси по повод подготвяне на конференцията.

Организаационният комитет нае помещението (салона на културния дом в гр. Болград) със средства, набирани от доброволни пожертвования. За регистрирането на делегатите беше създадена регистрационна комисия, оглавявана от Иван Половнюк, в която влязоха като членове Иван Гайдаржи, Кара и Иван Миглев. За подържането на реда бяха повикани

дружинници от с. Кубей (Червоноармейское) начело с Виктор Труфкин. За председателстващ на конференцията от организационният комитет бе упълномощен проф. Петър Недов – почетен председател на дружество «Възраждане». Конференцията започна с едноминутно мълчание в памет на загиналите за освобождението на България. Професор Недов изнесе информация около организацията на конференцията. Веднага след това възникна дискусия около мандатите за гласуване, тъй като от някои села имаше повече представители. Поставена бе под въпрос законността на мандатната комисия, на организационния комитет и т. н. Председателят на Болградския районен съвет съобщи че съветът е дал разрешение за научно-теоретична, а не за учредителна конференция. Представител на организационния комитет (Никола Тодоров) отговори на поставените въпроси като отбеляза, че ако мандатната комисия бе създадена сега, тя нямаше да може да работи, а на повдигнатия от председателя на районния съвет въпрос отговори, че от съвета не е искано разрешение за провеждане на конференцията, а предоставяне на помещение и че според закона всяко събрание на което присъстват повече от пет души, може да учредява каквато си пожелае организация.

Докато мандатната комисия заседаваше, беше изнесен доклад от к. и. н. Николай Червенков на тема «История на преселването на българи и гагаузи в Русия» и информация от председателя на дружеството на българите от Приморски район Стефан Намлиев на тема «Българите в Приазовието». В доклада и информацията бе обрисувана историческата съдба на българите от Бесарабия и Таврия, като бяха засегнати и най-наболелите проблеми на българското население в тези региони. Историческа справка за българските общественни организации в края на XIX и началото на XX век направи Владимир Калоянов, като отбеляза, че такъв опит за обединяване на български обществени организации е направен на общобългарски събор, състоял се на 3 януари 1918 г. в с. Преслав, но за съжаление организациите-учасници не са постигнали съгласие. Той призова присъстващите това да не се повтаря и на днешната конференция и да не се разделят след създаването на асоциацията.

Иван Половнюк изнесе доклад за резултатите от работата на мандатната комисия, а Иван Гайдаржи, секретар на комисията, аргументира необходимостта от учредяване на Асоциация на българите в СССР с необходимостта от организация, която напълно законно да поставя и отстоява интересите на българите от СССР. Той избруи някои от най-наболелите проблеми като необходимостта от получаване на телевизионен и радиосигнал от България, необходимостта българите да се конституират, като станат участници в съюзния договор.

В хода на последвалата дискусия се оформеха две основни позиции. Едната позиция – да се създаде незабавно асоциация на българите – беше горещо поддържана от представители на дружествата «Кирил и Метод

дий», «Съдружество», «Христо Ботев» и «Васил Левски», както и от редица представители от български села, а също така и от някои представители на другите дружества, от студентството от Одеса и Измаил и от «Екоклуба» от Болград. Другата позиция – за неподготвеността на настоящата конференция за създаване на асоциация на българите още сега, но за нейното учредяване след по-сериозна подготовка, след изработването на нов устав и програма и след свикването на упълномощени представители от всички села, градски съвети и дружества – застъпиха представители от дружествата «Възраждане», «Родолубие», «Димитър Благоев», както и някои представители на районни съвети и на български села.

На конференцията присъстваха и четирима представители от България, които същовременно членуват и в тамошни дружества: от дружество «Родолубец» – Никола Караиванов, Иван Миглев и аз и от Съюза на бесарабските българи – Иван Дундаров. От изказалите се трима от нас Н.Караиванов се иска за незабавно учредяване на асоциация на българите. Ив.Дундаров – за отлагането на това решение, а аз взех думата на края и прочетох приветствие от името на дружеството «Родолубец». Като гости на конференцията присъстваха представители на народното събрание на Украйна от комисията по международните отношения към областния център гр.Одеса и от областния комитет на КПСС, които също взеха отношение по повдигнатите въпроси.

В поляризираните позиции предложение за постигане на компромисно решение първо направи доктор Шишков от «Възраждане». Конкретно предложение за постигане на консенсус направи водещият проф. Недов. Той предложи още сега да бъде създадена асоциация на българските културно-просветни дружества и културни центрове, но същовременно да се избере организационен комитет по подготовка за организиране на следващ форум, на който да се реши въпрос за създаването на асоциация на българите в СССР. Това предложение беше прието с почти пълно мнозинство. За председател на новосъздадената асоциация на българските културно-просветни дружества и културни центрове единодушно беше избран проф. д-р Петър Николаев Недов, роден в село Чишия (Огородно), Болградски р-он, УССР на 25 декември 1926 г. Учил в Измаил и Акерман, а по време на Втората световна война успява да избяга в България, кадето завършва трета мъжка гимназия в София. След войната се завръща на родна земя и завършва университет – специалност биология. Пред 1950 г., по време на колективизацията, е арестуван и осъден на 25 години лагер. Главната му «вина» е, че настоявал компактно българско население в Украйна и Молдова да изучава родния си език. Заточен е във Воркута, кадето прекарва седем години, след което е реабилитиран от същата прокуратура, която го е осъдела. През 1969 г. защитава кандидатска, а през 1970 г. докторска дисертация по биология. От 1981 г. е професор в Кишинев.

Взето беше решение асоциацията на културно-просветните дружества да се ръководи от съвет, в който да влизат всички организации, членуващи в асоциацията. (В нея влязоха седемте дружества и двата центъра, като асоциацията е отворена организация и в скоро време се очаква влизането на нови сдружения). На съвета беше възложено да доработи програмата и устава на асоциацията. По втория основен въпрос се реши на 19 май 1991 г. да се свика Първи конгрес на българите в СССР, за подготовката му да се състави организационен комитет от представители на всички дружества, на всички райсъвети, на селища в районите кадето живеят компактно българи. Примерната бройка на членовете на организационния комитет да бъде 25 човека, от които 10 от Молдова и 15 от Украйна, а ако допълнително се появят представители от други места, да бъдат кооптирани.

Публикувано: Миланов Е. Първа общосъюзна конференция на българите в СССР, В: *По пъти националной духовности болгар Молдовы (конец 80-х – 90-е гг. XX в.)*, „S.S.B”, Кишинев, 2005, с.343-34

ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ДЕЙНОСТ СРЕД БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩНОСТИ ЗАД ГРАНИЦА. 1990-1998 г.

И преди демократичните промени в България след 1989 г. българската държава е проявявала внимание към българските общности в чужбина. За съжаление обаче тази дейност е страдала от липсата на систематичност. Внимание е обръщано преди всичко на емигрантските групи, а над съдбата на компактните български общности от балканския регион и бившия Съветски съюз е лежала тъмата на забвението. В изложението си ще се спира на това, което е направено за сънародниците ни през последните девет години от страна на институцията, която играе най-съществена роля за съхраняването на българския език и култура сред сънародниците ни зад граница.

От 1992 г. насам Министерството на образованието и науката осъществява цялостна програма за приобщаването на българските общности зад граница към ценностите на българската национална култура.

Програмата включва работата в следните направления:

1. Предоставяне на възможности на млади наши сънародници да се обучават в български средни и висши училища и научни институти.
2. Организиране на квалификационни курсове с детски и начални учители, учители по български език и литература, българска история, музика и др. в български квалификационни центрове.
3. Организиране на педагогическа практика в България за студентите в задгранични университети, педагогически институти и колежи, които се подготвят за учители в училища с преподаване на български език зад граница.
4. Изпращане на учебници и учебнопомощна литература за нуждите на училища зад граница с български контингент учащи се.
5. Изпращане на преподаватели за работа в учебните заведения, в които се обучават етнически българи.
6. Културен отдих на ученици – българчета от чужбина.

Тази учебна година за девети път българските университети отвориха вратите си за наши млади сънародници от чужбина. Нови 330 студенти, обучаващи се с българска държавна стипендия, заеха места зад студентските банки у нас. Така броят на тези които учат в момента и на вече завършилите достигна цифрите 2061 студенти, 37 ученици, 52 докторанти, 62 специализанти. Голям е броят и на онези, които заплащат намалена такса за обучението си.

Идеята за обучението на наши сънародници беше лансирана още през 1990 г. от представители на Дружеството за връзки с бесарабските и таврийските българи „Родолубец”. Това е и причината в първата група да бъдат включени студенти предимно от този регион: 100 от Бесарабия /Молдова и Одеска област/ и 20 от Румъния. Впоследствие поради големия брой желаещи бройката беше увеличена на 146, а заедно с приети по решение на някои висши училища нарасна на 186. Обучението на българи от чужбина в наши висши училища предизвика широк интерес сред българската общественост. Организирах се срещи с писатели и общественици. Издателства и библиотеки им предоставяха книги. Ние и те се срещаме като близки роднини, които съдбата е събрала след дълга раздяла. Срегнахме си и се познахме.

През следващата 1991 година отново със съдействието на дружество „Родолубец” бяха обхванати и други райони на Украйна/Таврия, Крим, Олшанка, Николаев/, а броят на новоприетите студентите беше около 200. Приети бяха и първите докторанти – Нина Милиш, Владимир Калоянов и Катя Челак – и тримата от Молдовската академия на науките. Същата година по инициатива на комитет, оглавяван от Александър Миланов и съставен от представители на всички родолюбиви обществени организации, занимаващи се с проблемите на българите зад граница, и по решение на МНП беше приета първата и единствена до момента голяма група ученици от Бесарабия и Таврия: 3-ма от Молдова, 13 от Одеска област и 17 от Запорожка област.

През първите две години, когато тази дейност едва прохождаше, при липсата на държавен орган за българите в чужбина и на специалисти в МНВО и МНП, пряко ангажирани с тази проблематика, образователната дейност по обучението на българи от чужбина беше иницирана и подкрепяна преди всичко от обществените организации, работещи с диаспората ни зад граница, а от страна на държавните институции – най-вече от Президентството в лицето на съветника по националните въпроси Михаил Иванов. С тяхна помощ беше разработено разпределението на предоставените от МНВО места по страни и региони.

През 1992 година беше разработен от МНО и одобрен от Правителството първият документ, регламентиращ тази дейност. /Решение на МС №250 от 30.06.1992 г./ По този начин официално беше изразено отношение на нашата държава към съдбата на българите в чужбина. Това даде възможност да се разработи дългосрочна програма за осъществяване на образователна дейност сред българските общности в чужбина. През същата година географията на приема се разшири и бяха приети за обучение студенти и докторанти и измежду българите в Западните покрайнини (Сърбия), Македония, Турция и Унгария. Големият брой желаещи да се обучават у нас наложи да започне разработването на механизъм за подбора на студентите.

Въпреки че организирането на квалификационни курсове е дейност, извършвана от Министерството на образованието не само през последното десетилетие, през 1992 г. тази дейност беше разширена благодарение на активната работа на група преподаватели от ИПКК-Габрово, начело с Никола Караиванов. Една от катедрите на този институт се трансформира в Квалификационен център за българи от чужбина, който набира своите средства преди всичко от спомоществатели.

Проявата на творчество в този период, а и по-късно беше основното качество проявявано от неколцината служители в министерството, заели се да се преборят със съпротивата на консервативната бюрократичната система, стремяща се да изхвърли нетипичната до момента за образователната ни институция дейност.

В края на 1992 г. МНО внесе проект за Постановление на МС, с което трайно се регламентира тази дейност. След половингодишни родилни мъки и неколкократно внасяне в заседание на Министерския съвет на проекта, с активната намеса на тогавашния министър на МОНК проф. Марин Димитров, на председателя на новосъздадената АБЧ Георги Данаилов и на съветника на Президента Михаил Иванов, най-сетне проектът беше одобрен от правителството през месец май на следващата година /ПМС №.103/31.5.93 г./ . С утвърдилото проекта постановление финансово се осигурява ежегодния прием на 240 студенти, а също така са дадени и други възможности за специализации, докторантури, квалификационни курсове и пр. Това даде основание за разработването на нормативен документ (инструкция) на МНО за извършване на приема, на чието основание, както и предишната година, комисия на МНО посети районите с компактно българско население в Румъния, Молдова и Украйна.

През 1993 г. бяха приети за обучение в български университети общо 234 души. Подобренията в механизма на прием позволиха спектърът на специалностите да бъде разнообразен. Географията на приема беше разширена с приемането на българи от Албания и Гърция. Приемът на българи от Албания стана възможен единствено поради доброто взаимодействие на служителите на МНО и обществените организации. В случая трябва да се изтъкне ролята на члена на ВМРО-СМД Спас Ташев, установил контакти с Исмет Толя – секретар на синдиката на строителите от Голо Бърдо.

Важно е да се отбележи, че през същата тази година между българското и молдовското министерство на образованието и науката беше подписан протокол за сътрудничество, визиращ предимно права на сънародниците ни от Молдова. За подписването на документа сериозен принос има референтката за българите в молдовското министерство на образованието, а сега началник на неговото управление „Национални малцинства”, – Таня Стоянова. На нейната изключителна активност се дължи предоставените от молдовското правителство права на българите да не останат на хартия, а да се реализират.

През 1994 г. отново голяма група студенти (общо 236) от общностите ни зад граница започна обучението и в България, а явилите се на конкурсите бяха двойно повече. Специално трябва да се отбележи подписването през тази година на няколко важни документа.

През май се подписа междуведомствен протокол за сътрудничество между оторизираните български и албански образователни институции, който даде възможност приемът на студенти от Албания да се осъществи в Тирана със съдействието на албанското министерство на образованието. Това окуражи сънародниците ни от Албания открито да изявяват своята българска етническа принадлежност.

Подписани бяха също така и протокол за сътрудничество с Министерството на образованието на Република Молдова, както и споразумение за сътрудничество с Министерството на образованието на Украйна. И в двата документа са фиксирани ангажименти на молдовските и украинските образователни институции към реализирането на образователна дейност сред тамошните българските общности.

Периодът 1993–1994 г. г. е един от най-успешните за образователната ни дейност. Връщайки се назад не можем да не изтъкнем ролята на управляващия министерството екип – министъра Марко Тодоров и заместниците му Ламбо Кючуков и Жулиета Савова. Министърът има конкретен принос за решаването на въпроса със заплатите на работещите сред българските общности преподаватели. Подчертавам този момент, тъй като това даде възможност там да се утвърди присъствието на наши преподаватели. Някои от тях станаха методисти към районните отдели на образованието и се заеха с изготвянето на програмите по български език, други станаха инициатори за откриването на българистични катедри към молдовски и украински висши училища и дори за създаването на училища с български език на обучение. Главният секретар и зам.-министър Ламбо Кючуков прояви пълно разбиране и оказа съдействие за отпечатването на редица специални учебници и помагала, предназначени за осъществяването на учебния процес в българските училища зад граница. (От 1994 г. насам такава литература не е издавана.) До миналата (1997) година негово писмо беше единственият официален документ, регламентиращ извършването на квалификационни курсове в УКЦБЧ-Габрово. Поради доброто взаимодействие между Жулиета Савова и Михаил Иванов по време на посещението на президента Желю Желев в Украйна стана възможно навременното подписване на споразумението за сътрудничество между министерствата на образованието на България и Украйна. Този документ има характера на рамково споразумение и очертава приоритетите на сътрудничество между нашите две министерства в дългосрочен план.

В периода 1993–1994 г. г. се създаде и система за организирането на квалификационни курсове и редовно снабдяване с учебници на училищата с преподаване на български език в чужбина. Този важен факт създаде

у партньорите ни в образователните институции в Молдова и Украйна сигурност и доведе до разработването на програми, в които българският език да е значително по-сериозно застъпен. През 1993 г. в с. Валя-Пержей, Молдова, се сформира и първият клас, в който обучението се води изцяло на български език. В същото село през април 1995 г. се проведе международна научно-практическа конференция, на която експериментът беше отчетен като успешен и се очертаха тенденциите за постепенно преминаване към такава форма на обучение в селищата с компактно българско население. През следващите години се сформираха и други такива класове в гр. Тараклия и с. Каменка, Одеска област.

През 1995 г., когато бяха приети общо 240 студенти, традицията бе продължена и системата на приема беше усъвършенствана, а кандидат-студентите показаха значително по-добро владение на изпитния материал. Условието за конкурсите и резултатите от него бяха обявени в местните български вестници „Родно слово“ (Кишинев), „Роден край“ (Одеса) и „Български глас“ (Болград и Тараклия). По време на пребиваването на комисията в Приморск, Запорожка област се проведеха срещи с районната администрация Иван Везирски (зам.-началник), А.М. Шадурич (началник на отдел „Образование“) и Леонид Паскалов (методист за региона по български). По време на разговорите стигнахме до идеята за необходимостта от създаването на Украино-български лицей в Приморск.

От 1995 г. министър на образованието стана акад. Илчо Димитров. Тук е мястото да се отбележи, че още през 1987 г., когато той беше министър на просветата, у нас бяха издадени и изпратени първите специално подготвени учебници, предназначени за българите в Молдова. По негова инициатива беше внесено и одобрено от Министерския съвет ПМС №33/26.02.96 г. (като изменение на ПМС №103/1993 г.), с което се увеличи броят на приеманите студенти и докторанти съответно на 300 и 10, а общата продължителност на специализациите беше увеличена от 60 на 100 месеца.

През 1996 и 1997 г. се проявиха първите сериозни резултати от петгодишната ни работа: след няколкогодишни усилия на сънародниците ни в една и съща година бяха открити три български училища. Украино-български лицей в Приморск, Запорожка област (директор – Дмитрий Томашков) отвори своите врати на 31 август 1996 г., за да продължи традициите на закрития през тридесетте години Педагогически техникум в с. Преслав. В тържествена обстановка в присъствието на молдовския президент Мирча Снегур на 2 септември с.г. в Кишинев бе открито Българско училище (директор – кпн Васил Стоянов). Български музикален колеж в с. Твърдица (директор – к.изк. Степан Стоянов) бе открит на 2 октомври. Откриването на тези средища на българската просвета не биха били възможни без изпращането на учители от България.

Въпреки икономическите трудности, които изживяват и България, и Молдова, и Украйна, намериха се спомоществатели, които отделиха средства, за да подпомогнат тези огнища на българското възраждане. В редица български селища зад граница се усети присъствието на местни специалисти, завършили различни форми на обучение в България. Този факт обори тезите на скептиците в България и зад граница, че няма да има полза за общностите ни зад граница от обучението на тези наши млади сънародници в България.

Същата 1996 г. се подписа междуправителствена програма за сътрудничество в областта на образованието, науката и културата с Правителството на СРЮгославия. В подписания документ за пръв път правата на българското малцинство са гарантирани в двустранен договор между двете страни.

През 1996 г. обаче в МОНТ се създаде ситуация, която силно подкопа петгодишните усилия на родолюбивите обществени организации тук и в чужбина, а и на служителите на държавните институции, занимаващи се с тези проблеми. Едно лице, протежирано от най-високо място, си въобрази, че може да решава по свой вкус съдбата на вече утвърдената система за образователна дейност сред сънародниците ни зад граница. За съжаление то успя да нанесе сериозни щети: забави изпращането на учебниците, отмени конкурсите за прием на наши сънародници от Казахстан и за училищата с фолклорни паралелки и др. Против тези негови действия бяха изпратени протестни писма от родолюбивите дружества в България до МОНТ и беше свикана пресконференция, на която категорично беше защитена необходимостта от образователната ни дейност зад граница. Това спомогна да се обърне внимание на проблема от страна на ръководството на Министерството и да се разбере, че работата сред сънародниците ни в чужбина е под постоянно обществено наблюдение и не може току така да се посяга на граденото с общи усилия в продължение на години. Въпреки различните перипетии през 1996 г. бяха приети за обучение 216 студенти, 9 докторанти и 7 специализанти, с което традицията не бе прекъсната, а Мария Василчина от с. Иваново беше първата студентка, приета от Сръбски Банат.

През 1997 г. за няколко месеца министър на образованието и науката бе проф. Иван Лалов. По негова инициатива бе прието ПМС №228/1997 г. за гражданите на Република Македония, с което се предоставиха различни условия за обучение – със стипендия и без заплащане на такса за обучение, или пък – с такса равна на тази, която заплащат и българските студенти. В резултат на новото постановление още същата година бяха приети над 200 студенти от Република Македония.

Новото от конкурсите през 1997 г., през която бяха приети общо 238 души, е че за пръв път бяха приети студенти от Казахстан, където живее над десетхилядна българска общност на разкулачени бесарабски, таврийски и кримски българи.

Поради нестабилната в икономическо отношение ситуация в България през 1997 г. и ниските стипендии броят на кандидатите, особено на тези от Северното Причерноморие (Молдова, Украйна и Румъния) рязко намаля. За да се решат проблемите на препитанието и социалната адаптация на студентите, по инициатива на дружество „Родолюбец“ обществените организации се обърнаха към правителството и президентството за решаване на наболелите въпроси.

През същата година в Молдова започна разработване на учебници по български език и литература, като важно участие в разработването на програмите взема изпратената от МОН учителка в Българското училище в Кишинев Кирилка Демирева.

На основание на указ на президента на Украйна Леонид Кучма през септември 1997 г. в Болград се откри български културен център. Указът предвижда откриването на такъв център и в Одеса, където вече е определена сграда.

В същото време през учебната 1997-98 г. се стигна до почти пълното закриване на часовете по български език в Запорожка област, но благодарение на изключителната активност на местните български дружества през новата учебна 1998-99 г. часовете са възстановени. Подобна ситуация възникна през настоящата година в Измаилски район, където количеството на часовете по български език са намалени наполовина. Всички тези аномалии обаче не се дължат на специална политика, а на недоглеждане на местни ръководители, и при добро желание бързо намират своето решение. Вярвам, че с общи усилия в най-близко бъдеще Болградската гимназия ще се превърне в учебно заведение, в което езикът на обучение ще бъде българският, както е по двустранното споразумение между образователните институции на двете страни.

На основание на подписаната през 1996 година междуправителствена програма на 13 февруари 1998 г. в Цариброд (Димитровград) се откри Културно-информационен център за нуждите на българите в Западните покрайнини. Българите от Югославия се надяват новото културно средище да даде тласък за възраждането на българския език и култура и за възстановяване на връзките с родината-майка.

През 1998 година, главно благодарение на значително повишения интерес на македонски граждани за обучение у нас, се стигна до рекордния брой от 330 стипендианти. Разширен беше кръгът на специалностите, като бяха включени нови, като английска и немска филология, украинистика, международни отношения и др. Беше спрян спадът в интереса за обучение в България от миналата година на българи от Украйна и Молдова, като бяха приети съответно по 80 и 55 души, а броят на приетите от Македония, включително обучаващите се с намалена такса, достигна 350 души. За пръв път бяха приети студенти от Чувашия и Кукъска Гора (Албания).

В края на 1997 година, като израз на сериозното отношение към проблематиката от страна на новия министър Веселин Методиев и неговата заместничка Анна-Мария Тотоманова, се стигна до създаването на отдел „Българистика” в рамките на управление „Международно сътрудничество” на МОН, с което работата по линия на българистиката и българските общности в чужбина беше обединена в едно звено. Новосформираният отдел си постави за цел да работи и по проблемите и социалната адаптация на студентите. Служителите в отдела се стремят да вършат работата си така, че сънародниците ни, обучаващи се у нас, да изпитват в минимална степен трудностите, които преживява страната ни в прехода към пазарна икономика и реорганизация на националното стопанство. Подготви се промяна на нормативните документи, предвиждаща увеличаване на стипендиите на всички учащи се задгранични българи. Едновременно с това се подготвиха няколко нови промени в ПМС №103/93 г., с които документът да се приведе в съответствие с новия закон за висшето образование, като се включи възможността за приемане на ученици в нашите средни училища и се регламентират възможностите за почивка на ученици – българчета от чужбина, в български ученически бази. Служителите в отдела, в тясно сътрудничество с новото ръководство на Агенцията за българите в чужбина и родолюбивите обществени организации, предприеха необходимите постъпки да направят всичко възможно за синхронизиране на нормативната база по отношение на образователната дейност сред сънародниците ни в чужбина и за разширяване географията на приема, като в него се включат нови български общности – общността на българите в Косовска гора, общността на Карашовените от Банат, общността на българите мюсюлмани в Одринска Тракия, общностите на волжките българи от Татарстан и Башкирия и др., така че никой българин по света да не се чувства забравен от родината-майка. Доброто взаимодействие между държавните институции и обществените организации у нас и чужбина е сигурна гаранция, че тази дейност няма да бъде прекъсната по волята на този или онзи и ще бъде отстоявана от всяко българско правителство.

Публикувано: Миланов Е. Образователната дейност сред българските общности зад граница. 1990-1998 г. В: *Україна І Болгарія: Віхи історичної дружби (матеріали міжнародної конференції, присвяченої 120-річчю визволення Болгарії від османського іга)*, Изд. Одеський державний университет імені І.І.Мечникова, Одеса, 1999, с. 197-206.

ПРОСВЕТНОТО ДЕЛО СРЕД БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩНОСТИ ЗАД ГРАНИЦА В ПЕРИОДА 1990-2002 г.

След Руско-турската война от 1877-1878 г. г. и подписването на Берлинския договор поддържането на българската просветна традиция става грижа освен на останалите извън пределите на Княжеството наши общности и на правителството във вече освободената част от България. Тази тенденция се засилва след Балканските войни, когато големи територии, населени с българи, преминават от турско към гръцко и сръбско владичество. Промяната е съпроводена с масово закриване на българските училища и откриване на тяхно място съответно на гръцки и сръбски. Богослужението в църквите преминава от български на гръцки и сръбски. След Първата световна война съдбата на сънародниците ни в Северна Добруджа, Македония, Тимошко и Поморавието е споделена и от българските общности от Южна Добруджа и Западните покрайнини. До Втората световна война българските правителства се надяват чрез успешна война да възстановят справедливостта и да дадат възможност на всички българи да развият образованието, културата и църковното си дело, като обединят автохтонното българско население в рамките на една държава. В същото време сънародниците ни се опитват сами да решават образователните си и църковни въпроси, но за разлика от османския период, в края на който българите на практика не са ограничавани да развият просветното си дело, новите държави с всички сили и средства се стремят към заличаването на културната идентичност на сънародниците ни, останали не по своя вина извън пределите на отечеството ни.

В периода между Втората световна война и демократичните промени от 1989 г. българската държава епизодично осъществява откъслечна образователна дейност извън границите си. В следвоенния период се изпращат учители в Западните покрайнини, в Букурещ и румънски Банат, а през шейсетте години се приемат група студенти от Вардарска Македония. От 1987 г. се провеждат първите курсове с учители от Молдова и Украйна, отпечатват се специални учебници и учебни помагала за училищата в двете бивши съветски републики.

След демократичните промени от 1989 г. образователната дейност сред сънародниците ни зад граница придобива по-систематичен характер и би могла да бъде класифицирана по следния начин:

1. Предоставяне на възможности на млади наши сънародници да се обучават в български средни и висши училища и научни институти.

2. Организиране на квалификационни курсове с детски и начални учители, учители по български език и литература, българска история, българска музика и др. в български квалификационни центрове.
3. Организиране на педагогическа практика в България за студентите в задгранични университети, педагогически институти и колежи, които се подготвят за учители в училища с преподаване на български език зад граница.
4. Изпращане на учебници и учебнопомощна литература за нуждите на училища зад граница с български контингент учещи.
5. Изпращане на преподаватели в училища, където се обучават етнически българи.
6. Културен отдих на ученици – българчета от чужбина.

Важно е да се подчертае, че тази дейност възниква и се развива, за да отговори на нуждите на общностите ни в чужбина във връзка със стремежа им за възраждане на българския език и култура, за запазването на българския дух и идентичност. В различните региони и държави тези възможности намират различна почва в зависимост от това, доколко общностите ни са в състояние да се възползват от тях и доколко различните по своята специфика условия способстваха или пречеха за пълноценното им използване. Във връзка с това смятам, че картината ще бъде по-ясна, ако опиша състоянието на образователното дело в различните държави поотделно.

С правителството на Молдова през 1993 г. е подписана Спогодба за сътрудничество в областта на образованието, науката и културата. На основание на тази спогодба през 1993, 1994, 1996 и 2000 г. г. между МОН и Министерство на образованието и науката на Молдова редовно се подписват протоколи за сътрудничество, в които основно място заема дейността на МОН сред българската общност.

На основата на тези документи ежегодно се осъществява размяна на студенти, преподаватели и научни работници. Изпраща се учебнопомощна литература за нуждите на учениците от общността ни. В резултат на подписаните протоколи в момента в Молдова работят 14 преподаватели, изпратени от МОН. Комратският университет (в административния център на Гагаузката автономия – гр. Комрат) има подписани договори със Софийския университет и Етнографския институт при БАН. Молдовският държавен университет в Кишинев има установени тесни контакти с Великотърновския университет. Постоянни са и се развиват и връзките между учени от БАН и МАН, особено интензивни между учени от Института по история при БАН и Института по националните отношения при Молдовската академия на науките, в рамките на който са отделите „Българистика” и „Гагаузоведение”. В резултат на това през последните няколко години бяха публикувани редица изследвания на наши и молдовски учени в областта на българистиката. В периодично провежданите от ВТУ

научни конференции „Българите в Северното Причерноморие” основни участници са научни работници и изследователи от България и Молдова.

Възможностите, които имат сънародниците ни в областта на образованието, са в няколко направления. В момента във всички български села български език и литература се изучават по три часа като отделен предмет от първи до дванадесети клас, а в няколко училища (с. Валя-Пержей, - ро СОУ – Тараклия и Кишинев) има класове, в които всички предмети се изучават на български език. В горния курс все по-сериозно се изучава и българска литература, а от настоящата година експериментално в някои училища е въведен предметът „История, култура и традиции на българите”. Освен учебниците, изпращани от МОН, в Молдова се изготвят учебници по български език и литература, съобразени със специфичната езикова ситуация в страната. От следващата година предстои въвеждането в прогимназиалната степен на отделен предмет „История, култура и традиции на българите”.

С указ на Президента на Република Молдова през 1992 г. град Тараклия беше обявен за център на българската култура в Молдова. В града функционират читалище, театър, културен център, професионален фолклорен ансамбъл и колеж-лицей.

Тараклийският колеж-лицей „Св.св. Кирил и Методий” е основан през 1992 г. по време на посещението на тогавашния вицепрезидент на България г-жа Блага Димитрова с идеята да подготвя педагогически кадри за училищата с обучение на роден език. За помещение на училището е предоставена една от най-представителните сгради в града. Директор на новото училище от основаването му и до днес е Петър Дериволков – специалист по математика, владеещ перфектно книжовната норма на българския език и радетел на българската култура. Важен принос за утвърждаване на български облик на училището изиграват първите преподаватели по български език и литература от България – Евелина и Васил Василеви, които без заплащане от българска страна преодоляват битовите несгоди и поставят началото на обучението по български език и литература в новосъздаденото училище. От създаването си и до днес то обединява в себе си две по същество различни форми на образование – педагогически колеж и теоретичен лицей. Приемът в училището е с конкурс след девети клас. В колежа с петгодишен курс на обучение се подготвят детски и начални учители и музикални ръководители за селищата с българско население. На завършилите колежа се признава образователно-квалификационна степен специалист. Лицейското образование е най-престижната за Молдова форма на обучение. Завършилите лица получават средно образование. В колежа-лицей работят трима български специалисти. Работата на им в колежа може да се оцени високо, като се има предвид, че 60% от завършилите колежа работят по специалността си, а 15% от завършилите колежа и 90% от завършилите лица продължават образованието си в България,

Молдова и други страни. Не се реализира или се реализира в минимална степен обаче вложеният при създаването на колежа замисъл, а именно: подготовката на кадри за училищата с обучение на роден език. Причините за това са комплексни и в голяма степен независещи от ръководството на колежа. В същото време една ясна позиция и активност от страна на ръководството несъмнено биха изиграли съществена роля като мотор на процеса на българското възраждане и по-конкретно – по отношение на изучаването на родния език като базов за овладяването на други езици и придобиване на знания.

Друго важно средище на българската просвета и култура е музикалният колеж в с. Твърдица. Той е създаден през 1996 г. като филиал на Музикалният колеж „Щефан Няге” в Кишинев и е естествено продължение на съществуващите за кратко и впоследствие закрити отделения за български музикални инструменти към кишиневското музикално училище. Той се вписва по естествен начин в една от перлите на бесарабските българи – село Твърдица – седемхилядно чисто българско село в югозападната част на Молдова, на границата с Тарутински район на Одеска област и е продължение на музикалната школа в с. Твърдица. Може би това е и опит българският фолклор да намери ново поле за изява, въпреки икономическите проблеми в Молдова, заради които и единственият задграничен Български професионален фолклорен ансамбъл „Родолубие” в Тараклия на практика прекратява своите изяви. Председателят на местната агрофирма (ръководещото делата на селото стопанско обединение) Петър Парликов предоставя на новосъздаващото се училище модерната и представителна сграда на твърдишкия Дворец на културата. Впоследствие е предоставена и оборудвана специална зала за хореографските класове. Пръв директор на колежа става най-големият радетел за съхраняването и развитието на българския фолклор в Бесарабия – музикантът и композиторът Стефан Стоянов.

В колежа се подготвят изпълнители на гайда, кавал, тамбура и гъдулка, както и преподаватели по народно пеене и по български народни танци – кадри, крайно необходими за множеството народни състави в региона, включително и за Одеска област на Украйна. След завършването на четиригодишния курс на обучение студентите получават образователно-квалификационна степен специалист. В колежа работят заедно със семействата си четирима специалисти, изпратени от българското просветно министерство. Уменията на преподавателите, ентузиазмът и трудолюбието на студентите и не на последно място моралната и материална поддръжка от страна на местното ръководство доведоха до сериозни резултати. Според оценката на признати у нас специалисти по изпълнителски умения студентите в колежа превъзхождат връстниците си от Хореографското училище в София и от музикалните училища в Котел и Широка лъка.

За съжаление от две години насам, след смъртта на бившия директор Стефан Стоянов, в колежа липсва достатъчно авторитетен преподавател

по теоретичните дисциплини. Това е слабост, която се надяваме през следващата година да бъде преодоляна с общи усилия. От 2000 година директор на колежа е г-жа Алла Кара. Тя се стреми да решава множеството проблеми и предизвикателствата пред уникалното музикално училище – единствено по рода си извън България.

Заедно с музикалния колеж през 1996 г. в Кишинев е открито Българското средно общообразователно училище „Васил Левски”. Още от съветско време Кишинев става естествено място, където българската култура намира добра почва. В града живеят над десет хиляди българи. Тук творят най-изявените бесарабски поети, писатели, художници, музиканти. Възникването на училището е резултат от общите възрожденски процеси в републиката. Вече над десет години в селищата с компактно българско население изучаването на българския език набира скорост. Няколко години в едно от столичните училища се сформират класове с изучаване на български език. Този факт ясно подсказва жизнеността на една идея за нещо повече. И все пак – училище в столицата...

За пръв път чух тази смела идея през лятото на 1995 г. от устата на Таня Стоянова – тогава началник на управление „Обучение на националните малцинства” при молдовското просветно министерство, но като че ли не и обърнах достатъчно внимание. През зимата на същата година научих, че к.п.н Васил Стоянов се е захванал с търсенето на ученици и подходяща сграда. Благоприятна е политическата ситуация в Молдова – българин е вицепремиер, в парламента петима народни представители са българи, при това четирима от тях от управляващата Аграрна партия. С тяхна помощ на училището е предоставена сградата на бивша детска градина в красива паркова местност. Оттук нататък следва най-трудното – цялостен ремонт на сградата, търсене на оборудване, транспорт и какво ли не още. Цялата тази работа пада върху вече назначения за директор Васил Стоянов и сформираното родителско настоятелство. В училището започват работа трима учители от България: семейство Мария и Иван Стоянови – по български език и литература, Петър Симеонов – по музика. За пет години училището става едно от елитните в града. Материалната му база се подобрява – оборудвана е компютърна зала с връзка с интернет, отворени са две читални с видеоапаратура, открит е училищен музей. Желаетелите да учат в училището са много повече от местата. Открити са лицейски класове. В началната степен обучението се води изцяло на български език. В прогимназиалната и лицейска степен обучението е на руски, български и молдовски език. Преподава се като отделен предмет „История, култура и традиции на българите”. В края на обучението си абитуриентите владеят свободно български, молдовски, руски и английски език. От създаването си насам училището става естествен център на българската обществено-ност. Макар че множество проблеми съпътстват живота на училището от първия ден, с общи усилия те се разрешават. Успехите на Българското

училище „Васил Левски” са доказателство, че и в градски условия при по-голяма активност общностите ни могат да откриват свои просветни средища, както през Възраждането.

Четвъртото образователно средище, което заслужава внимание е Комратският държавен университет, открит през 1991 г. и намиращ се в официално признатата Гагаузка автономия. (Гагаузите са езиково турцизирано българско население, изповядващо правослазната религия, преселило се заедно с другите бесарабски българи в края на XVIII и началото на XIX в. в земи на днешна Молдова и Украйна. Според българската наука гагаузите представляват етно-културна група, принадлежаща към българския етнос.) В Университета голяма част от учещите са етнически българи. Изпратеният от МОН български преподавател оглавява Катедра „Българска филология”. От 1999 г. насам научни работници от Университета и от български научни институции провеждат серия съвместни експедиции, изследвания и научни конференции, посветени на етнографията, фолклора и произхода на населението в южните райони на Молдова (българи и гагаузи).

Българска филология като втора специалност фигурира и в Педагогическия институт „Йон Крянге” в Кишинев.

Основен стимул за функционирането на всички тези културно-просветни средища са възможностите, които се предоставят от българската държава за обучение в български висши училища и научни организации. През последните пет години в български средни и висши училища и научни организации са приети за обучение над 297 студенти, 27 специализанти, 10 докторанти и над 40 ученици (основната част от тях – в духовната семинария). В български квалификационни центрове за последните пет години са преминали своята двуседмична или едномесечна подготовка 546 детски, начални и гимназиални учители, както и 231 студенти, обучаващи се по педагогически специалности в молдовски висши училища и колежи. За обучение през учебната 2001-2002 г. са приети общо 64 студенти, 3-ма докторанти и 11 специализанти за краткосрочни специализации. През 2001 година 82 учители са провели квалификационни курсове, а 118 студенти – педагогически практики в български квалификационни центрове. Ежегодно по заявка на молдовското просветно министерство се изпраща учебнопомощна литература, като през 2001 г. са изпратени над 10 000 тома, осигурени чрез дарения.

Друг стимул за изучаването на български език беше възможността най-добрите ученици, проявили артистичен или литературен талант, да почиват безплатно в български ученически почивни бази. За съжаление, ... от 1996 г. тази практика е прекратена.

С правителството на Украйна през 1993 г. е подписана Спогодба за сътрудничество в областта на образованието, науката и културата. На основание на горната спогодба през 1994 г. е подписано Споразумение за сътрудничество и обмен между Министерството на образованието и науката на Република България и Министерството на образованието и науката

на Украйна, а през годините 1995, 1997, 1999 и 2001 редовно се подписват протоколи за сътрудничество, в които основно място заема дейността на МОН сред българската общност в Украйна.

В Украйна българите живеят в две големи географски области – Южна Бесарабия (южните райони на Одеска област) и Таврия (Запорожка област).

Съдбата на бесарабските българи в Украйна до 1991 г. не се различава от тази на сънародниците ни в северната част на Бесарабия (днешна Молдова), но за сънародниците ни в Таврия и другите украински райони това не е така. Заселените там българи от 1924 г. до 1939 г. изживяват период на възраждане и тогава в училищата на българските села обучението се извършва изцяло на български език, в с. Преслав функционира български педагогически техникум, Харковското издателство и Издателството на националните малцинства в Киев издават учебници и художествена литература на български език, създава се българска интелигенция. Впоследствие обаче всичко това е заличено с огромни жестокости – българският език е забранен, учителите – депортирани, писателите – репресирани и лишени от възможност да публикуват на български.

Подписаните документи между двете страни през последното десетилетие дават възможност за пълноценно сътрудничество между двете страни и ефикасна образователна дейност сред общността ни в Украйна. След периода 1924–1939 г.г., едва през 1985 година отново става възможно изучаването на български език в украинските държавни училища. През 1987 г. започва изучаването му във факултативна форма в 7-ми и 8-ми клас, като междувременно от украинското министерство на образованието са подготвени първите учебници – читанка и руско-български речник. Същата година се провеждат и първите квалификационни курсове в България за преквалификация на местни учители, които се наемат да преподават родния си език.

В по-голяма част от училищата в селата с българско население в Одеска област българският език се изучава като предмет (до 2 часа), а от началото на учебната 2000-2001 в 10-ти и 11-ти клас в рамките на 3 учебни часа – 1 час български език и 2 часа българска литература. В Одеска област има седем паралелки, в които обучението се води изцяло на български език – пет в с. Каменка, Измаилски район (1, 3, 5, 6 и 7 кл.), и шест паралелки в с. Чийшия (Городнее), Болградски район (по три в първи и втори клас). По тази система на обучение се предвижда в началния курс обучението да се провежда предимно на български език, а в прогимназиалния и гимназиалния курс – предимно на украински с разширено изучаване на български език. Министерството има установени преки контакти с Одеското областно управление на образованието, както и с някои районни отдели на образованието като Болградски, Арцизски, Саратовски и Измаилски в Одеска област и Приморски, Бердянски, Приазовски и Акимовски в Запорожка област. Това е от изключително значение благодарение на значителната самостоятелност на областните управления от Министерството

на образованието и науката на Украйна. Едно сравнение с правата на другите малцинства в Украйна показва, че единствено българите нямат свои „национални училища“ с обучение изцяло на български език. Такива имат унгарци, молдовци, румънци, поляци, татари, като някои от тези общности са многократно по-малочислени от българската.

Болградската гимназия е най-старото българско училище от класически тип, основана през 1858 г. след указ на Никола Богориди, молдовски княз от български произход. Тя е възстановена на 135-тата годишнина от основаването си на 1.09.1993 г. с решение на Болградския районен съвет на народните депутати. За съжаление днешното ѝ състояние не е такова, каквато българската общност в Болградско и българската общественост у нас биха желали да бъде. Съгласно всички двустранни споразумения, както и според устава на гимназията, обучението там следва да се извършва основно на български език. Последният двустранен документ по този въпрос е специален протокол между двете министерства за Болградската гимназия „Г. С. Раковски“, подписан в София на 29.07.2000 г. За съжаление одеските власти нямат намерение да изпълняват тези документи и по този начин дискредитират добрите намерения на украинската страна. За горното свойства и конфликтите между директор, учители и дружества. Следва да се подчертае, че новото ръководство на гимназията начело с директора Валери Димитров полага усилия за подобряване на климата в училището и по-сериозно преподаване на български език, литература, история и музика. Към гимназията е изграден фолклорен ансамбъл „Здравец“, което е и допълнителна възможност за учениците да опознаят българската култура. През тази година в гимназията работят четирима изпратени от МОН преподаватели – по български език и литература, по българска история, по български народни танци и по български народни инструменти. Да се надяваме, че за десетгодишнината от възстановяването и 145-тата годишнина от основаването ще видим гимназията като елитно средно училище и средище на българската култура и дух, каквато е била през Възраждането.

В училищата на селата с българско население на Запорожка област български език се изучава от 1 до 11 клас между 1 и 2 часа, т.е по-малко отколкото в Одеска област. Разпространена форма са неделните училища, от които най-добре организирано е това към Българския културен център в гр. Бердянск.

От 1 септември 1996 в гр. Приморск, Запорожка област, действа Украинско-български лицей, в който се изучава задълбочено български език и литература, българска история и българска музика. Новото училище е рожа на грижата на местната българска общественост и районните власти за запазването на културната самобитност на преобладаващото в района българското население. За сграда на лицей районното ръководство е предоставило представителна сграда в центъра на града. Откриването на лицей е естествено продължение на закрития в края на тридесетте години Пре-

славски педагогически техникум. За директор на лицей е избран Дмитрий Томашков, който без да е българин по народност, с ентузиазма и енергията си има сериозен принос за утвърждаването на училището като едно от най-реномираните в южните райони на областта. От създаването на лицей досега в него работи изпратен от МОН учител по български език и литература. Предвид на грижите, които полагат местните власти и българската общественост в Приазовието, перспективите пред Украино-българския лицей като елитно регионално училище никак не са за подценяване.

За чест на украинската българистика, в повечето украински висши училища в една или друга форма се изучава български език и литература, което е показателно за интереса за взаимно опознаване между украинци и българи. Университетите, в които се изучава български език и литература, са: Киевски държавен университет, Славянски университет (Киев), Одески държавен университет, Южноукраински педагогически университет (Одеса), Измаилски педагогически институт, Бердянски педагогически институт, Львовски държавен университет, Белгород-Днестровско педагогическо училище. Във всички тези висши училища, с изключение на Славянския и Львовския университет, работят преподаватели, изпратени от МОН.

Установени са връзки между Института по педагогика към Украинската академия на педагогическите науки и Националния институт по образованието при МОН, а през месец ноември 2000 г. е подписан и протокол за пряко сътрудничество между двата института, който включва съвместното разработване на стандарти, учебни програми и учебни планове, както и сформиранието на научно-практически образователен център със седалище в гр.Бердянск, Зопорожка област.

През последните пет години в български висши училища и научни организации са приети общо 359 студенти, 19 докторанти и 28 специализанти. Доста са вече завърналите се, получили висшето си образование в България кадри, които работят като учители, журналисти, културни дейци.

В български квалификационни центрове през последните пет години са преминали своята двуседмична или едномесечна подготовка 546 детски, начални и гимназиални учители – главно от Одеска, но и от Запорожка област, както и 251 студенти по педагогически специалности, обучаващи се в украински висши училища.

През учебната 2001-2002 г. в български висши училища и научни организации са приети за обучение 77 студенти, 5 докторанти и 9 специализанти. През 2001 година 88 учители са провели квалификационни курсове, а 99 студенти – педагогически практики в български квалификационни центрове. Ежегодно по заявка на областните управления на образованието на Одеска и Запорожка област на учащите се изпраща българска учебнопомощна литература. От 1997 г. от МОН не се закупуват учебници. Все пак изпращането на учебнопомощна литература продължава да се осигурява по линията на дарения от издателства, фондации и частни лица.

Ситуацията в балканските страни по никоя начин не може да се сравнява с тази в Молдова и Украйна. Това разбира се не е случайно. Молдова и Украйна са бивши съветски републики, в които общностите доскоро са имали статута на народи, а не на малцинства. Все пак следва да отбележим, че в СР Югославия след Втората световна война се предоставят известни права на българите в Западните покрайнини. Българското малцинство е официално признато. Въвежда се в някои селища обучение изцяло на български език. Открива се българско издателство. Издава се вестник. Функционира театър. Разбира се, това не се прави случайно. В същия период в Югославия се гради „македонската нация“, създава се „македонски език и история“. В този период най-представителни български училища в региона са царибродската и босилеградската гимназия.

По-късно тази „грешка“ е поправена и днес изучаването на българския език е символично, а извън Западните покрайнини – в Сръбски Банат (Войводина) и в Призренска Гора (Косово), български изобщо не се изучава. Прокарват се тези за нови нации – след македонската дойде ред на шопската (в Западните покрайнини), на павликянската (в Банат) и на горанската (в Призренско). Все пак интересът към обучение в България през последните години се засилва. През последните пет години са приети 172 студенти, 8 специализанти и 3 докторанти. В Цариброд работи Културно-информационен център с филиал в Босилеград.

В Румъния след Втората световна война продължава функционирането си българското училище „Христо Ботев“. През 1948 г. то става педагогическо с идеята да подготвя кадри за училищата с български контингент ученици. За съжаление през 1956 г. училището е закрито, а през 1988 г. историческата сграда е вандалски разрушена. И днес продължават да функционират училищата на българите в Банат, в които по няколко часа се изучава български език и литература. След демократичните промени в Румъния от 1990 г. се създават предпоставки за подем в българското просветно и културно дело. Регистрират се две организации на българите в Банат и Влашко. Организацията на българите във Влашко, преименувана на обединителната конференция през 1992 г. в Асоциация на българската общност в Румъния „Братство“ и оглавена от Лука Велчов, ратува за възстановяване на българското училище в Букурещ и за откриването на училища в множеството български села около Букурещ и на север от Дунав. Благодарение на активността на асоциацията и нейния председател, парцелът на училището е върнат на асоциацията „Братство“ и на българската държава по съдебен ред. До 1992 г. в седем от българските села се открива изучаването на български език, но впоследствие, поради недостатъчна поддръжка от страна на българската държава и натиск от страна на румънските власти, всички паралелки са закрити. Последна е закритата през 1997 г. тази в Букурещ (в с. Дудещ-Чопля, сега квартал на Букурещ). През 1998 г. по споразумение между двете държави се откри-

ва Български теоретичен лицей с директор Георги Ронков, възпитаник на педагогическото училище. За съжаление поради недобре разработени програми изучаването на български език в лицей е неефективно. Все пак това е крачка към възстановяване на традицията и се надяваме, че с общи усилия ще възстановим престижа на българското училище в Букурещ, като централно училище за българите в Румъния. През последните пет години от средите на българите в Румъния са приети общо 40 студенти, 2 докторанти и 4 специализанти, а през 2001 г. са приети едва 6 студенти.

В Албания след демократичните промени от 1991 г. се създадоха няколко български организации. Най-авторитетни са Асоциация за култура „Иван Вазов“, обединяваща българите от трите района, заселени с българи – Голо Бърдо, Преспана и Гора и Дружество „Просперитет Голо Бърдо“, които развиват културно-просветна дейност сред сънародниците ни в Албания. Български език не се изучава в албанските държавни училища, а само в три частни школи в Тирана, Елбасан и Корча. Все пак надежди дава фактът, че интересът за обучение в български висши училища се увеличава. За последните пет години у нас са приети за обучение общо 95 студенти, 4 докторанти и 5 специализанти. В краткосрочни едномесечни курсове по български език са участвали общо 92 курсисти. През 2001 г. са приети за обучение 27 студенти и един докторант, а в краткосрочни курсове са участвали 6 учители и 12 студенти. Най-радостно е, че завършилите обучението си у нас след завръщането се в Албания се реализират успешно като учители, университетски преподаватели, журналисти, служители в министерства, банки, градски администрации.

Образователната дейност на МОН сред сънародниците ни в останалите страни се изразява единствено в предоставянето на възможности за обучение в български средни и висши училища или научни организации. Това само по себе си е добра база след формирането на българска интелигенция да се пристъпи и към разкриването на културни и просветни средища, които да поддържат българския дух и да са жива връзка с културата в родината-майка.

Според мен е редно да бъдат възстановени възможностите талантливите българчета от чужбина да почиват безплатно в български ученически бази. Неизползвана до момента остава възможността за създаването на контакти между български училища и училища на наши сънародници зад граница. Такива контакти за българчетата от чужбина ще са възможност за опознаване на България, а за тукашните българчета да открият един нов свят – света на българщината в автентичен вид, която за съжаление у нас е на изчезване.

Публикувано: Миланов Е. Просветното дело сред българските общности зад граница в периода 1990-2002 г. *В. Български език и литература Кн.1*, Изд. Министерство на образованието и науката, София, 2002, с.3-14.

ДВАДЕСЕТ ГОДИНИ ОТ ПРИЕМАНЕТО НА ПОСТАНОВЛЕНИЕТО ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА ДЕЙНОСТ СРЕД БЪЛГАРИТЕ В ЧУЖБИНА № 103/31.05.1993 г.

По инициатива на Културно-просветния вестник на българите в Украйна „Роден край“ през декември 2013 г. в Одеса се проведе среща, посветена на едно значимо събитие от близката ни история, ролята на което тепърва ще се обсъжда и анализира. За дейците от онова време събитието бе повратен и емоционален момент, окуражаващ за нови усилия и отварящ нови хоризонти.

На 31 май 1993 година българското правителство прие „Постановление за осъществяване на образователна дейност сред българите в чужбина“. С този акт българската държава ясно заяви своите намерения да подпомага стремежите на сънародниците ни зад граница да съхраняват и развиват своя език и култура, да поддържат по-тесни връзки с родината на своите предци, да пазят своята национална и културна идентичност, да изграждат свои културно-просветни и научни кадри.

Изминалите двадесет години са повод за анализи и коментари – за значението на този подзаконов нормативен акт, приет преди да има закон, регламентиращ тази материя, но оказал се изключително устойчив във времето. Само по себе си, дори запазването на един такъв документ толкова време е феномен в съвременното българско законодателство. За този период на бурни политически промени у нас и зад граница бяха приемани и отменени десетки и дори стотици закони и подзаконови актове, а нашето постановление показва неузнаваема жизненост – адаптираше се и се развиваше.

Причината за тази устойчивост се дължи преди всичко на това, че заложените в него текстове не са плод на моментни хрумвания или „гениални“ просветления, а са обмисляни и обсъждани в продължение на няколко години на неправителствено ниво и в комуникация с държавните институции. Това е и причината раждането му да отнеме повече от обикновеното за подобен нормативен акт време – време, необходимо идеята да „узрее“ и да достигне до съзнанието на необходимите ключови фактори. Важно е да се отбележи обаче, че ПМС 103 узаконява вече развивани под различна форма от българските институции образователни направления.

От 1988 година в български образователни институти се провеждаха квалификационни курсове с учители от общностите ни. Първите курсове бяха осъществени в Централния институт за усъвършенстване на учи-

телите в София, но най-активен в периода преди приемането на постановлението беше Институтът за преквалификация на кадрите (ИПК) в Габрово. Инициатор и двигател на тази изключително важна, но сложна по характер и организация дейност беше преподавателят по история в ИПК Никола Караиванов. Студенти бяха приемани за обучение в наши университети и по време на тоталитарния режим, предимно по линия на Славянския комитет и Комитета за българите в чужбина, но главно от средите на българската емиграция на Запад, с едно изключение – на малка група студенти от Одеска област, приети по „обмен” в периода на т.нар. перестройка в СССР. Славянският комитет, по сведения на неговия служител Петър Германов (по-сетнешен председател на Дружество „Родолубец”), също така е изпращал големи количества книги и грамофонни плочи, главно в Украйна и Молдова през 70-те години.

Все пак не би било коректно да не се признае, че повратният момент дойде с настъпването на демократичните промени в България от ноември 1989 г. Тогава се регистрираха и половин дузина неправителствени организации за подпомагане на българите в чужбина, като нашето Дружество „Родолубец”, учредено на 15 януари 1990 г. и обединило в себе си радители на българската идея, подпомагали каузата на сънародниците ни в Бесарабия и Таврия и преди това и мечтали за деня, в който страната ни ще изпълни историческата си мисия да се грижи за сънародниците си, живеещи извън днешните ѝ предели.

От друга страна, създаването на сдруженията в България беше отклик на процесите, протичащи сред българите след началото на Перестройката на М. Горбачов. След прекъсване от половин век в училищата в българските села в Таврия, в северните райони на Одеска област и в Приднестровието отново беше разрешено изучаването на български език. За Бесарабия пък традицията беше подновена след повече от 60 години. Отново започна издаване на вестници и книги на български език, създадени бяха български дружества – първо „Св.св.Кирил и Методий” в Болград, а после – „Димитър Благоев” в Одеса и „Възраждане” в Кишинев, „Съдружество” в Приморск, Запарожка област, и „Васил Левски” в Кагул, Молдова. В Болград на 3 март 1991 г., в опит за създаване на общобългарска организация се проведе Първата конференция на българите в СССР. Грижата на всички тези формации беше насочена в една посока – използването на историческия шанс за ново национално възраждане, възраждане на духа, културата и самосъзнанието. Погледите им бяха отправени към прародината, която трябваше да помогне за реализирането на техните възжелания. Тези сдружения намериха в наше лице своите естествени съмишленици. Заедно провеждахме срещи с представители на държавните институции в България, отговорни за тези дейност – главно с представители на Министерството на образованието, на Президентството, а след създаването ѝ през 1992 г. – и на Агенцията за българите в чужбина.

През есента на 1990 г. с решение на тогавашния министър на образованието проф. Илия Конев, беше приета първата голяма група студенти. През следващата година такова решение взе и наследникът му на този пост проф. Георги Фотев. Тогава за първи път служител на МОН посети Одеска област и в партньорство с местните български дружества и с Областното управление на образованието бяха приети документите на кандидатите за обучение. Застъпничеството на Президентството в лицето на съветника на президента д-р Михаил Иванов беше решаващо. Именно в Президентството и преди всичко в негово лице представителите и на нашите родолюбиви дружества и на тези от Бесарабия намираха прием и разбиране. На някои от срещите в МОН ходехме заедно с него, за да представим своите предложения. Имахме и личната подкрепа на вицепрезидента Блага Димитрова.

На 1 март 1992 г. имах щастието да започна работа в МОН и пряко да работя за осъществяването на същите тези идеи, които представих под формата на проектопрограма по време на явяването си на организирания от МОН конкурс за държавни служители през януари с.г. Идеите трябваше да бъдат адаптирани към спецификата на институцията, като пречките бяха повече от психологическо, отколкото от формално естество. По стечение на обстоятелствата на същата дата за главен секретар на министерството, а по-късно и за заместник-министър беше назначен доц. Ламбо Кючуков, потомък на бежанци от Беломорска Тракия. В негово лице каузата ни получи мотивиран и сериозен съмишленик. С негова помощ бяха регламентирани учителските курсове, които вече се организираха в Габрово. Париран беше появилият се проблем с „липсата на регламентация“ на тази дейност, за която се изискваха доста държавни средства, а приближаваше следващата кандидатстудентска кампания. За решаването му беше много бързо подготвено и прието Решение на Министерския съвет №250 от 30 юни 1992 г. С него се възложи на МОН да реализира програма за осъществяване на образователна дейност сред българите в чужбина, а на Министерството на финансите – да осигури необходимите средства. Това спаси приема, но въпросът с липсата на регламентираност остана открит. Още с приключването на кандидатстудентската кампания през август на същата година, по предложение на екипа, участвал в кандидатстудентската кампания беше подготвен проект на ПМС, регламентиращ не само приема на студенти, но и широка палитра от дейности за подпомагане на просветното ни дело зад граница. Проектът беше внесен от МОН за разглеждане от правителството, което обаче по-късно същата година подаде оставка и разглеждането му стана чак през пролетта на следващата година. След нелеко обсъждане в заседание на правителството от 20 май, в отсъствието по болест на премиера проф. Любен Беров, разглеждането на проекта беше отложено за следващото заседание, след десет дни, срок в който на експертно ниво трябваше да се преодолеят сериозните проти-

воречия, създаващи опасност проектът да бъде отхвърлен. Съпротивата идваше от страна на юристите от правния отдел на МС, които смятаха по принцип приемането на подобен акт, включващ всички образователни дейности в един документ, за неоснователен от юридическа гледна точка. Те предлагаха въпросът да се реши с промени в съществуващата нормативна база. Същата позиция зае и и.д. министърът на правосъдието. Освен двете експертни срещи, в които взе участие новоназначеният председател на Агенцията за българите в чужбина – писателят Георги Данаилов, се проведе и среща на Георги Данаилов и Михаил Иванов с и.д. министъра на правосъдието. В крайна сметка текстът по същество беше запазен, като някои текстове, засягащи социално-битови въпроси отпаднаха с идеята да бъдат прехвърлени като изменения на други документи. Така девет месеца след зачеването си и тежки родилни мъки дългоочакваната рожба се появи на бял свят.

Основните направления в документа бяха:

1. Предоставяне на възможности на млади наши сънародници да се обучават в български средни и висши училища и в научни институти.

2. Организиране на квалификационни курсове с детски и начални учители, учители по български език и литература, българска история, музика и др. в български квалификационни центрове.

3. Организиране на педагогическа и езикова практика в България за студенти в задгранични университети, педагогически институти и колежи.

4. Изпращане на учебници и учебнопомощна литература за нуждите на училища зад граница, в които се обучават българчета.

5. Изпращане на преподаватели в училища, с контингент учещи от българска нараност.

През годините документът беше изменян и допълван /последно на 30 септември 2004 г./, но не по същество, а с цел адаптирането на текстовете му към динамичните условия у нас и зад граница. Броят на приеманите студенти, специализанти, докторанти, на провежданите учителски курсове беше периодично увеличаван, а с изменението от 2004 г. беше добавено осъществяването на ученически езикови практики, както и на летен отдих в ученически бази на МОН.

За периода от 1990 до 2015 г. в кандидатстудентските кампании са участвали общо 18 180 души (3511 – от Молдова, 3308 – от Украйна и 68 – от Казахстан), а за обучение са били приети общо 10 352 души (2110 – от Молдова, 2193 – от Украйна и от Казахстан – 64). За същия период са били приети общо 214 докторанти (66 – от Молдова и 57 – от Украйна) и 347 специализанти (140 – от Молдова и 122 – от Украйна). (вж. Приложения 1 и 2 – таблици и Приложения 2, 4, 5 – графики). От 1988 до 2004 г. броят на учителите, преминали през квалификационни

курсове в български образователни центрове е 4198, а на студентите и учениците, участвали в педагогически и езикови практики – 3372, (За следващия десетгодишен период не разполагам с точна информация.). Броят на работилите и работещите като изпратени от МОН български преподаватели достигна 200 души (вж. Приложение 6 – списък).

Ролята на ПМС 103, сигурен съм, ще бъде обект на обсъждане и за-напред, дори само поради мащабите на неговия обхват, поради неговата устойчивост във времето – вече второ поколение наши сънародници се възползва от възможностите, които държавата ни предоставя за обучение у нас, а курсовете и практиките в наши образователни центрове освен възможност за получаване на нови знания и умения се превръщат и във възможност за големи групи наши сънародници да посетят родината на своите предци, а също и да получат нужния им емоционален заряд при досега с природата и културата на страната ни. Не на последно място оставям ролята на изпращаните от МОН на работа в Молдова, Украйна, Казахстан, Румъния и Сърбия преподаватели по български език, литература, история, народни инструменти, народни песни и танци, мнозина от които остават емоционално свързани със съдбата на сънародниците ни през целия си живот и продължават да подпомагат каузата ни години след завръщането си у нас.

Приложение 1

Кандидати приети в 1990-2016

2003-04	2004-05		2005-06		2006-07		2007-08		2008-09		2009-10		2010-11		2011-12		2012-13		2013-14		2014-15		2015-16		2016-17		общо до 16		
	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	
92	65	154	77	125	66	99	63	86	64	111	106	167	149	178	159	172	146	150	134	123	98	104	75	86	62	120	104	3631	2214
69	52	83	54	46	35	39	32	30	24	45	43	77	72	87	92	81	73	60	57	76	73	93	82	159	127	136	123	2580	1683
38	28	18	17	23	16	22	14	18	14	33	33	27	26					34	28	38	27	56	49	54	52	120	112	984	755
51	35	80	35	66	34	65	36	64	50	69	67	86	79	75	68	108	97	89	85	111	105	106	101	121	114	126	125	1623	1307
19	11	11	9	11	7	3	3	8	7	5	1	3	3	5	3	3	1	1	0	0		1	1	0	0	1	1	359	228
994	325	1117	295	990	328	703	295	250	165	208	157	192	153	113	105	145	117	134	106	160	116	187	130	209	136	294	282	8704	4145
44	24	31	21	35	16	38	15	31	28	44	38	35	31	26	26	24	22	19	17	26	22	23	22	37	27	49	45	795	545
11	5	12	6	6	5	4	3						4	4	4	4	2	2								57	38	57	38
						3	2			3	3	6	5	4	4	8	6	3	3	12	12	23	19	23	22	19	18	104	94
7	7	7	7	4	4	2	2	4	4	2	2			5	5	6	4	4	4	3	3	3	3	4	4	4	4	72	68
8	5	7	3	5	2	2	2	4	4			1	1			2	2	5	4	4	4	4	4	3	3	6	5	146	104
1333	557	1520	524	1311	513	980	467	495	360	520	450	594	519	497	466	553	472	501	440	533	460	600	486	696	547	932	857	19055	11181

Докторанти и специализанти от българските общности, приети за обучение с българска държавна стипендия по ПМС 103 или по протоколите за обмен с Молдова и Украйна за периода 1991-2015 г.

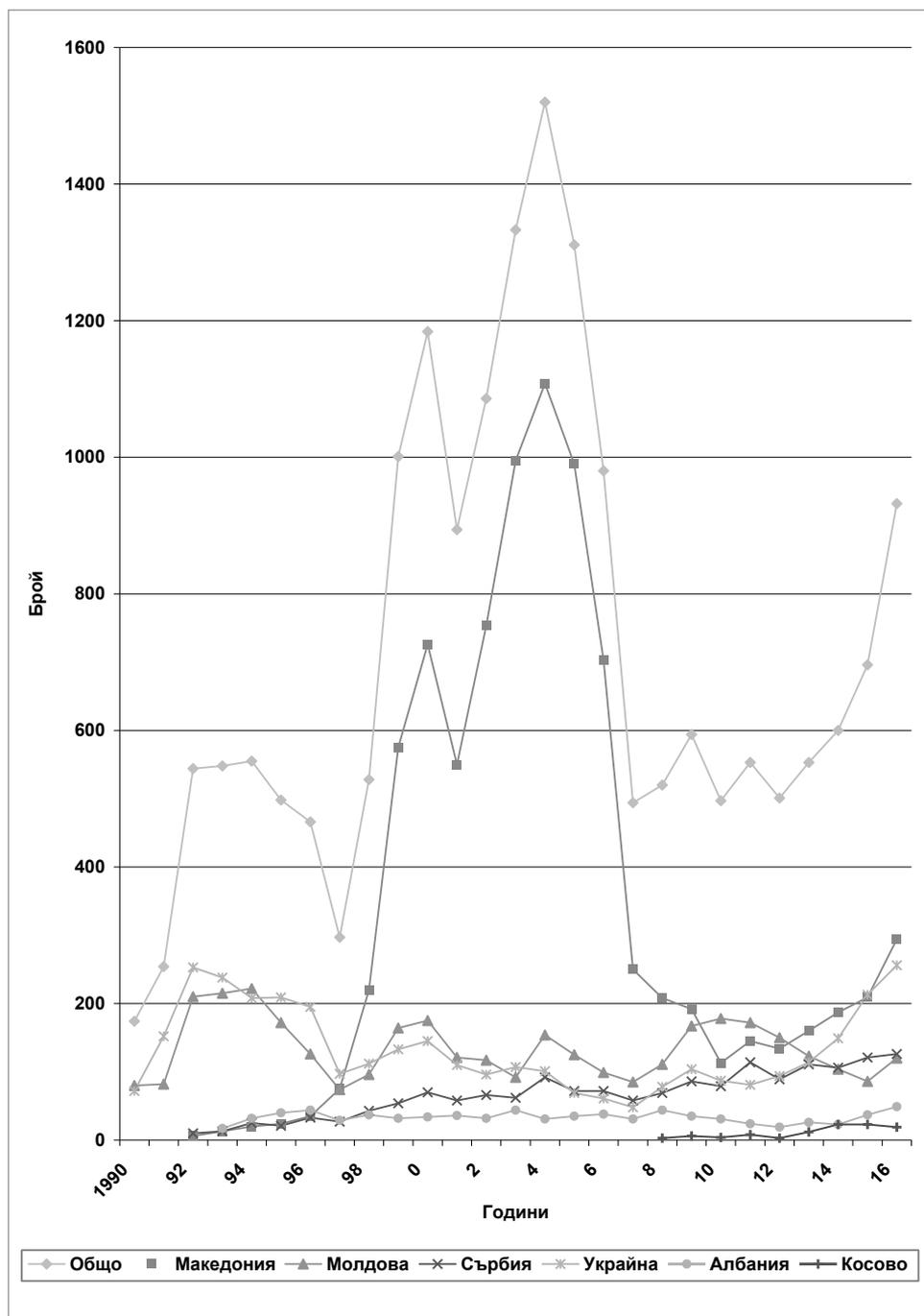
учебни години:		Молдова	Украйна	Румъния	Сърбия	Македония	Албания	Руска федерация	Казахстан и Киргизия	Унгария	Алжир	Словения, Гърция	Иран	Косово	Приети	Месеци
91-92	д	2	1												3	
	сп															
92-93	д	4	1		1										6	
	сп															
93-94	д		4		1										5	
	сп	5	5												10	10
94-95	д	4	2												6	
	сп	9	2												11	43
95-96	д	3	2	1	1	1									8	
	сп	9	2			1									12	37
96-97	д	3	4		1							2			10	
	сп	1	4			3	1								9	35
97-98	д	2	2	1	2	2	2								11	
	сп	1	4			2	1						1		9	90
98-99	д	2	4			4									10	
	сп	7	2	2		5	2			1					19	117
99-00	д	1	3	1	2	2	1								10	
	сп	2	5	2	2	1		4			1				17	112
00'01	д	2	6		1	2									11	
	сп	6	10		2	2	2	1							23	75
01'02	д	3	5			1	1								10	
	сп	11	9		4			1							25	100
02'03	д	4	2		1	2	1								10	
	сп	15	6		5	1	1	1							29	100
03'04	д	5	2		1	2	1								11	
	сп	12	5		1	2	1		2						23	83
04'05	д	6	3			3	1								13	
	сп	21	12			1	2								36	104

учебни години:		Молдова	Украйна	Румъния	Сърбия	Македония	Албания	Руска федерация	Казахстан и Киргизия	Унгария	Алжир	Словения, Гърция	Иран	Косово	Приети	Месеци
05'06	д		1		1	2	2								6	
	сп	10	1		3	2	2								18	120
06'07	д	1	1		2	3		1							8	
	сп	6	1			4	1								12	95
07'08	д	1	1			6	1								9	
	сп	1	6			1									8	29
08'09	д	2			1	3	2								8	
	сп	5	8						1						14	40
09'10	д	1	2			2									5	
	сп	2	7												9	51
10r11	д	2	2			2	1								7	
	сп	3	3		3										9	80
11'12	д	3	2			3									8	
	сп	3	10		1	2									16	##
12'13	д	2	4			3	2								11	
	сп	5	1		2		1								9	76
13'14	д	3			1	3	1								8	
	сп	1	5											1	7	49
14'15	д	4	2		1	1	2								10	
	сп		3		1	2									6	66
15'16	д	5	1				2					1			9	
	сп	5	11				1								17	120
общо	д	66	57	3	17	47	20	1				3			214	
	сп	140	122	4	24	29	15	7	3	1	1		1		347	1752

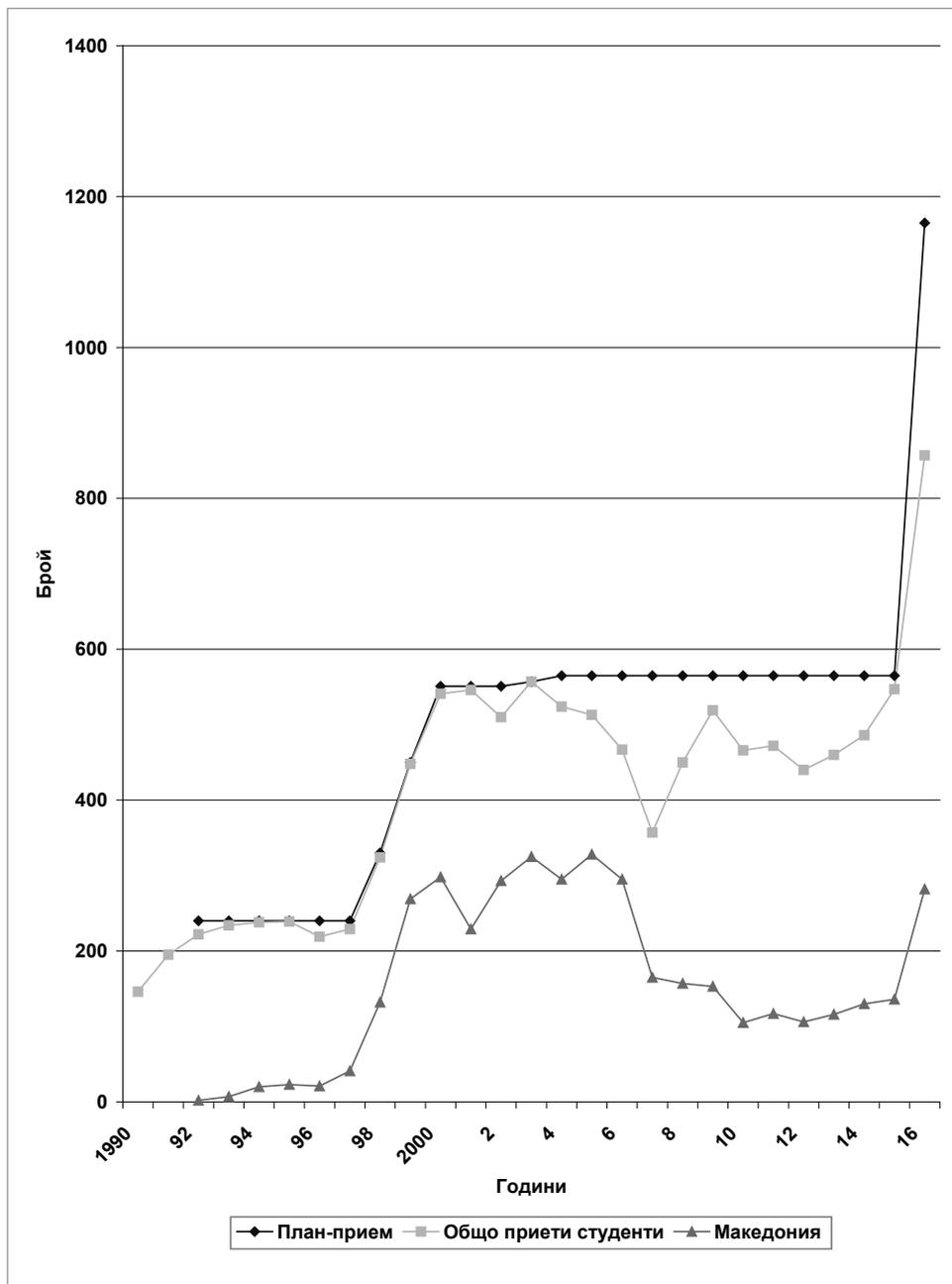
д – докторанти

сп – специализанти

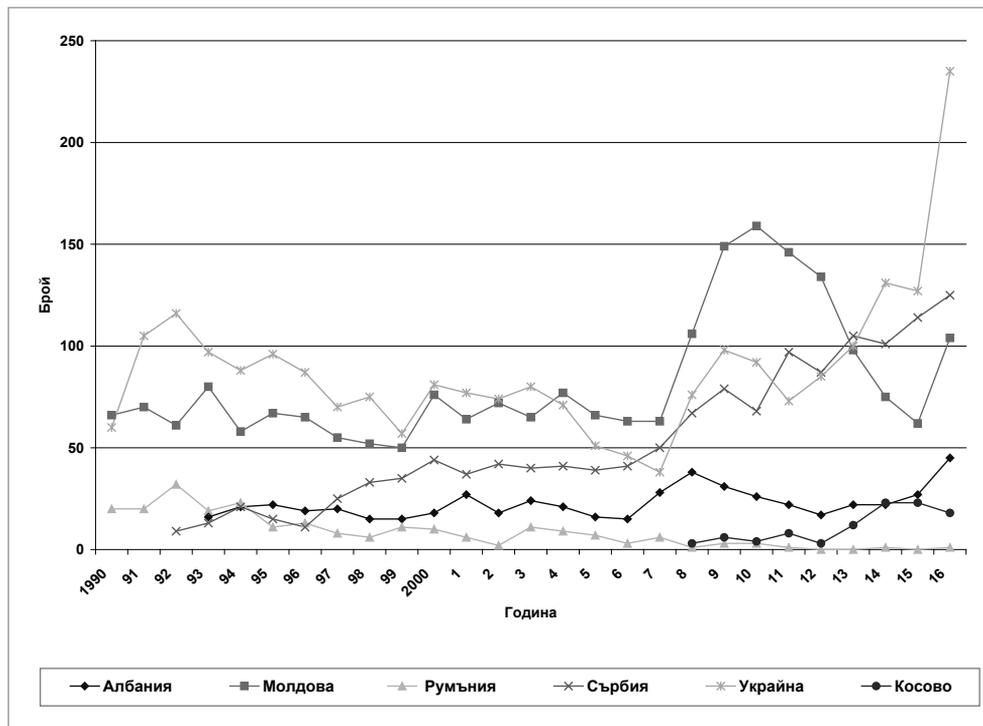
Кандидат-студенти 1990-2016

Приети студенти

Приети студенти 1990-2016

СПИСЪК НА ПРЕПОДАВАТЕЛИТЕ ОТ БЪЛГАРИЯ, РАБОТИЛИ СРЕД БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩНОСТИ ЗАД ГРАНИЦА В ПЕРИОДА 1989 - 2016 ГОДИНА

РЕПУБЛИКА МОЛДОВА

1. Васил Асенов Радев от София – преподавател по български народни танци в Музикалния колеж „Щефан Нягэ” от 1.09.89 г. до 31.08.91 г., в Училището по изкуствата в с.Твърдица от 1.09.91 г. до 31.08.2000 г. (без заплащане от МОН от 1989 до 1994 и от 1997 до 2000 г.)

2. Никола Добрев Тенев от Пловдив – преподавател по български народни инструменти (гъдулка и тамбура) в Музикалния колеж „Щефан Нягэ” от 1.09.89 г. до 31.08.91 г., в Училището по изкуствата в с.Твърдица от 1.09.91 г. до 31.08.96 г. и от 1.09.97 г. до 31.08.99 г. и в Музикалния колеж в с.Твърдица от 1.09.96 г. 31.08.97 г. (без заплащане от МОН от 1989 до 1994 и от 1997 до 1999 г.)

3. Енчо Стефанов Пашов от Пловдив – преподавател по български народни инструменти (гайда и кавал) в Музикалния колеж „Щефан Нягэ” от 1.09.89 г. до 31.08.91 г., в Училището по изкуствата в с.Твърдица от 1.09.91 г. до 31.08.96 г. и от 1.09.1997 г. до 31.08.2000 г. и в Музикалния колеж в с.Твърдица от 1.09.96 г. 31.08.97 г. (без заплащане от МОН от 1989 до 1994 и от 1997 до 2000 г.)

4. Светлана Цветанова Танева от Пловдив – преподавателка по народно пеене в Училището по изкуствата в с.Твърдица от 1.09.89 г. до 31.08.99 г. (без заплащане от МОН от 1989 до 1994 и от 1996 до 1999 г.)

5. Виолета Иванова Пашова от Пловдив от Пловдив – преподавател по пиано и солфеж в Училището по изкуствата в с.Твърдица от 1.09.89 г. до 31.08.96 г. (без заплащане от МОН от 1989 до 1994 и от 1996 до 1996 г.)

6. Никола Борисов Караиванов от Габрово – преподавател в Кишиневския педагогически институт „Йон Крянгэ” от 1.09.90 г. до 30.07.91 г. (без заплащане от МОН) и преподавател по история култура и традиции на българският народ в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 1.09.10 г. до 15.06.15 г.

7. Петър Кирилов Пешев от Кюстендил – преподавател по български език и литература в с.Паркан, Слободзийски район от 1.09.90 г. до 1.11.93 г. (без заплащане от МОН).

8. Петър Иванов Чолов от София – преподавател по български език и литература и по история и етногенезис на българите в Комратския държавен университет от 1.09.91 г. до 31.01.96 г.

9. Евелина Вулпева Василева от София – преподавател по българска литература и методика на преподаването на българския език в началната училищна степен в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 1.10.92 г. до 31.08.98 г. (учебните 1992-93, 1993-94 и 1997-98 г. г. без заплащане от МОН).

10. Васил Ангелов Василев от София – преподавател по български език и литература в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 1.10.92 г. до 31.08.97 г. (учебните 1992-93 и 1993-94 г.г. без заплащане от МОН).

11. Румяна Кирилова Андреева от София – преподавател по български език и литература в Комратския държавен университет от 1.10.93 г. до 31.08.97 г. (учебната 1993-94 г. без заплащане от МОН)

12. Ангел Петров Андреев от София – преподавател по български език и литература в Комратски район от 1.10.93 г. до 31.08.97 г. (учебната 1993-94 г. без заплащане от МОН)

13. Марче Ангелова Григорова от София – преподавател по български език и литература в с.Константиновка, Кайнарски район от 24.10.94 г. до 31.08.96 г.

14. Петър Янков Петров от Стара Загора – преподавател по българска литература и методика на преподаването на българския език в началната училищна степен в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 24.10.94 г. до 31.08.97 г.

15. Гошо Кирилов Дойчинов от Враца – преподавател по български език и литература в с. Паркан, Словодзийски район от 24.10.94 г. до 31.08.97 г.

16. Мария Георгиева Стоянова от София – преподавател по български език и литература в СОУ 2 – гр. Тараклия от 24.10.94 г. до 31.08.96 г. и в Българското училище „Васил Левски” в Кишинев от 1.09.96 г. до 31.08.98 г.

17. Иван Трайков Стоянов от София – преподавател по български език и литература в СОУ 2 – гр. Тараклия от 1.01.95 г. до 31.08.96 г. и в Българското училище „Васил Левски” в Кишинев от 1.09.96 г. до 31.08.98 г. (учебната 1997-98 г. без заплащане от МОН)

18. Станка Панева Дойчинова от Враца – преподавател по български език и литература в с. Паркан, Словодзийски район от 19.01.95 г. до 31.08.97 г.

19. Лалка Иванова Денчева от Габрово – преподавател по български език и литература в Кишиневския педагогически университет „Йон Крянге” от 20.01.95 г. до 19.07.95 г. и от 20.01.96 г. до 19.07.96 г.

20. Велин Такиев Кръстев от София – зав. катедра и преподавател по български език и литература в Комратския държавен университет от 1.09.95 г. до 31.08.97 г.

21. Стойко Йорданов Лазаров от София – преподавател по българска литература и психология в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 1.09.95 г. до 31.08.97 г.

22. Петър Костадинов Симеонов от Перник – преподавател по музика (акордеон) в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 1.11.95 г. до 31.08.97 г. и в Българското училище „Васил Левски” в Кишинев (без заплащане от МОН) от 1.09.97 г. до 30.06.98 г.

23. Славчо Найденов Илиев от Дряново – преподавател по акордеон в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 1.12.95 г. до 31.08.97 г.

24. Нено Петров Неделчев от Горна Оряховица – преподавател по български език и литература в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 1.12.95 г. до 31.08.97 г.

25. Яна Божинова Янкова от Пловдив – преподавател по музика (акордеон) в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 15.09.97 г. до 31.07.2000 г.

26. Георги Георгиев Янков от Пловдив – преподавател по музика в Тараклия от 15.09.97 г. до 31.07.2000 г. (без заплащане от МОН)

27. Силвия Георгиева Генчева от Габрово – преподавател по методика на преподаването на български език в предучилищната и началната училищна степен в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 1.12.97 г. до 31.08.99 г.

28. Димитринка Димитрова Димитрова от София – завеждащ Катедра „Българска филология” и преподавател по български език и литература в Комратския държавен университет от 15.10.97 г. до 31.07.2000 г.

29. Надежда Тихомирова Вълчева – начален учител в Българското училище в Кишинев от 15.09.97 г. до 30.07.01 г. и от 01.09.09 г. до 15.06.11 г.

30. Кирилка Димкова Демирева от София – преподавател по български език и литература в Българското училище в Кишинев и специалист по изработването на учебни програми и учебници в Института по педагогика и психология към Министерството на образованието, младежта и спорта на Република Молдова от 15.09.97 г. до 30.07.01 г. и в българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 25.08.05 г. до 30.06.10

31. Лидия Любенова Кавръкова от Пловдив – преподавател по български език и литература в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 15.09.1997 г. до 30.07.1999 г., в Българското училище „Васил Левски” в Кишинев от 1.08.1999 г. до 30.08.2000 г. и методик по български език и литература за Тараклийски район и АТО Гагаузия от 4.10.06 г. до 30.06.2011 г.

32. Деян Генчев Кавръков от Пловдив – преподавател по информатика в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 15.09.1997 г. до 30.07.1999 и в Българското училище „Васил Левски” в Кишинев от 1.08.1999 г. до 30.08.2000 г. (без заплащане от МОН)

33. Тодор Райков Бекирски от София – преподавател по български народни танци в Музикалния колеж в с.Твърдица от 15.09.1997 г. до 30.06.2002 г. (учебната 2001-2002 г. без заплащане от МОН) и от 01.09.2011 г. до 15.06.2012 г.

34. Соня Йорданова Бекирска от София – преподавател по български народни танци в СОУ – Твърдица от 15.09.1997 г. и в Музикалния колеж в с.Твърдица от 01.09.1999 г. до 30.06.2002 г. (без заплащане от МОН)

35. Георги Пенев Георгиев от Котел – преподавател по български народни инструменти (гайда и кавал) в Музикалния колеж в с.Твърдица от 15.09.1997 г. до 30.06.2002 г. (учебната 2001-2002 г. без заплащане от МОН)

36. Цветан Маринов Цветков от Пловдив – преподавател по български народни инструменти (гъдулка и тамбура) в Музикалния колеж в с.Твърдица от 15.09.1997 г. до 31.08.1999 г. и от 28.08.02 г. до 15.06.06 г.

37. Васил Илиев Кондов от Пазарджик, р. в с.Кортен, Бесарабия – методик по български език и литература за Тараклийски район от 15.08.98 г. до 27.06.02 и завеждащ катедра „Българска филология” в Тараклийския държавен университет (ТДУ) от 1.10.04 г. до 30.06.06 г. и от 01.09.11 г. до 15.06.13 г. (без заплащане от МОН); преподавател в Комратския държавен университет от 4.10.06 г. до 15.06.11 г. и отново методик по български език и литература за Тараклийски район и преподавател в ТДУ от 01.09.13 г. до 15.06.16 г.

38. Диана Антонова Янева от Варна – преподавател по български и английски език в Българското училище „Васил Левски” в Кишинев от 15.08.1998 г. 31.07.99 г.

39. Цветан Иванов Цонев от Котел – преподавател по български народни инструменти (гъдулка и тамбура) в Музикалния колеж в с.Твърдица от

1.01.99 г. до 30.06.02 г. (в периода 1.01 – 31.08.99 без заплащане от МОН), от 01.09.2012 г. до 15.06.2016 г. (без заплащане от МОН) и от 01.09.2016 г.

40. Мария Михайлова Цонева от Котел – преподавател по български народни инструменти (гъдулка) в Музикалния колеж в с.Твърдица от 1.09.99 г. до 30.06.02 г. (без заплащане от МОН) и от 01.09.2012 г. до 15.06.2016 г.

41. Иваничка Косева Димитрова от Павликени – преподавател по методика на преподаването на български език в предучилищната и началната образователни степени в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 1.09.99 г. до 15.06.02 г.

42. Стефка Колева Костова – Мицова от Велико Търново – преподавател по български език и литература в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 1.09.99 г. до 15.06.02 г.

43. Стефанка Ганчева Георгиева от Котел – преподавател по български народни инструменти (кавал), методика и фолклористика в Музикалния колеж в с. Твърдица от 15.01.2000 г. до 30.06.02 г. (учебната 2000-01 г. без заплащане от МОН)

44. Карамфил Миланов Петров от Перник – преподавател по акордеон в Тараклийския колеж-лицей от 15.08.2000 г. до 31.07.02 г.

45. Васил Димитров Дюлгерев от Пловдив, р. в с. Дивитлия, Бесарабия – преподавател по акордеон и корепетитор на хореографски клас в Музикалния колеж в с.Твърдица от 15.08.2000 г. до 31.07.02 г.

46. Кирил Йовчев Цанков от Велико Търново – завеждащ Катедра „Българска филология” и преподавател по български език и литература в Комратския държавен университет от 1.09.2000 г. до 15.06.04 г.

47. Виолета Димитрова Пеева от Шумен – преподавател по български език в Българското училище „Васил Левски” в Кишинев от 1.09.2000 г. до 31.09.01 г.

48. Райна Тодорова Тотева от Пирдоп – учител по български език в Българското училище „Васил Левски” в Кишинев от 1.09.01 г. до 15.06.03 г.

49. Лиляна Първанова Янчева от Перник – учител по български език в Българското училище „Васил Левски” в Кишинев от 1.09.01 г. до 25.06.03 г.

50. Юлияна Тодорова Ганева от София – начален учител в Българското училище „Васил Левски” в Кишинев от 1.09.01 г. до 31.05.03 г.

51. Атанас Георгиев Стоев от Варна – преподавател по български език и литература в с.Паркан, Слободзийски район от 1.09.01 г. починал на 24.04.04 г. в гр.Тираспол

52. Димитър Михайлов Иванов от Велико Търново – преподавател по методика на преподаването на български език и литература за Тараклийски и други райони от 28.08.02 г. до 15.06.06 г.

53. Мария Георгиева Натина от София – преподавател по методика на преподаването на български език в предучилищната и началната училищна степен в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 28.08.02 г. до 15.06.04 г.

54. Марияна Георгиева Георгиева от Бяла – преподавател по български език и литература в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 28.08.02 г. до 15.06.06 г.

55. Румен Христов Софийски от Враца – преподавател по акордеон в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 28.08.02 г. до 15.06.06 г.

56. Данчо Вълев Радулов от Варна – преподавател по български народни инструменти (гайда и кавал) в Музикалния колеж в с.Твърдица от 28.08.02 г. до 15.06.04 г.

57. Светлана Йоцова Софийска от Враца – преподавател по акордеон в Тараклийския колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий” от 28.08.02 г. до 15.06.06 г. (без заплащане от МОН).

58. Димитринка Николова Радулова от Варна – преподавател по български народни танци в Музикалния колеж в с.Твърдица от 28.08.02 г. до 30.06.03 г. (без заплащане от МОН).

59. Иван Илиев Пичуров от Смолян – преподавател по български народни инструменти (акордеон и кавал), народно пеене и корепетитор в Музикалния колеж в с.Твърдица от 28.08.02 г. до 15.06.06 г. и от 01.09.2011 г.

60. Степан Николаев Червенков от Котел, р. в с.Чийшия, Бесерабия – преподавател по музикално-теоритични дисциплини в Музикалния колеж в с.Твърдица от 28.08.02 г. до 15.06.06 г. и от 1.03.08 до 30.06.08 (без заплащане от МОН)

61. Ваня Василева Георгиева от Ямбол – начален учител в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 25.08.03 г. (без заплащане от МОН).

62. Мария Тодорова Генадиева от Варна – учител по български език и литература в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 25.08.03 г. до 23.06.05 г.

63. Тодор Иванов Бакалов от София – учител по музика и акордеон в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 25.08.03 г. до 15.06.07 г.

64. Георги Иванов Георгиев от Ямбол – учител по български език и литература в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 25.08.03 г. до 15.06.05 г.

65. Иван Илиев Симеонов от Пазарджик – преподавател по български език и литература в с.Паркан, Слободзийски район от 14.05.04 г. до 15.06.04 г.

66. Николай Генов Петров от Плевен – преподавател по български народни инструменти (гайда и кавал) в Музикалния колеж в с.Твърдица от 25.08.04 г. до 15.06.06 г.

67. Григор Бориславов Григоров от Благоевград – преподавател по български език и литература в Комратския държавен университет от 25.08.04 г. до 15.06.06 г.

68. Пенка Илиева Момекова – Ньотева от Бургас – преподавател по български език и литература в с.Паркан, Слободзийски район от 25.08.04 г. до 30.06.08 г.

69. Александър Тодоров Александров от Шумен – преподавател по български език и литература в Тараклийския държавен университет от 15.09.04 г. до 30.06.07 г.

70. Марек Желев Дяков от София, преподавател по акордеон и корепетитор на народни състави в Теоретичния лицей „Христо Ботев” в с.Валя-Пержей от 25.08.05 г. до 30.06.2010 г.

71. Десислав Петров Михайлов от София, преподавател по български народни танци в Теоретичния лицей „М.П. Губогло” гр. Чадър-Лунга от 25.08.05 г. до 30.06.08 г.

72. Петър Христов Машков от София, преподавател по история, култура и традиции на българския народ в Българския теоретичен лицей “Васил Левски” в Кишинев от 25.08.05 г. до 30.06.2010 г.

73. Евгения Генчева Михайлова от София, преподавател по български народни танци в Теоретичния лицей „М.П. Губогло” гр. Чадър-Лунга и Музикалния колеж в с.Твърдица от 25.08.05 г. (без заплащане от МОН) до 30.06.06 г.

74. Анна Георгиева Дякова от София, преподавател по музика и акордеон в Теоретичния лицей „Христо Ботев” в с. Валя-Пержей от 25.08.05 г. (без заплащане от МОН) до 30.06.2010 г.

75. Димитър Радев Маринов от Варна, преподавател по български език и литература в Теоретичния лицей в с. Колибабовка и методист за Кантемирски, Леовски, Кахулски и Кайнарски райони от 25.08.05 г. до 30.06.2009 г.

76. Любов Петрова Маринова от Варна, преподавател по български език и литература в Теоретичния лицей в с. Колибабовка от 25.08.05 г. (без заплащане от МОН) до 30.06.2009 г.

77. Марина Симеонова Банкова – Рашкова от София, родена в с.Кайраклия, Р. Молдова – преподавател по български народни танци в Музикалния колеж в с.Твърдица от 15.12.06 г. до 15.06.2011 г.

78. Иван Илиев Симеонов от Пазарджик – преподавател по български език и литература в с.Паркан, Слободзийски район от 14.05.04 г. до 15.06.04 г. и в Тараклийския държавен университет от 4.10.06 г. до 15.06.2011 г.

79. Славка Георгиева Петкова – Марчевска от Велико Търново – преподавател по музикално-теоритични дисциплини в Тараклийския държавен университет от 4.10.06 г. до 15.06.2008 г.

80. Инна Георгиева Замфирова – Ничева от София, родена в Тараклия – преподавател по музикално-теоритични дисциплини в Музикалния колеж в с.Твърдица от 4.10.06 г. до 28.02.2008 г.

81. Димитър Бонев Петков от с. Голям Манастир, Ямболско – преподавател по български народни инструменти (акордеон и кавал) и корепетитор в Музикалния колеж в с.Твърдица от 4.10.06 г. до 15.06.2011 г.

82. Живко Димитров Димитров от Варна – преподавател по български народни инструменти (гъдулка и тамбура) в Музикалния колеж в с.Твърдица от 4.10.06 г. до 30.06.2011 г.

83. Стефан Панайотов Русков от Шумен – преподавател по музика и акордеон в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 1.09.07 г. до 1.02.08 г.

84. Красимир Христов Кунчев от Шумен – преподавател по български език и литература в Тараклийския държавен университет от 01.09.08 г. починал на 09.09.2011 г. в Тараклия.

85. Станислав Крумов от София, преподавател по български народни танци в Теоретичния лицей „М. П. Губогло” гр. Чадър-Лунга от 01.09.08 г. до 30.06.2010 г.

86. Нонка Владиславова Цанева от София – преподавател по български език и литература в СОУ 1 и СОУ 2 в с.Паркан, Слободзийски район от 01.09.08 г. до 15.06.2013 г.

87. Илия Кръстев Узунов от Велико Търново – преподавател по музика и акордеон в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 01.09.08 г. до 15.06.13 г.

88. Анна Георгиева Дамянова от Перник – преподавател по музикално-теоритични дисциплини в Музикалния колеж в с.Твърдица от 1.09.2008 г. до 15.06.13 г.

89. Пламен Василев Пенчев от Севлиево – преподавател – методик по българска музика и фолклор в Гимназия „Иван Вазов” с.Стояновка от 1.09.2009 г. – 15.06.2014 г.

90. Нонка Владиславова Цанева от София – преподавател по български език и литература в СОУ 1 „Атанас Стоев”, с. Паркан, Слободзийски район от 01.09.08 г. до 15.06.13 г.

91. Ивелина Стефанова Джонева от Кюстендил – учител по български език и литература в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 01.09.10 г. до 30.06.2011 г.

92. Кремена Георгиева Павлова от Велоко Търново – преподавател по акордеон и корепетитор на народни състави в Теоретичния лицей „Христо Ботев” в с. Валя-Пержей от 01.09.2010 г. до 15.06.2015 г.

93. Кирил Радославов Кирилов от Велоко Търново – преподавател по музика в Теоретичния лицей „Христо Ботев” в с.Валя-Пержей от 01.09.2010 г. до 15.06.13 г. /без заплащане от МОН/ и преподавател по музика и акордеон в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 01.09.2013 г.

94. Людмила Иванова Минкова от Пловдив – преподавател – методик по български език и литература в Комратски район от 01.09.11 г. до 15.06.12 г. и в Тараклийски район от 01.09.12 г. до 15.06.13 г.

95. Румен Илиев Сребранов от Кресна – методик по български език и литература за Тараклийски район от 01.09.11 г. до 15.06.12 г. и препода-

вател по български език и литературата в Тараклийския държавен университет „Г. Цамблак“ от 12.02.14 г.

96. Мария Владева Йорданова от Шумен – преподавател по български език и литературата в Тараклийския държавен университет „Г. Цамблак“ от 01.09.11 г. до 15.06.12 г.

97. Цонка Людмилова Христова от Велико Търново – учител по български език и литература в Българския теоретичен лицей “Васил Левски” в Кишинев от 01.09.12 г. до 15.06.2014 г.

98. Сийка Годорова Василева от Смолян – преподавател по български народни танци в Музикалния колеж в с.Твърдица от 15.09.12 г.

100. Димитрина Стефанова Павлова от София – начален учител в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 01.12.11 г. до 15.06.2016 г.

101. Николай Иванов Иванов – учител по български език и литература в СОУ „Атанас Стоев“ в с. Паркан, Слобоздейски район от 01.09.2013 г. до 15.06.2014 г.

102. Константин Любомиров Адамов – преподавател по музикално-теоретични дисциплини в Музикалния колеж в с.Твърдица от 01.09.13 г.

103. Валентина Василева Димитрова от София – преподавател по български език и литературата в Тараклийския държавен университет „Г. Цамблак“ от 15.02.14 г.

104. Даниела Василева Йорданова от Перник – учител по български език и литература в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 01.09.14 г.

105. Илонка Желязкова Попова от София – учител по български език и литература в СОУ „Атанас Стоев“ в с. Паркан, Слобоздейски район от 01.09.2014 г. до 15.06.16 г.

106. Бояна Василева Пенчева от Севлиево – преподавател – методик по българска музика и фолклор в Гимназия „Иван Вазов” с.Стояновка от 1.09.2014 г.

107. Катерина Иванова Данаилова – преподавател по история култура и традиции на българският народ в Българския теоретичен лицей “Васил Левски” в Кишинев от 1.09.2015 г.

108. Виктория Николаевна Гоженко – преподавател по акордеон и корепетитор на народни състави в Теоретичния лицей „Христо Ботев” в с.Валя-Пержей от 01.09.2015 г.

109. Тихомир Иванов Борисов – преподавател по музика, диригент и вокален педагог в Теоретичния лицей „Христо Ботев” в с.Валя-Пержей от 01.10.2015 г.

110. Мария Иванова Делибалтова-Стоянова от София, р. в с. Кортен, Бесарабия – преподавател по методика на преподаването на български език и литература в Районното управление на образованието за Тараклийски район от 01.09.2016 г.

111. Донка Николова Шенева – начален учител в Българския теоретичен лицей „Васил Левски” в Кишинев от 01.09.2016 г.

112. Живко Димитров Димитров от Варна – преподавател по български народни инструменти (гъдулка и тамбура) в Музикалния колеж в с.Твърдица от 01.09.2016 г.

113. Петър Кирилов Иванов от Велико Търново, р. Габрово – учител по български език и литература в СОУ „Атанас Стоев“ в с.Паркан, Слобоздейски район от 01.09.2016 г.

114. Калина Велчева Галунова от Велико Търново – преподавател по български език и литератера в Тараклийския държавен университет „Г.Цамблак” от 01.09.16 г.

УКРАИНА – ЗАПОРОЖКА ОБЛАСТ

1. Йонко Данов Бонов от Враца – преподавател по български език и литература в с. Андровка, Бердянски район от 9.10.95 г. до 31.08.97 г.

2. Татяна Иванова Георгиева от Габрово – преподавател по български език и литература в с.Манойловка, Приморски район от 9.10.95 г. до 31.08.96 г. и в Украино-българския лицей в Приморск от 1.09.96 г. до 31.08.97 г.

3. Димитър Иванов Еремийски от Кюстендил – преподавател по български език и литература в с.Преслав, Приморски район от 9.10.95 г. до 31.08.97 г.

4. Красимира Теофилова Марулевска от Благоевград – преподавател по български език и литература в п.г.т Акимовка (без заплащане от МОН) от 01.09.96 г. до 30.06.02 г. и Българското неделно училище в Мелитопол от 1.09.00 до 30.06.02 г.

5. Васил Ангелов Василев от София – преподавател по български език и литература в Бердянски район от 1.09.97 г. до 31.08.98 г.

6. Николай Тодоров Ников от Ямбол – преподавател по български език и литература в Украино-българския лицей в Приморск от 15.09.97 г. до 31.08.99 г.

7. Росица Александрова Пенкова от София – методист по български език и летурагура за Запорожка област от 1.09.1999 г. до 30.06.2000 г.

8. Дарина Стефанова Чернева от Велико Търново – преподавател по български език и литература в Украино-българския лицей в Приморск, Запорожка област от 1.09.1999 г. до 30.08.2000 г. и методист по български език и летурагура за Запорожка област и преподавател в Бердянския педагогически университет и Бердянското неделно училище от 1.09.2000 г. до 30.06.03 г.

9. Донка Стоянова Николова от Велико Търново – преподавател по български език и литература в Украинско-българския лицей в гр.Приморск от 1.09.2000 г. до 30.06.04 г. и от 1.09.2008 г. до 30.06.12 и учи-

тел – методик по български език и литература в Запорожка област от 01.09.12 г. до 30.06.13 г.

10. Веска Димитрова Илиева от Велико Търново – преподавател по гъдулка и акордеон в Приморски и Бердянски райони от 15.08.2000 г. до 30.08.02 г..

11. Илия Колев Илиев от Велико Търново – преподавател по гъдулка и акордеон в Приморски и Бердянски райони от 15.08.2000 г. до 30.08.02 г. (без заплащане от МОН)

12. Димитър Георгиев Димитров от Добрич – преподавател по гайда, кавал и акордеон в Приморски и Бердянски райони от 28.08.02 г. до 30.06.06 г.

13. Мария Стефанова Димитрова от Добрич – преподавател по българско народно пеене в Приморски и Бердянски райони от 28.08.02 г. до 30.06.06 г. (без заплащане от МОН).

14. Мариян Василев Василев от София – преподавател по български народни танци в Приморски и Бердянски райони от 28.08.02 г. до 30.06.06 г. и от 01.09. 11 г. до 15.06.14 г.

15. Елеонора Кузманова Василева от София – преподавател по български народни танци в Приморски и Бердянски райони от 28.08.02 г. (в периода 28.08.02 г. до 15.06.06 г. – без заплащане от МОН) и от 1.09.2006 г. до 30.06.2011 г.

16. Стилян Лалев Стоянов от Благоевград – преподавател по български език и литература в Мелитополския педагогически университет и Акимовското неделно училище от 1.09.02 г. до 30.06.06 г.

17. Матей Апостолов Матев от Пловдив – методист по български език и литература за Запорожка област и преподавател в Бердянския педагогически университет и в Бердянското неделно училище от 25.08.03 г. до 30.06.07 г.

18. Росица Пенчева Николова от Габрово – преподавател по български език и литература в Украинско-българския лицей в гр.Приморск от 25.08.04 г. до 30.06.08 г. и от 01.09.12 г.

19. Белчо Кръстев Кръстев от Шумен – преподавател по български език и литература в Запорожкия държавен университет от 01.09.05 г. до 30.06.06 г.

20. Цветан Иванов Цонев от Котел – преподавател по български народни инструменти (акордеон, гъдулка и тамбура) в Приморски и Бердянски райони от 1.09.06 г. до 30.06.11 г.

21. Димитринка Димитрова Димитрова – Маринова от София – преподавател по български език и литература в Мелитополския педагогически университет и Акимовското неделно училище от 1.09.06 г. до 30.06.2010 г.

22. Людмила Иванова Минкова от Пловдив – преподавател по български език и литература в Запорожкия държавен университет от 01.11.06 г. до 30.06.2010 г. и от 01.09.15 г.

23. Страшимир Митков Цанов от Шумен – методист по български език и литература за Запорожка област и преподавател в Бердянския педагогически университет и в Бердянското неделно училище от 1.09.07 г. до 30.06.12 г.

24. Димитър Недялков Цанков от София – преподавател по музика и фолклор в Приморски и Бердянски райони от 01.09.12 г.

25. Иван Илиев Симеонов от Пазарджик – преподавател по български език и литература в Запорожкия държавен университет от 01.09.11 г. до 15.06.15 г.

26. Антоанета Стефанова Джельова – преподавател по български език и литература в Мелитополския педагогически университет от 1.09.11 г.

27. Василка Иванова Кирева от Гоце Делчев – преподавател по методика на български език и литература в Отдел „Образование“ към районната управа в гр.Бердянск от 01.09.13 г. до 15.06.14 г.

28. Валентин Димитров Василев от Варна – преподавател по българска народна хореография в Музикално училище – гр.Приморск, Бердянски държавен педагогически университет, Бердянско общообразователно училище 1 и Българско неделно училище „Васил Левски“, Бердянск от 01.10.14 г.

29. Лалка Иванова Денчева от Габрово – преподавател по методика на български език и литература в Отдел „Образование“ към районната управа в гр.Бердянск от 01.10.14 г.

30. Красимира Дочева Колева – преподавател по български език и литература в Мелитополския педагогически университет „Богдан Хмелницки“ от 1.09.16 г.

УКРАЙНА – ОДЕСКА ОБЛАСТ

1. Лазар Григоров Георгиев от София – преподавател по български език и литература в с.Благоево (Голям Боялък), Ивановски район от 1.09.90 г. до 30.06.91 г. (без заплащане от МОН)

2. Генка Костова Зидарова от София – преподавател по български език и литература в с.Благоево (Голям Боялък), Ивановски район от 1.09.91 г. до 30.06.93 г. и в Измаилския държавен педагогически институт от 15.01.92 г. до 30.06.94 г. (без заплащане от МОН)

3. Стефан Вълчев Стефанов от София – преподавател по български език и литература в Измаилския държавен педагогически институт от 1.01.91 г. до 30.06.92 г. (без заплащане от МОН)

4. Катя Христова Стойкова от Велико Търново – методист по български език и литература в Болградски район от 15.01.95 г. до 31.07.98 г.

5. Димитър Метаксов Кичуков от Борован – методик по български език и литература в Арцизски, Тарутински, Саратски и Татарбунарски райони от 15.01.95 г. до 31.07.98 г.

6. Павлин Ботев Марков от Габрово – преподавател по български език и литература в Белгород-Днестровското педагогическо училище 15.01.95 г. до 16.01.98 г.

7. Райна Илчова Попова от Кюстендил – преподавател по български език и литература Измаилския държавен педагогически институт от 15.01.95 г. до 31.07.98 г.

8. Зоя Тодорова Барболова от София – методист по български език и литература в Лабораторията по български език в Одеския институт за усъвършенстване на учителите от 15.01.95 г. в Одеския държавен университет „И. Мечиноков“ от 1.09.96 г. до 31.08.97 г. и от 1.09.2001 г. до 31.08.02 г.

9. Сесилия Димитрова Теллалова от София – преподавател по български език и литература в Южноукраински педагогически университет „К. Д. Ушински“ 15.01.95 г. до 31.07.98 г.

10. Лидия Василева Славова от Варна – методист по български език и литература в Лабораторията по български език в Одеския институт за усъвършенстване на учителите от 1.02.96 г. до 31.07.98 г.

11. Паскал Кирилов Бакалов от Пловдив – преподавател по български народни инструменти (гайда и кавал) в Болградската гимназия „Г.С. Раковски“ от 1.04.96 г. до 31.05.2000 г.

12. Веска Жекова Козукова от Велико Търново – преподавател по български народни танци в Болградската гимназия „Г.С. Раковски“ от 1.04.96 г. до 31.07.98 г.

13. Мария Мъжлекова от Велико Търново – преподавател в Одеския държавен университет „И. Мечиноков“ от 1.09.97 г. до 31.07.01 г. и от 1.11.06 г.

14. Страшимир Митков Цанов от Шумен – преподавател по български език и литература в Южноукраинския педагогически университет „К. Д. Ушински“ в Одеса и Белгород-Днестровското педагогическо училище от 15.08.98 г. до 31.07.01 г.

15. Цветанка Георгиева Петрова от Шумен – преподавател по български език и литература в Измаилския държавен педагогически институт от 15.08.98 г. до 31.07.2000 г.

16. Иван Илиев Симеонов от Пазарджик – методик по български език и литература в Арцизски, Тарутински, Саратовски и Татарбунарски райони от 15.08.98 г. до 30.06.02 г.

17. Емилия Георгиева – Жадалова от София – преподавател по български език и литература в Белгород-Днестровското педагогическо училище 15.01.97 г. до 30.06.97 г. и методик по български език и литература в Болградски район преподавател по български народни танци в Болградската гимназия „Г.С. Раковски“ от 15.08.98 г. до 30.06.02 г.

18. Николай Николаев Тодоров от Габрово, р. в с.Валя Пержей, Бесарабия – методик по български език и литература за Измаилски, Ренийски и Килийски райони от 15.08.98 г. до 30.06.02 г.

19. Никола Борисов Караиванов от Габрово – преподавател по българска история в Болградската гимназия „Г.С. Раковски” от 15.08.98 г. до 15.06.02 г.

20. Татяна Василева Караиванова от Габрово, р. В с.Стояновка – преподавател по български език и литература в Болградската гимназия „Г.С.Раковски” от 1.09.99 г. до 30.06.2000 г. (без заплащане от МОН)

21. Анчо Йорданов Калоянов от Велико Търново – преподавател по български език и литература в Измаилския педагогически университет от 1.09.2000 г. до 30.06.04 г.

22. Данчо Вълев Радулов от Варна – преподавател по български народни инструменти (гайда и кавал) в Болградската гимназия „Г.С. Раковски” от 1.09.2000 г. до 15.06.2002 г.

23. Огнян Драганов Алексиев от София – преподавател по български народни танци в Болградската гимназия „Г.С.Раковски” от 1.09.01 г. до 30.06.05 г.

24. Виолета Русева Иванова от Велико Търново – преподавател по български език и литература в Южноукраинския държавен педагогически университет „К.Д. Ушински” в Одеса и Белгород-Днестровското педагогическо училище от 1.02.02 г. до 25.04.04 г.

25. Красимир Николов Кондов от Плевен – преподавател по български народни инструменти (гайда и кавал) в Болградската гимназия „Г.С.Раковски” от 01.12.02 г. до 30.06.06 г. и от 01.09.2010 г.

26. Елена Колева Налбантова от Велико Търново – преподавател по български език и литература в Одеския държавен университет 1.09.02 г. до 30.06.06 г.

27. Илонка Желязкова Попова от София – преподавател по българска история в Болградската гимназия „Г.С.Раковски” от 25.08.03 г. до 30.06.06 г.

28. Димитрина Иванова Кондова от Плевен – преподавател по музика в Болградската гимназия „Г.С.Раковски” от 28.08.03 г. (без заплащане от МОН) до 30.06.06 г.

29. Драгомир Ганчев Лалчев от Благоевград – преподавател по български език и литература в Измаилския хуманитарен университет от 25.08.04 г. до 30.06.05 г.

30. Марияна Христова Парзулова – Баева от Бургас – преподавател по български език и литература в Южноукраинския държавен педагогически университет „К.Д. Ушински” в Одеса и Белгород-Днестровското педагогическо от 25.08.04 г.

31. Красимир Петров Петров от София – преподавател по български народни танци в Болградската гимназия “Г.С.Раковски” от 25.08.05 г. до 15.06.2010 г.

32. Рахилка Константинова Петрова от София – преподавател по български народни танци в Болградската гимназия „Г.С.Раковски” от 25.08.05 г. (без заплащане от МОН)

33. Димитър Митков Стоев от София – преподавател по български народни инструменти (акордеон, гъдулка и тамбура) в Болградската гимназия „Г.С. Раковски“ от 01.09.06 г. до 15.06.10 г. и от 01.09.2015 г.

34. Веселин Маргаритов от София – преподавател по български народни танци в с. Евгеновка, Тарутински район, а също в Тарутински и в Саратовски район от 1.11.06 г.

35. Мария Стелиянова Мъжлекова от Велико Търново – преподавател по български език и литература в Одеския държавен университет от 1.11.06 г. до 15.06.10 г.

36. Виолета Димитрова Пеева от Шумен – преподавател по българска история в Болградската гимназия „Георги Раковски“ от 01.09.06 г. до 30.06.12 г.

37. Данаил Стаменов Цолов – преподавател по български народни танци в Болградската гимназия „Георги Раковски“ от 1.09.2009 г. до 01.01.2011 г.

38. Иво Будинов Панчев от София – преподавател по български език и литература в Одеския държавен университет от 1.09.11 г. до 15.06.2016 г.

39. Ценка Пенева Кучева от Плевен, преподавател на история на българския народ и български език и литература в Болградската гимназия „Георги Раковски“ от 01.09.12 г. до 15.06.2016 г.

40. Петър Георгиев Димитров от Ямбол – преподавател по български народни танци в Болградската гимназия „Георги Раковски“ от 1.09.2012 г.

41. Петър Христов Машков от София, преподавател на история на българския народ и български език и литература в Болградската гимназия „Георги Раковски“ от 01.09.2015 г.

42. Наталия Димитрова Няголова – преподавател по български език и литература в Одеския държавен университет от 01.09.16 г.

УКРАЙНА

1. Мариана Славова Петришко от Пловдив – преподавател по български език и литература в Белоцерковското специализирано училище 1, гр. Била Церква от 01.09.13 г. – до 15.06.14 г.

2. Марта Пенева Радева от Провадия – преподавател по български език и литература в Белоцерковското специализирано училище 1, гр. Била Церква от 01.09.13 г. – до 15.06.14 г.

3. Галина Николаева Григорова – Духнева от София – преподавател по български език и литература в Белоцерковското специализирано училище 1, гр. Била Церква от 01.09.15 г.

РЕПУБЛИКА КАЗАХСТАН

1. Марияна Атанасова Василева от Видин – преподавател по български език и литература в Училището за национално възраждане в Повлодар от 1.09.02 г. до 30.06.06 г.

2. Петър Стефанов Петров от Велико Търново – преподавател по български език и литература в Казахски университет за международни отношения и световни езици от 1.02.03 г. до 30.06.06 г.

3. Галина Николаева Григорова – Духнева от София – преподавател по български език и литература в Училището за национално възраждане в Павлодар от 1.11.06 г. до 30.06.09

4. Надка Николова Николова от Шумен – преподавател по български език и литература в Казахски университет за международни отношения и световни езици от 1.11. 06 г.

5. Стефка Колева Костова – Мицова от Велико Търново – преподавател по български език и литература в Училището за национално възраждане в Павлодар от 01.09.09 г. до 15.06.2014 г.

6. Юлияна Тодорова Ганева от София – начален учител в Училището в с.Българка, Алгински район, Актюбинска област от 1.09.09 г. до 15.06.2012 г.

7. Галина Христова Йорданова – преподавател по български език и литература в Училището за национално възраждане в Павлодар от 01.09.2014 г.

РЕПУБЛИКА КИРГИЗИЯ

1. Красимир Христов Кунчев от Шумен – преподавател по български език и литература в Държавния университет в Бишкек от 01.09.2000 г. до 30.06.05 г.

2. Зоя Тодорова Барболова от София – преподавател по български език и литература в Държавния университет в Бишкек от 1.09.06 г. до 30.06.08 г.

РУМЪНИЯ

1. Елена Бориславова Дойчева от Стара Загора – преподавател по музика в Училището с.Стар Бешенов, окръг Тимиш от 25.08.04 г. до 30.06.08 г.

2. Станислав Атанасов Георгиев от Русе – преподавател по български език и литература в Българския теоретичен лицей в Букурещ от 1.10.05 г. до 30.06.06 г.

3. Николай Николаев Тодоров от София, роден в с.Валя-Пержей, Бесарабия – преподавател по български език и литература в Българския теоретичен лицей в Букурещ от 1.09.06 г.

4. Георги Пенев Георгиев от Котел – преподавател по музика в Училището с.Стар Бешенов, окръг Тимиш от 01.09.08 г. до 15.06.2010 г.

5. Дарина Стефанова Чернева от Велико Търново – учител по български език и литература в Българския теоретичен лицей „Христо Ботев” в Букурещ от 01.09.2011 г. до 15.06.2016 г.

6. Димитър Русев Георгиев от Силистра – преподавател по музика в с.Стар Бешенов, окръг Тимиш от 01.09.12 г. до 15.06.13 г.

7. Мариана Радулова Дойчинова от София – учител по български език и литература в Българския теоретичен лицей „Христо Ботев“ в Букурещ от 01.09.2016 г.

СЪРБИЯ

1. Огнян Борисов Цветков от София – преподавател по български език и литература в Училището с.Иваново, област Войводина от 25.08.04 г. до 30.06.2008 г.

2. Емилия Иванова Неделчева от Севлиево преподавател по български език и литература в Училището с.Иваново, област Войводина от 01.09. г.

3. Димитър Русев Георгиев от Силистра – преподавател по музика и фолклор в Основно училище „Георги Димитров“, гр.Босилеград от 01.09.13 г.

РЕПУБЛИКА АЛБАНИЯ

1. Евдокия Христова от Благоевград – преподавател по български език и литература в Държавния университет в Тирана от 1.09.03 до 30.06.06 г.

2. Лучия Стефанова Антонова – Василева от София – преподавател по български език и литература в Държавния университет в Тирана от 1.09.06 г. до 30.06.10 г.

3. Никола Тошев Куков – преподавател по български език и литература в Държавния университет в Тирана от 1.09.10 г.

Публикувано: Миланов Е. Двадесет години от приемането на Постановлението за осъществяване на образователна дейност сред българите в чужбина №103/31.05.1993 г. В.- *Алманах Родолубец, бр. VIII, София, 2016, с. 277-295.*

РЕГИОНАЛНИ И ЕТНО-КУЛТУРНИ БЪЛГАРСКИ ОБЩНОСТИ ЗАД ГРАНИЦА

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемите на произхода, идентичността и самоопределението на общностите у нас днес, поради „европеизацията“ на страната ни, придобиват небивала популярност. Те са приоритет в работата на преобладаващата част от новоучредените неправителствени организации – фондации, центрове, институти. Културното различие стана обект на изследвания на специалистите от различни области на науката. За съжаление обаче другият – различен от нас, продължава да бъде обект на моделиране, а не пълнокръвен субект в изследванията. Напълно естествено е образът му да бъде различен през „очилата“ на наблюдателя в зависимост от това, дали той е представител на доминиращата култура или представител на изследваната общност, т.е. вътрешен наблюдател. В първия случай рискуваме този образ да бъде представен като абсолютна наша противоположност, а във втория – като индивид, който по нищо не се отличава от нас. Как бихме могли да превъзмогнем тези културни бариери и да представим образа на културно различния. Няколко са вариантите, които бих предложил:

1. Изследвателят да бъде медиум – представител на двете култури, дете от смесен брак или представител на едната култура, живял достатъчно дълго сред „другите“ като един от тях.

2. Смесен колектив от изследователи – представители на доминиращата и малцинствената култура.

3. Изследване на малцинствена култура от двете страни – от страна на културата на държавата, с която общността етнически е свързана, и от страна на доминиращата култура, в която общността е конструирана.

В контекста на казаното бих искал да направя уточнението, че моят опит да разбере културата на българските общности зад граница е подпомогнат от посещенията ми на място и личните ми контакти през последните десет години, както и от факта, че имам изследвания и върху малцинствени културни общности у нас. Смятам също така, че предложеното изследване на някои регионални и етнокултурни български групи зад граница в някаква степен би подпомогнало и изследователите, работещи по проблемите на малцинствени общности в България, давайки им на разположение и другата перспектива.

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ, ИЗПОЛЗВАНИ В ИЗСЛЕДВАНЕТО

Преди да се спра на същностната част на разглеждания проблем, бих желал да направя преглед на някои понятия, които ще намерят място в изложението ми. Това отклонение се налага, тъй като в едни и същи термини в различни източници доста често се влага различно съдържание, което води до объркване на читателя.

Използвам названието общности зад граница за българите, живеещи извън пределите на България, тъй като подходът ми към тях ще бъде като към формирани и функциониращи общностни групи. От друга страна, за мен е далеч по-естествено да смятам, че влизайки в Румъния например, аз просто преминавам границата, отколкото да приема, че преминавайки моста край Русе, вече съм в чужбина.

Интерес за мен ще представлява общностната обвързаност на индивидите и групите, изразяваща се в стремеж към съвместен живот: сдружаване в общи организации, общи културни прояви, чувство за солидарност, отстояване на общи интереси, висока степен на културна съвместимост – висок процент вътреобщностни бракове...

Възлово място в предстоящите разсъждения заемат понятията етнос и етничност, които „гледат” на едни и същи явления от противоположни позиции: първото – от гледната точка на групата, второто – от перспективата на индивида (А.Кръстева 1998: 16).

„Спецификата на понятието етнос се разгръща в шест характеристики:

- общо собствено име, идентифициращо и изразяващо „същността” на общността;
- общ произход, който често не е факт, а мит, но и в единия, и в другия случай подхранва чувството за роднинство;
- споделена историческа памет за герои и събития;
- един или повече елементи на обща култура – език, религия, обичаи и т. н.;
- връзка с родина – тя може да е територията, където е населен етносът, но може и да се изразява в символичната привързаност към земята на прародината, както е при хората на диаспората;
- чувство за солидарност.” (А.Кръстева 1998: 15)

В случая на българските общности зад граница, поради откъснатостта им за дълги периоди от държавата-майка, водещи според мен са: общият произход, общата (най-вече традиционната) култура, връзката с (пра) родината – останалите са в сила само за някои от тези общности.

„Етничността отделя индивиди, които считат себе си или са считани от другите, че проявяват общи характеристики, отличаващи ги от други групи в обществото, в рамките на което те развиват различно културно поведение.” (Marshall, G. 1994: 157-158)

„Етничността се основава на членство, придобито на базата на общ исторически произход, и би могла да включва също споделени култура, религия

и език. Тя следва да се разграничава от кръвното родство, доколкото кръвното родство е обвързано с наследствеността.” (Stone, J. 1996: 260-262)

А. Кръстева (1995: 119) посочва, че етническата идентификация не е абсолютно свободен избор, че възможностите са ограничени и зависят от погледа на другия, защото от съществено значение е „не само как аз мисля другите, но и как те ме мислят”. Интерес предизвиква твърдението, че „Централен фокус на изследванията... става етническата граница, която определя групата, а не културният пълнеж, който тя загражда”. (Barth, F 1969: 15)

Може би тук е моментът да преминем към двата модела за нацията – гражданския и етническият, – и оттам да стигнем до двете схващания за национална идентичност. В статията „Етничност, национална идентичност и гражданство” (А.Кръстева, 1995: 115), където двете схващания са представени в резюмиран вид, се посочва, че „гражданският модел на нацията се изразява в историческа територия, политико-юридическа общност, политико-юридическо равенство на членовете, обща гражданска култура и идеология”, а „ядрото на етническият модел е родната култура, общността на раждането. Ударението е не върху територията, а върху произхода. Нацията се схваща като голямо семейство, а нейните членове – като братя и сестри, близки роднини.” В този дискурс би следвало да се твърди, че националната идентичност също трябва да се схваща като чувство за принадлежност към общността „нация” в нейните два модела. Къде бихме могли да поставим културната и етническата идентичност? С модернизацията на обществото медиите заемат все по-широко място в човешкото съзнание – толкова голямо, че понякога на пръв поглед като че ли модерната култура е изместила напълно традиционната. Това усещане обаче е привидно – за традиционната култура винаги остава едно кътче в съзнанието на човека, без което той се чувства непълноценен, без корен, без опора. В този смисъл като че ли културната идентичност може да се смята за основен компонент на националната идентичност при гражданския модел за нацията, а етническата идентичност – като почти покриваща се по смисъл с националната идентичност при етническият модел за нацията. В разсъжденията си нататък, говорейки за културна идентичност, ще имам предвид формираната от модерната култура идентичност. „Почти всички изследователи посочват общата култура или споделянето на обективни културни особености, заедно с общия произход, като основни за етническата идентичност”. (Vardery, K 1990: 40) За разлика от етническата идентичност, културната идентичност се характеризира с много по-голяма динамичност и за разлика от националната идентичност, схващана в нейния граждански модел, е с далеч по-ясни очертания.

Необходимостта да приема само една от двете теоретични постановки предизвиква у мен чувство на раздвоение, което трудно мога да преодоля. Естественото ми усещане за общностна близост с хората от малцинствени-

те групи в България е придружено от също тъй естественото ми чувство на свързаност с българите, от които ни дели просто една граница. Тези две страни на общностната ми обвързаност ни най-малко не си противоречат. С тези, с които живея заедно, ме обединява споделената българска модерна култура. Тези, с които се срещам далеч от родината, ми помагат да се върна към корените си. Модерната и традиционната култура са двете страни на идентичността ми на българин от края на двадесети век.

Осмелявам се да изкажа хипотезата, че и двете страни на идентичността са присъщи на човека и при определени условия и за определени периоди всяка една от тях, ако бъде провокирана, би могла да доминира в индивидуалното и в груповото човешко съзнание и битие.

За разлика от „западния“ граждански тип нации, възникнали на териториален принцип и обединяващи попадналите в границите на една държава общности, в много случаи разнородни по език, религия и традиционна култура – на изток нациите, формирали се на етно-религиозен принцип, изпреварват възникването на държавите и са основен двигател на националноосвободителните движения, довели до извоюването на държавна независимост.

В този смисъл българската нация не прави изключение. Тя се формира като етническа в периода на националното ни Възраждане, издига идеите за християнска солидарност в противовес на мюсюлманския потисник и отстоява използването на българския език в църквите и в училищата като език на богослужение и обучение, противопоставяйки го на доминиращия по това време гръцки език. Това е причината днес в българското обществено съзнание да битуват етно-национални представи, според които се обособяват два типа български етнокултурни общности. За „класически“ се приемат тези общности, които говорят български език в неговото многообразие от диалекти и изповядват източноправославната християнска религия. Другите общности се приемат за „особени“ случаи, които се разминават с „класическата“ представа – изповядват други религии или говорят други езици. Това е причината за трудната интеграция на тези „особени“ групи в миналото, както и за преувеличаваното значение на „лепнатите“ им от другите етноними: помаци, торбешци, гагаузи, гаганици и др., придобили гражданственост въпреки съпротивата на самите групи. Този подход се пренася автоматично и върху общностите ни зад граница. Едните – „класическите“ – се приемат като български дори ако днес са асимилирани до такава степен, че не желаят да се самоопределят като българи, а пък на „особените“, макар и запазили българската си идентичност, се налага да отстояват правото си да са част от българския етнос.

Към този втори тип общности спадат българите от Голо Бърдо, Кукъска и Призренска Гора (съответно в Албания и Югославия), Беломорска и Одринска Тракия (Гърция и Турция), българите от Банат (Румъния и Югославия) и българите – гагаузи в Бесарабия и Таврия (Молдова и Ук-

райна). Именно към този тип български общности ще насоча в по-голяма степен вниманието на читателя в настоящото изследване.

НАЧИН НА ФОРМИРАНЕ И КЛАСИФИКАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩНОСТИ ЗАД ГРАНИЦА

Обстоятелствата, при които една общност се оказва извън политическите граници на държавата, в която собственият *и* етнос доминира, представляват интерес, тъй като обикновено впоследствие тези обстоятелства са сред важните фактори, които „аргументират“ активна или пасивна позиция при отстояване на малцинствени права на общностите. Едно е поведението на общности, откъснати от държавата-майка по силата на промени на границите – обикновено след войни, друго – на общности, намерили физическото си оцеляване чрез масови преселения, а трето – на общности, формирани от средите на политически или икономически емигранти.

В първия случай често исканията варират от културна автономия до желание за откъсване от територията на страната, в която живеят, и присъединяване към държавата-майка. Такъв е случаят например със сепаратистки настроената унгарската общност в Румъния или със сръбската и хърватската общност в Босна и Херцеговина. При изселниците предаността към държавата-приемник доминира и продължава да влияе на поведението на общностите и след попадането на общността в пределите на трета държава. Неслучайно българската общност в Бесарабия, формирала се в пределите на Русия вследствие на поредицата руско-турски войни в края на XVIII и първата половина на XIX век, най-активно отстоява правата си в периодите, в които попада в границите на Молдова и Украйна. Активността на емигрантските общности, поради несигурността на положението им, обикновено се свежда до клубни прояви, организирането на църковни настоятелства, неделни училища или издаването на вестници.

Една класификация, основаваща се на произхода на общностите ни (Нягулов 1998: 408-448), би имала следния вид:

1. Общностите на етническите българи оформят три групи, в зависимост от различния им начин на формиране, – автохтонно население, диаспора и емиграция.

1.1. Автохтонните общности населяват територии, възприемани през модерната епоха като българска етническа територия, попаднала в границите на съседни държави по силата на международни договори. Това са българите в Северна Добруджа, Западните покрайнини, Гора, Голо Бърдо, Вардарска, Егейска и Преспанска Македония, Одринска и Беломорска Тракия, Южните Родопи.

1.2. Етническата диаспора се формира чрез изселване от българската етническа територия и от държавата поради чужди владчества. Тя възниква още преди окончателното формиране на българската нация през

Възраждането и преди създаването на модерната държава. Най-старата запазена историческа диаспора е на банатските българи, формирана след Чипровското въстание през 1688 г. Най-многолюдна е диаспората, формирана вследствие на многото руско-турски войни от края на XVIII и началото на XIX в. Тогава се образуват общностите ни в южните земи на някогашната Руска империя – известни в България като бесарабски, таврийски, олшански, одески, николаевски, кримски българи, а също така и общността ни в Румъния, образувана след съединяването на Влашкото и Молдовското княжество през 1861 г.

1.3. Емиграцията се формира чрез изселване от българската етническа територия и държава поради икономически неблагоприятия, политически гонения, стремеж към лична изява и др. В зависимост от времето и причините на изселването тази група условно се подразделя на две подгрупи: икономическа и политическа емиграция.

1.3.1. Икономическата емиграция от България, от Македония, от Бесарабия, от Банат и други задгранични територии и общности в края на XIX и първите десетилетия на XX в. формира основната част от емиграцията ни в Средна Европа, Северна и Южна Америка и в Австралия. След политическата промяна в България през 1989 г. бяхме свидетели на последната голяма емигрантска вълна от страната. Новите емигранти се насочват предимно към западноевропейските държави, САЩ, Канада и Австралия. Двете „поколения“ на икономическата ни емиграция носят различни български културни специфики, което затруднява нейното хомогенизиране. За разлика от политическата и икономическата емиграция от времето на тоталитарния режим, за новите емигранти не са проблем връзките с държавата-майка, а обединяването в български организации не е противопоставено на стремежа им към интегриране на новите места. Напротив, запазването на връзките с България или с други български емигранти би спомогнало за по-безболезнената адаптация към чуждата култура.

1.3.2. Политическата емиграция между двете световни войни и след Втората световна война обхваща представители на опозиционно настроени спрямо управляващите власти българи. Преди Втората световна война това са предимно комунисти, емигрирали главно в Съветския съюз, и т. нар. „земерелци“, емигрирали в Западна Европа и Америка. Значително по-многочислена е емиграцията след Втората световна война, когато страната напускат широки кръгове от управляващите преди войната среди, както и формиралата се след войната политическа опозиция. Те се установяват в САЩ, Австралия, Западна Европа и Латинска Америка.

Междинно положение по своите характеристики заема политическата емиграция от териториите извън пределите на България и най-вече от Македония, Тракия и Бесарабия, потърсили национално и физическо оцеляване след Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. и Татарбунарското въстание в Бесарабия от 1924 г., както и след двете балкански и

двете световни войни. От една страна, изселванията са масови, а от друга, нямат организиран характер и емигрантите не се заселват компактно. От една страна – поради чувството за обща съдба и солидарност – тези изселници търсят начин за единение на етническа основа, от друга обаче некомпактността им затруднява усилията за общ организационен живот.

2. Общностите на етнически небългарските малцинствени групи от България се формират също след външни миграции. Най-компактните групи на тази диаспора съставляват българските евреи в Израел и българските турци в Турция. Отношенията на тези общности към България се определят от степента на тяхната предишна интегрираност в българското общество. Българските евреи са сериозно българско лоби за страната пред еврейската страна и еврейството по света. Обстоятелствата, при които стана последното преселване на българските турци, създаваха предпоставки за негативно отношение на изселниците ни към България. Обаче наскоро проведено изследване сред деца на тези изселници, завърнали се да получат висше образование в България, показва висока степен на тяхната привързаност към българската култура (Ходжа – 1998: 182-213).

Обединяващо за произлезлите от малцинственото население в страната общности е, че в една или друга степен те продължават да бъдат носители на българската модерна публична култура. Затова за тях би могло да се използва и понятието български културни общности.

3. Българо-тюркските общности имат произход, който се свързва с един от компонентите на средновековния български етнос, формиран от смесването на тюркоезичните българи и славяните. Такива са общностите на чувашите, башкирите и казанските татари в Русия, чийто произход води до т. нар. волжки българи. Те са се обособили преди създаването на българския етнос на Балканите, изповядват исляма (башкири и казански татари) или източното православие (чувашите). Под силния натиск на руските имперски власти и по-късно на съветския режим те са формирали своя нова идентичност, водеща и до съответното етническо самоопределение. Съвременните етновъзродителни процеси обаче обхващат и тези общности, които днес вече преоткриват своите български корени (Нурутдинов 1993; Караджов 1998). В предложената теоретична класификация би следвало те да бъдат включени като отделили се от общото цяло части, които обаче остават свързани с него.

Представената по-горе класификация на българските общности зад граница според начина на тяхното формиране би подпомогнала в голяма степен изследването на поведението им. Многообразието в произхода и начина им на формиране очертават бъдещото общностно поведение на българите зад граница, но не го предопределят. Много са другите фактори, които биха могли да влияят в тази насока. Ще бъде пропуск обаче ако не посочим сериозната етномобилизираща роля, която играят държавата-приемник и държавата-майка.

РЕГИОНАЛНИ И ЕТНО-КУЛТУРНИ БЪЛГАРСКИ ОБЩНОСТИ ЗАД ГРАНИЦА. ЕТНИЧЕСКА ИДЕНТИЧНОСТ

С понятието „българска етническа идентичност” обозначаваме индивидуалната или общностната (груповата) привързаност към българския етнос. В нашия случай общностите се развиват като малцинствени извън пределите на днешна България. Това е естествена предпоставка за протичането на асимилационни процеси, чийто резултат е разминаването между етнически произход и самоопределение. В моите разсъждения ще фокусирам вниманието си върху трансмисията между тези две „обективни” характеристики – идентичността. Факторите, влияещи върху динамиката на етническата идентичност, са много, но сред тях по мое мнение в българския случай от изключително значение са езикът, религията, фолклорът и личните имена. Четирите групи, на които ще отделя специално внимание, са българите от Банат, българите гагаузи, българите от Голо Бърдо и българите от Гора. Те са обединени от своето различие спрямо „класическите” български етнически общности. В своите разсъждения ще разчитам преди всичко на личните си впечатления и събраната от мен информация от множеството ми пътувания в районите с българско население извън пределите на България.

1. Българите от Банат живеят в Банатската равнина, която е разположена между Румъния и Югославия, а по-рано е била в пределите на Австро-Унгария, поради което част от българите са се установили в пределите на днешна Унгария. Напуснали България след Чипровското въстание от 1688 г., българите католици първоначално се установяват във Влашко. По-късно, през 1700 г., се заселват в Седмиградско, където основават градовете Алвниц, Дева и Сибиу. В периода 1726-1730 г.г., спасявайки се от гонения на турските власти, в Крайова се заселват изповядващи павликянството българи от Свищовско и Никополско. През 1737 г. започва нова война между Австрия и Турция и те отново са принудени да бягат на север. Така на 1 март 1738 г. павликяните се установяват в село Бешенов (днес Дудещи веки, Банат, Румъния). През октомври 1741 г. чипровчани се преселват в Банат и основават село Винга. През август 1744 г. Винга получава културно-стопанска автономия и е обявена за привилегирован град с указ на австрийската императрица Мария Терезия. Днес, освен повод за гордост, този факт е и важен аргумент при отстояване на малцинствени права. Предоставените права по указа стимулират мнозина жители на Бешенов да се преселят във Винга, което води до смесването на чипровчани и павликяни и до образуване на единната днес общност на „българите ут Баната”.

Още със заселването си в Банат българите изграждат черкви и училища, а през следващите десетилетия преживяват културен и образователен разцвет. Създават своя писмена норма на банатския български говор. С

цел да се съхранят като общност, приемат свой вариант на латиница, въпреки далеч по-лесното – да приемат хърватската или унгарската норма, тъй като доста от свещениците им по това време по народност са били хървати и унгарци. Издават множество книги – първоначално религиозни, по-късно историко-документални и художествени. Техен земляк е автор на „История на България” от 1761 г. Запазили над три столетия привързаността си към българския етнос, днес наследниците на първите заселници в Бешенов и Винга живеят също и в основаните по-късно нови български селища – Бреция, Дента, Българска колония, днес разположени на румънска територия, и Иваново, Конак, Бело блато, Скореновац (Гюргево), Банатски двор, Стари лец, Яша Томич (Мадош), намиращи се в границите на Югославия (Нягулов 1998: 2-3). От десетхилядната българска общност в Румънски Банат около половината живеят в градовете Тимишоара, Арад, Сън Никулау маре и др. Днес банатските българи изповядват католическата религия и за разлика от останалите, десетократно повече българи в Румъния (включваща и православни, и католици), са отвоювали правото си да слушат божието слово на роден език. Преобладаващата част от фамилните им имена са типично български – Гергулов, Велчов, Иванчов, Мирчов, Наков. По-голямата част от личните им имена не се отличават от съвременните български, други са свързани с религията и се отличават от традиционните у нас – Дамян, Анка, както и Винченцо, Долорес, Рафаел.

Народните им танци и мелодии са повлияни от съседните етноси – унгарци, сърби и румънци, – но са запазили отличаващи ги местни специфики, поради което се изживяват от сънародниците ни като изконно български. Песните им се изпълняват на български език. В тях се чувства влияние както на някогашната им религия („Нема равна на палукианска мома”), така и на българската възрожденска поезия („Хей, речице лъкадушна...”). Интерес представлява и по-новото поетично творчество:

Наша язык й едно благо
и на секугу му й драго
да го хуртува, пиши и чете
българин вечно да се з’ве...

(„Наша язык” – К. Иванчов)

или:

Хайда да се приберем
българи коит’ се зведи...
Хайда, хайда’, макар кой
у туй друж’ство нека дой.

(„Българско веселие¹”)

¹ „Българско веселие” е своеобразният химн на банатските българи.

Цитираните по-горе откъси са достатъчна илюстрация за идентичността на българите от Банат, които приемат с гордост съдбата си да продължават да са остров на българската култура и език.

Феноменът банатски българи днес вълнува учените, които си задават въпроса кое е запазило тази неголяма като численост общност българска за повече от триста години. Най-често на първо място се поставя католическата църква, като наднационална институция. Ще потърся отговора на въпроса, съпоставяйки тази общност с другите българи в Румъния, както и с банатчани в Унгария и Югославия.

Как стоят нещата в Румъния? В началото на века, а и по-късно, изследователите откриват наличието на голямо българско малцинство – главно в Северна Добруджа, около Букурещ и по целия северен бряг на Дунава. До Освобождението Влашко е един от основните центрове на българската просвета и култура. След 1878 г. обаче културният живот заглъхва. Една от причините е преселването на почти цялата българска интелигенция в Княжество България. Друга причина е, че между румънци и българи за пръв път се появяват проблеми. На Румъния е предоставена почти изцяло населената с българи Северна Добруджа. Във Втората балканска и Първата световна война България и Румъния воюват една срещу друга. Румъния окупира и Южна Добруджа. Всичко това утежнява положението на българите в Румъния. Особено нетърпимо става то след Крайовската спогодба, по силата на която на България се връща Южна Добруджа и се извършва размяна на население – румънските колонисти от Южна Добруджа срещу българското население в Северна Добруджа и Влашко. Румънските власти първоначално предприемат репресивни мерки с цел да принудят българите да напуснат родните си места. В село Попещи след прогонването на обитателите на седем къщи съселяните им не само престават да се обявяват за българи, но спират да говорят български на публични места. Този целенасочен асимилационен натиск на румънските власти спрямо българите от Южна Румъния продължава с различна интензивност и в наши дни.

Съдбата на българската общност в Банат, разположена в периферията на румънската държава, сред многократно превъзхождащите ги по численост унгарци и немци, е съвсем различна. С преминаването на Трансилвания от Унгария към Румъния през 1918 г. процесът на унгаризацията е прекратен (Чекхейи 1995: 133-138), а румънизацията е силно затруднена от относително ниския процент румънци в района. Съществуването на българската общност с нищо не накърнява интересите на румънските власти. Нещо повече, присъствието на повече неунгарци несъмнено препятства унгарските претенции за културен и политически протекторат в региона. Тази благоприятна за българите политическа ситуация им предоставя значително повече права от тези на сънародниците им във Влашко. Техният български произход никога не е подлаган на съмнение. Бъл-

гарският език се е изучавал почти непрекъснато в неделни училища към църквите, а през определени периоди и в държавните румънски училища.

Диференцираната румънска политика се провежда и днес. Българите в Банат са използвани като витрина при посещенията на официални делегации от България. Телевизията и радиото на Тимишоара имат предавания на български. В училището в Бешенов е осигурено преподаването на майчин език. Във Влашко веднага след политическите промени в Румъния през 1991 г. бяха въведени часове по български език в селата Бранещ, Понтелеймон, Валя Драгулуй, Бълен, Въръщ, както и в квартал на Букурещ (бивши села Дудещ и Чопля). Малко по-късно обаче местните власти спряха да дават разрешения за изучаването на майчин език в други села (Извоареле, Попещи и др.), въпреки че броят на събраните родителски молби многократно надвишава необходимия за откриването на български класове. Постепенно чрез административен натиск от страна на местните власти изучаването на български език през 1998 г. беше преустановено.

От друга страна, Румъния в своята конституция прокламира малцинствени права. Всяко малцинство има право на депутат в парламента. При Министерския съвет е създаден Съвет на малцинствата. Предоставят се средства за културна дейност. Всички тези права румънската държава умело използва, за да манипулира и противопоставя едно на друго както различните малцинства, така и различни организации на едно и също малцинство, като по този начин блокира тяхната дейност. Такъв е случаят и при българите. Конкуренцията между двете официално регистрирани български организации – Българско дружество в Банат и Общността „Братство” на българите в Румъния – до голяма степен измести първоначално поставените културно-просветни задачи. Роля за това има и родната-майка с пасивната си политика спрямо българите зад граница. Все пак през последното десетилетие в български висши училища получиха образованието си около 130 студенти от Румъния, голяма част от които са банатски българи. Ученици и учители имат възможност да посетят България за почивка или за курсове по български език.

Банатските българи в Унгария не живеят компактно и в момента са почти напълно асимилирани. Причина за асимилацията би могла да се търси преди всичко в дългото, още от австро-унгарско време, съжителство с народности, изповядващи католическа религия. Не бива да се забравя и това, че Унгария е наследник на държавата, предоставила подслон за физическо оцеляване на напусналите родните си места български общности. Най-естествено е да търсиш интеграция в обществото, в което си получил възможност за икономически и културен просперитет.

В Югославия ситуацията е друга. До неотдавна българският произход на банатските българи не беше оспорван. Дори в определени периоди с помощта на учители от Западните покрайнини в училищата се е изучавал книжовен български език (Нягулов 1998: 8). Днес главно от страна на

административните власти се изразява становището, че населението не е българско, а е „павликянско“. Засега това буди снизходителни усмивки, но как ще се развият нещата в бъдеще, никой не би могъл да предположи. Колкото и да се взираме за някакви обективни различия вътре в общностите на банатчани от двете страни на границата, няма да ги намерим. Те са извън тях. Известни са радикалните искания на унгарците в Румъния – от изграждането на унгарски университет до пълна автономия. Унгарците, както и другите малцинства във Войводина, са доста добре интегрирани в „многонационалното“ югославско общество. От друга страна, е известна „изобретателността“ на сръбската политика по отношение на етническите малцинства. Важно е да се отбележи, че за разлика от земляците си оттатък границата, където езикът на богослужението и неделните училища е български, в църквите в Сръбски Банат божиято слово звучи на унгарски и отчасти на български. В училищата български език не се изучава, а обучението се води на сръбски, който поради лексикалната си близост с българския несъмнено играе важна роля за отдалечаването, а може би в бъдеще – и за откъсването на банатските българи в Сръбско от родината-майка.

2. Гагаузите² от Бесарабия са етно-културна група, формирала се вследствие масово преселение по време и непосредствено след руско-турските войни в края на XVIII и началото на XIX век (и най-вече тази от 1806-1812 г.) от Добруджа, Варненско, Източна Тракия. Причина за „принудителното преселване са опасенията от гонения на турските поробители за тяхната поддръжка, оказана на руската армия“ (Чампоеш 1997: 4). От този момент насам бесарабският регион периодично е сменял господарите си. Първоначално е в пределите на Русия. След Кримската война (1853-1856 г.) преминава в пределите на Молдовското княжество, а след обединението му с Влашко (1861 г.) – в Румъния. След Руско-турската война (1877-1878 г.) отново е в границите на Русия. Между двете световни войни е в пределите на Румъния, а след Втората световна война – в СССР. След разпадането на Съветския съюз (1991 г.) Бесарабия е разделена между Молдова и Украйна.

Възлов е въпросът за произхода на гагаузите. Отговора му ще търся, вглеждайки се във видимите измерения на съхранената им култура, както и в перипетиите на тяхната съдба от преселването до наши дни, оставила отпечатък върху идентичността им. Гагаузите са източноправославни християни и говорят език, характерен с турска лексика и синтактични, фонетични и фразеологични особености, присъщи за българския език. Българските гагаузи го наричат „тюркче“ (турски), а тези в Бесарабия – „гагаузче“ (гагаузки). Поради наличието на татари по българските земи,

² Ще използвам етнонимът „гагаузи“, обозначавайки гагаузката етно-културна група, без да влагам в него етнически смисъл, доколкото живеещи в различни региони определят народността си по различен начин.

които с течение на времето се турцизират, в някои гагаузки говори са се съхранили и татаризми (Воев 1995). Танците и мелодиите са идентични с тези на добруджанските българи. Голяма част от песните на гагаузите в България, особено обредните, се изпълняват на български език:

Залюбила е Кара Дена,
Кара Дена Чубан Диму.
Откакто го ѝ залюбила
сега стават девет годин,
той при стадо не ѝ отишъл.
Снощи вечер га утиде
кучета гу не познали,
не познали налали гу.
На овчари са нарукали:
Ура, ура, харсъз гелди,
харсъз гелди, чобан бастъ.
Чобан бастъ, коюн чалдъ.

(Коларова 1998)

Съвременните изследователи на гагаузките балади, приказки и поговорки в Гагаузия не намират различия с тези на българите от Бесарабия.

Голяма част от фамилените имена на бесарабските гагаузи са идентични с българските, а някои притежават и български окончания – Манолов, Малчева, Душков, Върбан, Захария, Танасоглу. Личните им имена, както и тези на българите-туканци³ са русифицирани – Фьодор, Полина, Альона, но в махалата по-често се използват българските съответстващи им – Тодор, Пена, Еленка.

Безспорен е фактът, че гагаузите са се формирали като етно-културна група единствено в рамките на българската етническа и езикова територия. Друг факт е, че почти до края на XIX в. нито самите гагаузи, нито другите – руснаци и турци – са подлагали на съмнение българската етническа принадлежност на гагаузите. За пръв път през 1869 г. професорът от Новорусийския университет в Одеса В. Григорович, сблъсквайки се с факта на тюркоезичието на гагаузите, изказва хипотезата за тюркския им произход (Иванов 1900: 40-50). Въпреки различните научни теории, до началото на двадесетте години на XX в. гагаузите продължават да се самоопределят като българи. Из техните среди излизат български възрожденци като Гаврил Занетов и отец Димитрий Чакър.

След Първата световна война в пределите на Румъния освен Южна Добруджа се оказва и Бесарабия. Това поставя в разпореждане на румънските власти една огромна българска общност, настойчиво отстояваща

³ Названието „тукани”, както и названието „гагаузи” функционира дълъг период от време, като название за славяноезичните българи в Бесарабия.

малцинствени права не само пред държавните власти, но и пред европейските институции. Този факт е причина румънските власти да предприемат конкретни стъпки за разделяне на общността, като наблягат на езиковото различие – канят учители от Турция, изпращат пак там за обучение студенти, повечето от които се завръщат обратно. Въпреки че акцията не постига очаквания успех, все пак зърната на раздора са посетени. Пред българите е представен митът за врага-гагаузин, „свързан” с петвековния поробител (?!).

През шейсетте години съветските власти подновяват акцията за формирането на новата народност. Създава се писменост на гагаузкия език (на кирилица). Насърчава се изграждането на гагаузка интелигенция отделно от българската.

В навечерието на разпадането на Съветския съюз, когато повечето народности настойчиво започнаха да търсят своите етно-национални права, сред българи и гагаузи възникна идеята за сформирането на обща българо-гагаузка или гагаузо-българска република в рамките на СССР. Тогава на това искане централните съветски власти отговарят, че биха подкрепили някаква форма на автономия на гагаузите, поради „уникалността им като етнос”, но що се отнася до българите, то „за тях има кой да мисли”. Тази позиция на централните власти, а и политизацията сред движението и още повече колебливостта сред българските лидери, на този етап доведе до безрезултатност на движението за обща република в пределите на Съветския съюз. След разпадането на СССР и идването на власт в Молдова на Народния фронт, борещ се за обединение с Румъния, възникнаха две непризнати от властите автономии: Приднестровска молдовска република и Гагаузка република. Българите заеха изчаквателна и неутрална позиция, но в критичните моменти подкрепяха гагаузите. Няма да се забрави случаят, когато четиридесет автобуса, натоварени с въоръжени молдовски волонтери, тръгнаха да „накажат” бунтовниците в Комрат. Заобикаляйки прекъснатите основни пътища, трябваше да преминат през българското село Твърдица. Там обаче населението препречи пътя им с телата си и не допусна кръвопролитие. Направеното от мен по този повод проучване показва, че в случая населението е действало инстинктивно, бранейки сродна група, „роднински” свързана с българите. Независимо от това че агресивността не е била насочена към тях, българите са се почувствали застрашени. Този и много други примери за солидарност в критични моменти показват, че и днес чувството за общност между двете обособили се групи все още не ги е напуснало.

В кризисните моменти непризнатото официално гагаузко ръководство неколкостранно се обърна за помощ към българските власти, които обаче, записани във вътрешните си проблеми, не съумяха да откликнат на нуждите на сънародниците ни. През 1992 г. имах възможност да присъствам на среща на гагаузкото ръководство с вицепрезидента на България г-жа

Блага Димитрова, от която те поискаха подкрепата на българската държава и изявиха желанието си да отстояват „геополитическите интереси на България” в региона. Съвсем скоро след това обаче г-жа Димитрова подаде оставка и така България пропусна възможността да се намеси сериозно в съдбата на гагаузите в Молдова и по този начин да покаже, че има отношение към тях. Впрочем липса на позиция на държавата ни бе проявена и към проведения на 1 декември 1991 г. референдум за български национален район с център гр. Болград, на който 83% от населението (включително гагаузите от селата Кубей, Курчи и Каракурт) гласуваха за създаването на района. През 1995 г. молдовският парламент призна автономен статут на Гагаузия, в която българите не влязоха. Узаконени бяха съществуващите и до този момент управленски структури – президент, парламент и правителство. Комратският университет придоби държавен статут. Там като отделна специалност освен гагаузката още при откриването му бе въведена и българска филология.

Поемайки щафетата от съветските власти, като нови владетели на региона, молдовците отново заложиха на изпитаната румънска формула. И отново турски преподаватели за гагаузите, и отново студенти в Турция, и отново – завръщане на почти всички студенти обратно. Но все пак: турски високопоставени делегации посещават регулярно Комрат. Кирилицата е заменена с латиница. На издръжка на турската държава, въпреки съпротивата и враждебността на преобладаваща част от гагаузкото население, се откриха четири т.нар. турско-английски, а на практика турски лицеи в Кишинев и Чадър-Лунга, а от 1999 г. – и в с. Конгас и с. Светлий. В тях се обучават само момчета. Не се преподава ислям, но децата се възпитават по каноните на мюсюлманството. В същото време гагаузкият парламент обяви българския език за един от четирите официални езика в автономната област, Денят на славянската писменост стана официален празник, а през последните две години при огромен интерес националният празник на България – 3 март, се отбелязва в сградата на Комратския университет с музикално-поетични програми и фолклорни концерти с участието на студентите от университета и от Музикалния колеж в с.Твърдица.

Българите от Тараклийски район, обособен с президентски указ от 1992 г. като „район за българска национална култура”, и до днес са подложени на изпитание. В края на 1998 г. молдовският парламент прие Закон за административно-териториална реформа, според която районът се ликвидира. На 24 януари 1998 г. се проведе референдум за запазването му. От взелите участие 88% (27 050 д.) от цялото население (30 000 д.), 91,8% (включително гагаузите) гласуваха за запазването на района „като център за развитие на българска национална култура”. Първоначално властите го обявяваха за незаконен, но по-късно след активната намеса на българската държава и протести от страна на Българската община в Молдова и местното тараклийско ръководство, както и демонстрации на бъл-

гарски неправителствени организации („Родолюбец” и „Мати България”) се стигна до резолюция на Съвета на Европа в полза на запазването на района. Не закъсна и решението на молдовския парламент за обособяването на новия окръг. По подобие на българите по-рано, в този период гагаузите заеха изчаквателна позиция и запазиха неутралитет. В същото време между ръководителите на Гагаузия и Тараклия бяха проведени разговори при неуспех на преговорите с централните власти за присъединяване на района към автономното гагаузко формирване. От друга страна, беше ясно, че при силови мерки българите ще могат да разчитат на гагаузите.

Днес гагаузите са доминиращата или основна група в следните селища⁴ на Молдова: градовете Комрат (17 438 д.; 68%)⁵, Чадър-Лунга (15 367; 66%), Вулканеши (11 990; 66%); селата Конгаз (10 763; 93%), Копчак (7819; 94%), Баурчи (7119; 97%), Казаклия (6858; 95%), Дезгинжа (5461; 93%), Чешмекьой (4993; 93%), Томай (4432; 90%), Бешалма (4337; 98%), Чок-Майдан (4311; 93%), Гайдар (3984; 98%), Авдарма (3897; 95%), Кирсово (3065; 43%), Бешгьоз (2998; 96%), Кириет-Лунга (2675; 98%), Етулия (2589; 92%), Джолтай (2340; 98%), Горни Конгазчик (1214; 72%), Буджак (1098; 59%), Котовское (737; 97%), Светльий (732; 27%), Нова Етулия (676; 97%), Карбаля (466; 72%), Мирное (319), Софиевка (842), Бурлачени (1090), Гара Етулия (312) и Долни Конгазчик (233, 95%). В Одеска област, Украйна гагаузи живеят компактно в селата, както следва: Виноградовка (Курчи), Александровка, Димитровка, Табак, Червоноармейское (Кубей) и Жовтневое (Каракурт), всички в Болградски район; Котловина и Долинское – Ренийски район, Новосьоловка и Стари Троян – Килийски район; Червоное и Зализничное – Тарутински район, Холмское – Арцизски район. В Запорожка област на Украйна селата с гагаузко население са Александровка, Волчанское, Головка, Дечня, Димитровка. Освен в България, Молдова и Украйна, гагаузи живеят в Руската федерация: в Кабардино-Балкария и Северна Осетия – общо в шест населени пункта; в Казахстан – в девет села; в Узбекистан – в две села. Последното съветско преброяване от 1989 г. регистрира 198 000 гагаузи, от които 153 000 живеят в Молдова (Димитров 1995; Градешлиев 1993). В част от изброените по-горе бесарабски селища днес живеят и българи-туканци, говорещи източнобългарски диалекти (Кирсово, Кубей, Кайраклия, Табак и др.). Там народността често се определя не от „различния” произход, а от махалата, в която живееш. В други селища са запазени български или гагаузки махали, но единият от езиците е изчезнал. Така е в Комрат, където има българска махала, но се говори на „гагаузки”, и

⁴ Информацията за селищата и числеността е от публикация във в-к „Независимая Молдова”- Кишинев, на научния работник от Молдовската академия на науките Йон Дрон и сътрудника в отдел „Гагаузоведение” към МАН Васил Малчев от гр. Вулканеши.

⁵ Цифрите в скоби означават брой на гагаузите и относителния им дял в % в съответното селище.

обратно – в с. Каменка (Измаилски район) има гагаузка махала, но се говори само на български.

В крайна сметка за науката въпросът с произхода на гагаузите остава открит. Според една от най-разпространените версии гагаузите произхождат от тюркоезичните българи и други тюркски племена в българските земи през Средновековието. Тя се поддържа предимно от историци. До момента обаче не са открити никакви документи за връзката на тюркските елементи от средните векове и днешните гагаузи. Няма данни за използването на етнонима „гагауз” до втората половина на XIX век (Боев 1998: 1-11). Други – главно изследователи на езика и традиционната култура – поддържат мнението, че гагаузите са езиково турцизирани българи. Считайки, че структурата на езика и традиционната култура са съществени етноопределящи белези, към втората група се присъединява и авторът на настоящото изследване.

Интересен е въпросът как са се самоопределяли и как се самоопределят самите гагаузи. По отношение на самоопределянето на гагаузите в миналото по-горе бяха посочени достатъчно примери. Какво бихме могли да кажем за съвременната ситуация? За разлика от компактно разположената гагаузка общност в Бесарабия, където гагаузкият „етнос” е в процес на доизграждане, навсякъде другаде – в Таврия, Казахстан, Средна Азия, както и в България гагаузите се самоопределят като българи. Факт е, че навсякъде, където румънската, руската, а в последно време и турската политика не са успели да се разпрострат, гагаузите са запазили българската си идентичност. Днес в градчето Акимовка (Запорожка област) т. нар. гагаузи, а всъщност – българи по документи и самосъзнание, са се преборили и са организирали изучаването на български език в градските училища.

Какво е отношението на родината-майка към процеса на дебългаризирането на гагаузите? През последното десетилетие за обучение в български висши и средни училища като докторанти, студенти и ученици в Духовната семинария са приети около 30 души. Все пак като цяло българската държава остава длъжник на тази българска общност. С приобщаването на гагаузите към българската духовна култура се занимават учени и неправителствени родолюбиви организации. В същото време Турция хвърля огромни средства за поддържането на лица, създава смесени предприятия, кани професори за научни симпозиуми, финансира в Комрат „вестник на гагаузите турци”, в един от броевете на който се предлага на младите брачни двойки списък на „звучни съвременни турски имена”. По време на проведената през 1999 година в Шумен конференция, посветена на турската култура по българските земи, ректорът на Анкарския университет е обявил, че се подготвя международна конференция в Севернокипърската турска република, на която ще бъде „доказвана” турската принадлежност на гагаузите.

И все пак направено през миналата година в Гагаузия социологическо проучване, изследващо степените на съвместимост, показва, че гагаузите

са склонни да приемат турците най-много за колеги и бизнес-партньори, докато в същото време сред „другите” най-предпочитани са браковете с българи. Тези резултати не учудват, тъй като още от заселването браковете между гагаузи и българи са често срещани, докато браковете с други народности до 60-те години на този век са абсолютно изключение.

3. Българите от Голо Бърдо са автохтонно население, живеещо в планините югозападно от гр. Дебър, Македония, на труднодостъпни места, отдалечени от основните транспортни артерии в Албания. Южната част на района се нарича Горно Голо Бърдо, а северната част – Долно Голо Бърдо или Рамна Гора. Преобладаваща религия е ислямът. Данните от турските данъчни регистри от 1519 г. посочват само християнско население (Лимановски 1987: 258) в целия район и най-вероятно ислямизацията е извършена през втората половина на XVIII век и по-късно. В края на миналия век българските села в Голо Бърдо (Кънчов 1900: 261-262) са двадесет и едно. Днес в същия район българските и смесените села заедно с махалите са общо двадесет и седем⁶. Двадесет и едно от тях са на територията на Албания и шест – на територията на Македония. В Албания с чисто българско население са селата: Стеблево (100 къщи; 500 души), Гиноец (Гинец) (50;250), Клъенъе (80;400), Требище (400;2000), Големо Острени (Големи Острени) (250;1500), Малестрени (Мало Острени) (250;1500), Ворница (10;70), Тучепи (200;1000), Пасинки (50;300), Радоеца (50;300), Извири, Ладомерица (50;400), Голеища, Койовец (40;200), Лешничани (60;300), Оржаново (50;300), както и махалите Тръбчанище, Камен и Заборйе, а със смесено българско и албаноезично население са селата Себища (20 къщи;100 души – българи) и Смолник (30;100). Доскоро в много от българските села в албанската част на Голо Бърдо освен мюсюлмани са живели и християни. В някои от тях християни живеят и днес – Клъенъе (30%), Гинец (30%), Пасинки (30%), Стеблево (3-4 къщи), Ворница (10 къщи). На територията на Македония са останали селата Жепища, Отишан, Модрич, Дренок, Ябланица, както и махалата Лакайца, в която живеят преселници от село Стеблево.

От 1967 г. религиите в Албания са забранени, разрушени са и религиозните храмове, ограничавани са религиозните обреди. Днес поради тоталната арабска, италианска и гръцка финансова инвазия страната е осеяна с импозантни джамии, католически и православни храмове. Странни чувства предизвиква контрастът между схлупените къщи в селата в Северна Албания и мраморните, често оградени със здрави огради джамии и католически катедрали или строящата се в Корча православна църква с размерите на храм „Св. Александър Невски”. Все пак засега е налице положителният резултат от над двадесетгодишната „насилствена секула-

⁶ Названията на селищата в Голо Бърдо са уточнени с Алма Чауши от с. Стеблево и Флутура Ибраими от гр. Елбасан и са изписани по начина, по който се произнасят в района.

ризация” – липсват каквито и да са религиозни предразсъдъци. Поради множеството „смесени” християнско-мюсюлмански бракове и традицията от първата половина на века, водеща за албанската идентичност е етническата *и* обвързаност. Тази ситуация се е отразила и на българите в Голо Бърдо, за които на преден план стои народността им чувство. Впрочем те изразяват раздразнение, когато към самоназванието им българи се „лепва” и религиозната им принадлежност. Предпочитат да се представят като „българи от Голо Бърдо”, като такива са известни и в цяла Албания. Обидното название от страна на албанците към тях е „голо”, което няма никакво значение на албански, но също предизвиква негативни реакции от страна на голобърдци. За названия като „помаци” и „торбеш”, с които другите българи-християни наричат съплеменниците си мюсюлмани, повечето от жителите на Голо Бърдо не са чували. Според местни етнолози това се дължи на факта, че доскоро повечето от селата са били смесени в религиозно отношение (православни и мюсюлмани).

Езикът, който се говори, е от най-западномакедонските български говори. Те го наричат български. За преобладаващата част от жените и децата той е единственото средство за комуникация. В доста от селата има осмокласни училища, а в Требище, Големи Острени, Кльенъе и Стеблево допреди демократичните промените е имало и гимназии. Желаетелите да продължат образованието си отиват в градовете и най-вече в Пешкопия, Елбасан и Тирана.

Традиционната култура е водеща и за общността на българите от Голо Бърдо. Откъснатостта на района е спомогнала да се запазят обичаите, мелодиите и танците в автентичен вид, а богатството на неизследвания песенен фолклор ще дава храна на българските фолклористи за дълъг период от време. Най-известно със своите музиканти и певци е село Големо Острени, където има и фолклорна група.

Силни топани...⁷

1. Станаф си рано пред зора,
за да си ода в Рамна Гора.
Силни тупани бувайе
нашено село го будейе.

3. Да не мо да пойда в Острени
от оние пусти бечари.
Вез ден ракия пиийе
от мене мезе барайе.

2. Пукнала майко треснала
защо ме роди мори убава.
Защо ме роди убава
да не мо’ да пойда в Острени.

4. По-добро седам вдовица,
отколи да ода в Горица.
В Горица има работа –
в Острени има музика.

⁷ Народна песен „Силни тупани...” е изпята от Исмет Толя, с.Големо Острени, 1995 г., и е записана от автора. Тя не е от създадените в най-ново време и не създава верен образ на жените от Голо Бърдо, за които трудолюбието е една от най-характерните черти.

От всички българи от Голо Бърдо се празнуват традиционните и християнски празници като Летник, Гюргевден, Василица, Великден и Митровден.

Сред фамилените имена има такива с български корен – Толя, Мачка, Курти, Рада или с мюсюлмански произход – Аязи, Караибраими, а също така и албански – Рама, Бекташи. Подобно е положението и с личните им имена, които имат български, латински, мюсюлмански и албански произход – Дафина, Алкета, Едуард, Фабион, Икбалъе, Сюлейман.

Основният поминък в Голо Бърдо е животновъдството и – доколкото е възможно – земеделието. Почти цялото мъжко население през годината е на гурбет в съседните Гърция и Македония, а и по-далече. Голобърдци са известни като едни от най-добрите строители в Албания. След политическите промени голяма част от семействата постепенно се изселват от района, но поради голямата раждаемост това не води до неговото обезлюдяване. В последните няколко години обаче, поради възможностите за „свободно“ строителство и поради строителните умения на голобърдци в покрайнините на големите градове – Елбасан, Тирана, Дуръс (Драч), Фиер, Кавая, Берат (Белград) постепенно се създават цели български квартали, а градчето Патос (близо до Фиер) е населено изключително с българи. Това спомага за запазването на етно-културната среда и пречиства асимилационните процеси. Числеността на българите от Голо Бърдо, останали в селата и преселили се в градовете, би могла да се пресметне, като се има предвид фактът, че при средна раждаемост 5-6 деца, 1-2 остават на село. По приблизителни данни в момента числеността на българите в селата на Голо Бърдо е около 10 000 души. Т.е. числеността на голобърдци в цяла Албания, ако приемем, че асимилацията протича още при първо поколение изселници (което не е така), следва да е около 50 000 души.

По своята идентичност българската общност в Голо Бърдо е една от най-добре съхранените български автохтонни общности зад граница. В Албания българи-християни живеят и по западното крайбрежие на Преспанското езеро, и в района на град Корча. За разлика от сънародниците си от Преспа, които демонстрират еднаква привързаност към България и Македония и се назовават македонски българи, голобърдци се самоопределят като българи – „Ние сме бугари. Историята ни позина за бугари” (Бояджиев 1997: 25). Фактът на съществуването на български села отатък границата силно е безпокоял сръбските власти в техните стремежи към сърбизация на българското население в Македония. По време на двете Балкански и Първата световна война голобърдските села двукратно са обект на опожаряване от страна на сръбската армия. Подобно е положението с най-южно разположеното село Върбник – единственото българско село от Костурските села, останало на албанска територия. Спрямо жителите му днес политически аспирации предявява Гърция: предлага се работа на всеки, който се декларира като грък. Предлагат се средства

за възстановяване на селската църква, ако се приеме гръцки свещеник. Странната гръцка активност може да се обясни с наличието на множество български села на гръцка територия, търпящи десетилетия насилствената гръцизация, включваща смяна на имена, забрана на използване на майчиния език, разрушаване на надгробни плочи на български език. Съдбата на българите в Албания да бъдат неудобен свидетел за етническия произход на събратята си отатък границата – в съседни Югославия и Гърция – е съпътствала трудния им път за отстояване на народностното си име през годините, а и в наши дни.

Какво е отношението на албанската държава? За разлика от масираната асимилационна политика на Гърция и Югославия спрямо българските малцинства там, че и извън пределите им, в Албания няма белези на целенасочена асимилационна политика. Все пак това, че и до днес няма признато официално българско малцинство, е дало своите резултати – доста селища, особено в Южна Албания, например Дреново и Бобошица, Корчанско, са почти напълно албанизирани.

Какво е мястото на родината-майка? От 1993 г. насам в български висши училища се обучават около 100 студенти от Албания, най-вече с произход от района на Голо Бърдо. През 1993 г. от президентството на България бе подарен автобус за ползване от жителите на района, а през 1993 г. и 1997 г. бяха проведени хуманитарни акции „Голо Бърдо”. Тази грижа на българската държава към културно откъснатите над 80 години от родината-майка българи несъмнено ще изиграе допълнителна етно-мобилизираща роля в идентичността им на българи.

4. Българите от Гора са една от най-неизвестните за нашата общественост и наука български общности зад граница. Това е причината основният ми източник на информация за гораните да е посещението ми през 1998 година в албанската част, а през 1999 и в югославската (косовската) част на Гора, както и на контактите ми у нас и в Тирана с хора от района.

Българските села⁸ в района на Гора са разделени от днешната политическа граница между Албания и Югославия. Това разделяне е повлияло и върху съдбата на тези българи. Най-условно, двете части биха могли да бъдат наречени Кукъска Гора и Призренска Гора по името на най-близко разположените градове Кукъс и Призрен. В района на Призренска Гора селата са общо деветнадесет: Горна Рапча, Долна Рапча, Горни Кръстец, Долни Кръстец, Драгаш, Орчуша, Любоща, Радеша, Лещане, Кукаляне, Вранище, Млике, Диканце, Глобочица, Бачка, Брод, Зли Поток, Крушево, Рестелица. Общински център за района е с. Драгаш, а най-голямото чисто българско село е с. Рестелица (4500 д.). Общо населението в Призренска Гора от 16817 д. през 1991 г., след Косовската криза (1999 г.)

⁸ Названията на селата в Гора са уточнени с Назиф Доклъе от гр.Кукъс и са изписани по начина, по който се произнасят в района.

намалява до 14 000 д. Многобройна е по-старата и по-нова емиграция. Горанците се славят като най-добри сладкари. В доста от по-големите балкански градове в миналото, а и днес те държат сладкарници.

В района на Кукъска Гора селата са също деветнадесет, но в десет от тях се говори албански, а в останалите девет – български. Десетте села, в които се говори албански език, са: Ново село, Стържево, Тополяне, Брекине, Коловоз, Ломна, Бела, Туре, Нимча и Джафере. В някои източници от началото на века те се посочват като двуезични, а в най-голямото от тях – Ново село – все още има хора, разбиращи български. Според земляците им българи няма разлика в традиционната култура на едните и на другите. Селата, в които се говори български език, са Шиштейец, Борье, Орешек, Църнелево, Оргоста, Кошарица, Запот, Пакица и Очикле. Най-голямо сред тях е Шиштейец (1500 д.), а общата численост на българите в деветте села, заедно с живеещите им съселяни в Кукъс, е 10 000 души. Многократно повече са изселниците в големите градове на Албания. Общият брой на българите горани в Албания е около 45 000 души. Селата Урвич и Йеловяне с общо население 2450 души (Лимановски 1993: 275), намиращи се на територията на Република Македония, не принадлежат географски към района на Гора, но се включват в горската етнографска група, тъй като предците им са преселници от тамошните села.

За разлика от българите в Голо Бърдо, които постоянно са демонстрирали българска етническа принадлежност, тези от Гора изявяват открито българската си идентичност едва през последните няколко години наред с регионалното си самоназвание „горани”. Все пак въпреки откъснатостта и слабите връзки, съществува информация от началото на века (Младенов 1993: 183-187, Иванов 1993, 140-141) за изяви на българска принадлежност сред населението от Гора. Следва да се отбележи високата степен на образованост и днешната добра интегрираност на горанската общност в албанското общество.

Има версия, поддържана от местни краеведи, че гораните са „бивше богомилско население, последно приело исляма в Албания”. Според тях местните българи са преселници от Стара България. Един от аргументите за това е, че в много от песните присъства мотивът за Черно море. Днес в топонимията се срещат множество християнски названия, а най-големият местен празник е Гергьовден, наричан тук Джурджевден. Празнуват се и други като Митровден, Тогава се организира най-големият местен събор. Жените обличат най-новите си народни носии⁹, в които доминира червеният цвят, съчетан с бялото. Дългата бяла риза при момите е придружена при омъжените от червена престилка. Мъжките носии са бели с бели капи. Играят се хора. Пеят се песни. Богат на сюжети е песенният фолклор в Гора.

⁹ За жените в Гора народната носия и днес е всекидневна дреха.

Мори йело...¹⁰

Мори йело, мори йело,
висока що растеш,
висока що растеш, йело,
далеко що гледаш.
Далеко що гледаш, йело,
да не виждаш него?
Да не виждаш него, йело,
викни му да дойде!
Рекни му да дойде, йело,
ниве му узреле.

Ниве му узреле, йело,
барабар пченице...
Дете му се нашло, йело,
между две копице.
Име му сме стайли, йело,
Алия жетварче,
Алия жетварче, йело,
само вързуалче.

Езикът на гораните, подобно на голобърдския, е от западнобългарските говори. Това се потвърждава и в най-нови публикации на английски автори (Pettifer 1996: 80). В селата има осмокласни училища, а в с. Шиштейец – и гимназия. Български език, разбира се, не се изучава, тъй като българите горани, както и голобърдци не са признати от албанската държава като неалбанци. Това не е попречило, както и в Голо Бърдо, българският език да е основното средство за комуникация в горанските села. Поетът Назиф Доклъе е изразил в лирични стихове чувствата си към неосъществената любов:

Ти не стигна...

Пролетът пройде
ти не дойде
неразвийено.
Лето летна
ти не светна
све изсушено.
Йесен йекна
я се спекна'
изхържавено.
Зима зина
ти не стигна
мраз олъедено.

Личните имена на гораните, както и голобърдските, имат български, мюсюлмански или албански произход – Мирен, Боряна, Биляна, Петрит, Мехмед, Сабаудин, Ерион, Агрон. Фамилните са разнообразни – Баля, Чекорници, Зенели, Кинджи.

¹⁰ Народната песен „Мори йело...” е записана в с. Орешек през 1980 г. от Назиф Доклъе.

Българите горани в Югославия дълги периоди са ухажвани от властите в противовес на албанското мнозинство в Косово. Получавали са добри възможности за кариера. В председателството на бившата автономна област е имало представител на общността. До 1971 г. са записвани от властите като турци, от 1971 г. са включвани в „мюсюлманската“ народност, по-късно в периода 1996–1999 г. по политически причини – доказване мултикултурността на Косово – те са обявени за нов уникален етнос – „горанци“. След създаването на македонската и мюсюлманската народност, успешно изградени от югославската политика на регионален и религиозен принцип, в ход са пуснати три нови фалшификата – „павликяни“, „шопи“ („турлаци“) и „горанци“. Какъв ще бъде завършекът на тези нови експерименти е трудно да се предположи, но несъмнено той ще зависи от позицията и активността на родината-майка и политическата ситуация в самата Югославия. След кризата в Косово горанците изпадат в изключително тежко положение. Невладеенето на албански език, както и страхът от реваншизъм от страна на албанското население в съседния район (Ополе) са част от факторите, довели до изселването на част от населението, особено заемалите по-високо социално положение. Днес общността в Косовска Гора е поставена отново пред избора за какви да се обявят, така че да оцелеят в новата критична ситуация. По думите на местен интелектуалец „в момента историческата истина за произхода на гораните не струва и пет пари“, по-важно е, че „ако тръгнат да се изселват и до Призрен няма да стигнат“. На изток от Призрен в районите Жупа и Подгор в седемнадесет села е разположена друга регионална българска група, наброяваща до 20 000 души, до която не успях да стигна, но получих информация от горанци, че степента на интегрираност в албанското мнозинство е по-добра и опасност за физическото ѝ оцеляване няма. Названията на 15 от селата в Жупа и Подгор са Горне село, Мушниково, Горнѐ Любине, Долно Любине, Регане, Небрегоща, Локвица, Манастирица, Планиане, Скоробище, Гърнчаре, Любижда, Поуско, Ябланица, Драичики. Най-големи от тях са Горнѐ и Долне Любине, всяко от които наброява по 2000 жители.

Ситуацията в Албания е различна. По време на Втората балканска конференция през 1932 г. българската и албанската делегация подписват протокол (Ташев 1994: 141-162), в който албанската страна признава съществуването на българско малцинство в Албания и поема ангажимент да поиска от правителството си откриването на училища в селищата, където българското население е преобладаващо. В тези училища обучението е следвало да се извършва на български език, а изучаването на албански език да бъде задължително. По неизвестни причини тези решения на протокола не се изпълняват. През 1945 г., под натиска на Югославия, албанските ръководители приемат коминтерновската теза за македонския характер на българското население в Албания, като подписват с Югославия спогодба, предвиждаща откриването на македонски училища. Експериментът се оказва успешен само за района

на Мала Преспа и Корчанско. В Голо Бърдо такава училище се открива само в с. Ворница и просъществува само две години – учебните 1945-46 и 1946-47 г. За откриване на училища в Кукъска Гора югославската страна не настоява, вероятно поради вече назряващата идея да бъде пряко включено това население в изграждащата се югославска нация. Според преброяването от 1989 г. „македонците” в Албания са 4 235 души и живеят в селата от района на Мала Преспа и в с. Върбник. Тези данни не отразяват дори броя на компактно живеещите българи в Преспанско. В същото време голобърдците и гораните, както и пръснатите в градовете преспанци са записани в паспортите като албанци. Това не пречи на преобладаващата част от „македонците” и „албанците” да извяват идентичността си в различни форми и подчертано да се интересуват от всичко, свързано със страната ни.

Опитът ми да анализирам проявленията на общностната обвързаност при изследваните групи на религиозен и езиков принцип се оказаха неуспешни. Тя присъства осезаемо обаче на регионално равнище, но липсва в рамките на една държава. За разлика от циганите кардараша, които при необходимост си търсят брачен партньор и в чужбина, при горните четири групи пълна случайност биха били бракове между българи мюсюлмани от Голо Бърдо и Гора, на българи католици от Банат и букурещките села или на гагаузи от Бесарабия и Таврия. Същото бихме могли да кажем и за общостния живот на групите – те изграждат отделно свои дружества, организират фолклорни фестивали, отстояват правата си. Регионалната идентичност намира израз в употребата, наред със самоназванието българи, на регионални или етно-културни самоназвания като горани, банатчани, гагаузи. Тъй като явно, заедно с народностните чувства, от изключително значение за идентичността е и регионалната обвързаност, бихме могли да дефинираме описаните по-горе общности като регионални и етно-културни и същевременно български общности зад граница, а не като религиозни или езикови такива.

ФАКТОРИ, ВЛИЯЕЩИ ВЪРХУ ДИНАМИКАТА НА ЕТНИЧЕСКАТА ИДЕНТИЧНОСТ

Съответствието между етнически произход и самоопределение при малцинствените групи се запазва най-добре сред многочислени и компактни общности, при които процесът на формиране на етническата идентичност е завършен, които не са подложени на целенасочени асимилационни въздействия и получават подкрепа от държавата-майка. Различията в историческата съдба и съвременното положение на българските общности зад граница обуславят различната степен на съхраняване на тяхната етническа идентичност.

Важен маркер на идентичността е начинът, по който представителите на общността се самоназовават. Обикновено в самоназванието се включват

два елемента (Чикхейи 1994: 133-134). Единият обикновено обозначава етническата, а другият – националната или регионалната идентичност. Например – косовски албанци или албанци от Косово, турци от България или български турци. Поставянето на етноназванието пред регионалната или националната принадлежност показва, че в съзнанието на индивидите или групите то е от първостепенно значение. В обратния случай регионалната или националната принадлежност играе съществена роля в идентичността на общността. Заместването на националната идентичност с регионална показва, че общността се идентифицира с региона, а не с държавата, в която живее. При автохтонните български общности и при диаспората ни регионалната самоидентификация доминира над националната, докато при емигрантските общности се предпочита националната самоидентификация. По промените в самоназванията може да се съди за протичането на асимилационни или етновъзродителни процеси. Например, най-условно казано, промяната на названието бесарабски българин с българин от Украйна би означавало, че регионалната обвързаност е престанала да бъде съществената – отреденото ѝ допреди водещо положение е заместено от националната идентичност, пред която обаче е излязла етническата. Важна роля в това отношение играе местната интелигенция и тази в родината-майка – поради отреденото им водещо място в социалния живот на общността.

Процесите на естествена или принудителна асимилация водят понякога не само до промени в етническата идентичност, но дори до пълната им замяна с нова. Български по етнически произход групи, които са придобили друга идентичност и имат друго самоопределение, са: т. нар. крашовени в румънската част на Банат, потомци на изселници от българските земи още от XIV в., които днес са предимно под хърватско или под сръбско влияние; наследниците на българските колонисти в Трансилвания, които се превръщат в румънци, немци или унгарци; преобладаващата част от българската диаспора в румънската Дунавска низина (областите Олтения и Мунтения), която е румънизирана; жителите в Поморавието, присъединено към Сърбия в 1878 г., които са напълно сърбизирани.

Друга категория са лицата с български етнически произход, притежаващи раздвоена етническа „самоличност”. Тяхната българска идентичност се проявява само при „подходящи” обстоятелства. Такова е например част от населението с български произход в румънската Дунавска низина, което е запазило частично параметрите на етническата си идентичност, но не я декларира открито при официални преброявания. Типичен пример са селата Извоареле и Каломфиреци, окръг Телеорман, в които според румънското преброяване населението е румънско, но в действителност българският диалект и обредна система са добре съхранени, а децата и най-възрастните дори не разбират румънски език. Раздвоена самоличност притежават и етническите българи, установили се в „емигрантски” държави като САЩ, Канада, Аржентина и Австралия, където нациите се

формират чрез гражданско обединяване на различни етноси. Голяма част от емигрантите запазват българската си етническа идентичност, като в същото време изграждат друга национална идентичност, която в „емигрантските“ държави е основен идентификационен белег. При това положение етническата идентичност по естествен път бива изтласкана на заден план. В този случай доминираща е формираната от модерната култура културна идентичност, тъй като традиционната култура, подхранваща етническата идентичност, с течение на времето влияе все по-слабо поради невъзможността да бъде практикувана и подхранвана.

Друга характерна особеност, наблюдавана при българските общности зад граница, е формирането на обособена регионална или етно-културна идентичност, която е възможно да съдържа елементи от българската, но и да ѝ противостои. Този процес може да бъде резултат на устойчиви етно-културни и религиозни характеристики, на продължителна изолация от прародината или на специфично историческо развитие в населяваната територия. Например българите в Банат, които са католици, използват самоетнонима „павликяни“, или „българи-павликяни“ и държат да не бъдат смесвани с другите българи в Румъния, които са най-вече православни. В други случаи регионалното самосъзнание е стимулирано и налагано от официалната власт и пропаганда в съответните държави с цел прекъсване на етно-националните връзки с България. По този начин, въз основа на регионалната обособеност и с административен натиск при противопоставяне на българската идентичност се формира македонската етно-национална идентичност в Социалистическа република Македония след 1944 г. Този в значителна степен „успешно реализиран проект“ обяснява защо днес българската идентичност там се извява предимно индивидуално. Симптоми за прилагането на подобен подход се наблюдават по отношение на българите в Западните покрайнини, насърчавани от сръбските власти да проявяват своята „шопска“ идентичност, както и спрямо българите мюсюлмани в Западна Тракия, за които в Гърция се създава отделен „помашки“ писмен език. За протичането на такива процеси „спомага“ и българската държава, проявявала в продължение на десетилетия индиферентно отношение към тези общности.

Етническият произход и етническото самоопределение са в постоянно взаимодействие и взаимозависимост. Съвпадането им носи безпроблемност за съществуването на общностите, тъй като идентичността се основава на произхода и намира външната си изява чрез самоопределението. Сред задграничните българи такова съвпадане в най-голяма степен има при българските общности в Молдова и Украйна. Състоянието на другите български общности зад граница е такова, че или самоопределението не е свободен акт, или българският им произход е загубил етноопределящото си значение, или идентичността е накърнена, което пък води до проблеми при самоопределението.

Как се проявяват основни фактори, влияещи върху динамиката на етническата идентичност, като езика, религията, фолклора и обредната система, личните и фамилните имена, при българските общности зад граница?

Различието в езика е най-осезаемата „етническа граница” между етносите. Това го поставя сред основните критерии, влияещи върху устойчивостта на българската идентичност. Повечето общности, които са загубили българския език като средство за общуване, постепенно започват да гравитират към доминиращия етнос и след няколко поколения загубват първоначалната си идентичност. Това е причината асимилационната политика спрямо българските малцинства зад граница в миналото, а някъде и в наши дни, да е насочена преди всичко към ограничаване или забрана на използването на майчиния език. Такава например продължава да е гръцката политика към общностите с български произход, в чиито селища и днес, при появата на външен наблюдател, разговорът преминава от български на гръцки език.

Въпреки безспорното етноопределящо значение на езика, фактите показват, че този критерий не може да се абсолютизира. Разбира се, езиковата асимилация поражда двуезичие и постепенно изчезване на майчиния език, а диалектните особености водят малко или повече до разграничаване от българския книжовен език. Пример, при който загубата на езика води до етническа асимилация, са емигрантските групи, но при определени обстоятелства се наблюдава и при компактни български групи. Такъв е случаят с българите в Поморавието, при който близостта на езика води до езиковата асимилация на сънародниците ни. Обратен пример обаче са гагаузите, загубили езика си по време на турското владичество, но запазили българската си идентичност повече от век след откъсването си от родината-майка. Днес двуезичие или загуба на езика като средство за комуникация се наблюдава при българите в Казахстан, Крим и частично в Приазовието. От една страна, близостта между българския и руския език спомага за езиковата асимилация, от друга – масовото владение (или поне разбиране) на руски език в България не води до дискомфорт при общуването с прародината.

Превръщането на говоримия език (диалект) в писмен (книжовен) обикновено се смята за един от важните признаци за формирането на нов етнос. Това правило се потвърждава до голяма степен при формираната след Втората световна война македонска нация в СРМакедония. Там книжовният македонски език се създава с административен акт въз основа на най-отдалечените от книжовния български език диалекти и със заемки от сръбския език, като днес е един от основните спояващи фактори на новата национална идентичност. Това обаче, както видяхме по-горе, не е валидно за банатските българи. Идеята за превръщането на диалектната форма в литературен език се стимулира от изкуствената изолация от метрополията, а това при степента на съвременните комуникации е все по-трудно осъществимо.

Въпреки езиковите специфики книжовният български език остава главното средство за приобщаване на задграничните българи към българската култура.

Религията също не може да бъде възприемана като единствен маркер на българска идентичност. Значима етномобилизиреща роля от периода на Възраждането до двете Балкански и Първата световна войни играят Българската екзархия и църковните общности, тъй като в този период Екзархията има предоставени от централните власти правомощия за покровителство над населяващите територията на Османската империя българи. След този период новите национални държави – Гърция, Югославия и до голяма степен Албания, изземват тези правомощия. Езикът на богослужение постепенно, а някъде и незабавно, се подменя. Българските свещеници се прогонват. В Гърция се стига до вандализъм – старобългарските надписи в черквите се унищожават и се заместват с гръцки.

Малцинственото вероизповедание би могло да играе етномобилизиреща или дезинтегрираща роля в зависимост от неговото различие или близост до доминиращата в определена страна или регион религия. обстоятелството, че компактните български общности живеят в държави, където православие то е официалната религия, го превръща по-скоро в етнодезинтегриращ фактор с оглед държавно-политическата подвластност на православните църковни институции. Асимилацията на българите в Поморавието от сърбите, на православните българи на север от Дунава от румънците, както и на тези в Северна Гърция, се дължи до голяма степен на тамошните православни църкви. Етносъхраняващата функция на българския език като език на богослужение се потвърждава от примера с българите в Банат – най-старата запазена българска диаспора. Мюсюлманското вероизповедание поставя извън обсега на югославската, а по-късно и на македонистката политика част от българското население в Албания (Голо Бърдо и Кукъска Гора) и спомага косвено за запазване на неговото народностно чувство. От друга страна, под влиянието на исляма българите мюсюлмани в Западна Тракия са подложени на турцизация, резултат от идентификацията им от страна на гръцката държава с турското население, в обкръжението на което се намират. Роля за това играе турската политика в района, както и бездействието на българската страна. Въпреки това българите там са значително по-добре езиково и етнически съхранени от православните си събратя в Егейска Македония.

Днес някои представители на българския елит зад граница явно си дават сметка за опасността за оцеляването на общностите си поради нарастващото влияние на доминираните от други религии институции. Представители на обществени организации и местни институции на българите – туканци и гагаузи в Бесарабия и Таврия предпочитат да изпращат своите младежи за обучение в българската, а не в местни или руски духовни семинарии. Родолюбиви българи от Голо Бърдо, за да предпазят общността си от нарастващото влияние на арабски фондации и организации, също изявиха желание да изпращат младежи в българските медресета, вместо в арабските страни. Впоследствие се отказаха, като научиха, че преподаването на част от предметите в българските мюсюлмански училища се извършва на

турски език – факт, който кара и доста тукашни българи мюсюлмани да се обучават в арабски страни.

Пряко влияние върху етническата идентификация имат личните и фамилните имена, чиито промени са показател за етническа асимилация. Така например представители на най-възрастното поколение от населението с български произход в Егейска Македония се представят пред българи от България с българските си имена, които са били сменени с гръцки в официалните актове, докато младежите носят само гръцки имена и предпочитат да се самоопределят като гърци. Промените в именната система на лицата с български произход имат различни измерения. Личните и фамилните имена са приведени в съответствие с именната система на държавите-приемници, например: Атанас – Афанасий, Пена – Полина в СССР; Даню Стайков – Дануц Стайку, Цвета Ковачева – Флорентина Ковачу в Румъния; Кате Пашолова – Алкета Пашоли в Албания. В някои страни за запазване на българските имена се плаща солидна такса, което е принуда за тяхното изменение (Александър Чакъров – Алекс Чакарък, Турция). Промените на имената водят до промени на език, традиции, самоопределение. От друга страна, възстановяването на българската именна система е значим показател за процесите на етническо възраждане. Доколко самите индивиди отдават значение на този фактор можем да съдим по факта, че мнозина от българите, живеещи в чужбина, при подаване на документи за българско гражданство пожелават да променят имената си, като ги привеждат в съответствие с българската именна система (Илья Волков – Илия Вълков, Украйна; Афанасий Топал – Атанас Топалов, Молдова; Владимир Николовски – Владимир Николов, Македония). Интересно е, че много от изселниците в Турция, възстановявайки българското си гражданство, възстановяват и българските си имена, позовавайки се на документите, издадени по време на т. нар. „възродителен” процес.

Голямо етномобилизращо влияние върху българските идентичности зад граница оказват запазените фолклор и обредна система. Като силно консервативни системи, те

съхраняват и регионалните особености от времето преди миграцията, и откъсването от общобългарското културно пространство – макар и да възприемат нови елементи под влияние на взаимодействието с другите етнически култури.

Фолклорът пренася през вековете легенди за съдбата на българския етнос. Например гагаузката песен „Де се е чуло видяло българин да се потурчи” разказва за защитената българщина, а песента от Голо Бърдо „Дебранци горни грагяни” е посветена на трагизма на потурчванията. Силата и директността на една песен със своето емоционално въздействие е несравнимо по-ефикасен аргумент за запазване на идентичността от сухите научни факти за произхода на общността. Добре запазеният песенен и танцов фолклор при българите в Бесарабия, Таврия, Голо Бърдо и Гора

повишава етно-националното самочувствие на тези общности. Наличието на добре развити песенни и танцови традиции в много случаи компенсират невъзможността за контакт с модерната българска култура. Факт е, че при отнемане на малцинствени права от страна на държавните власти, най-рядко се посяга на фолклора. Показателен в това отношение е и интересът на българите от чужбина към богатството на българския фолклор. Израз на този интерес към фолклора и показател за оценката на неговото значение е откриването през 1996 г. в Молдова на музикален колеж за български фолклор – първия зад граница.

Обредната система е последната територия, която инстинктивно, с цената на всичко, общността пази за себе си, осъзнавайки я като последното свое убежище от обграждащата я чуждост. Възприели доминиращата модерна култура или дори погълнати от нея, загубили отличителните маркери (език, религия, име...) на идентичността си, в общностите суверенно продължават да се практикуват ритуали, съхранени от предците. Загубили българския си език като средство за комуникация, българите в Егейска Македония продължават при погребение да оплакват близките си на български. Неразличими по социално поведение от останалите албански граждани, живеещите от поколения в градовете българи от Гора и Голо Бърдо на сватба изпращат младата невеста с характерните обредни ритуали и песни.

Етно-националният фолклор и обредната система са най-ненакърнимото богатство за етническата общност.

Запазването на българската традиционна култура сред задграничните общности ги превръща в своеобразни „резервати на българщината”, които са запазили по-добре, отколкото българите в държавата-майка, и някои характерни особености на българския светоглед.

Определено влияние върху идентичността оказва и гражданството, въпреки че този критерий е определящ преди всичко за гражданско-националната общност. Придобиването и запазването на българско гражданство невинаги е свързано с изява на съответната идентичност. От друга страна практиката показва, че притежаването на български паспорт или дори на документи, в които са записани български: народност, произход или име, влияе пряко за деклариране на българска етно-национална идентичност. Тъкмо вписването в паспортите и актовете за раждане „българска националност” е една от причините, поради която някои от пръснатите в бившия Съветски съюз етнически по произход българи продължават безпроблемно да се изявяват като такива дори след като са загубили езика и спомена за своя произход. В същото време лица с български произход от други държави, като Албания например, които се самоопределят като българи, изпитват неудобство да обясняват на какво се дължи фактът, че в паспортите са записани като албанци или македонци. В някои държави, каквито са например Украйна и Молдова, законът не допуска наличието

на двойно гражданство, което естествено е пречка за придобиване на българско гражданство от живеещите там българи.

Езикът, религията, традиционната култура са маркерите, които очертават в общи линии границите на етническата общност. Липсата на някои от тях създава предпоставки за промени на първоначалната идентичност. Сред предпоставките, благоприятстващи протичането на асимилационните процеси сред българските общности, са съвпадението на религията с тази на доминиращия етнос, както и сходствата в езиците и традиционните култури. По-малката численост и дисперсният характер на дадена общност също ускоряват промените в етническата идентичност.

Асимилационни промени могат да станат и при наличието на всички изброени по-горе маркери под силното влияние върху идентичността на политически фактори – отношението на държавата, в която общността живее, както и това на държавата, от която тя произлиза. При целенасочена и трайна асимилационна политика на държавата-приемник и при липса на етнозащитаваща политика на държавата-майка за няколко поколения границите на първоначалната идентичност се размиват. Числеността на общността и компактността на нейното разположение също влияят на динамиката на асимилационните процеси. Колкото една общност е по-голяма, по-компактно разположена и, разбира се, по-солидарна, толкова необходимата продължителност за промяната на идентичността е по-голяма. Тъй като, исторически погледнато, не е възможно асимилационните процеси да бъдат провеждани безкрайно дълго време, ясно е, че при една достатъчно голяма, компактно разположена и солидарна общност асимилацията е обречена на неуспех. Отхвърлянето или необгрижването от страна на родината-майка на дадена общност и използването на такива факти от държавата, в която тя живее, неминуемо води до печални резултати. Може дори запазило се с векове население да започне да се самоопределя по друг начин. Това е основната причина за ускорените асимилационни процеси сред населението с български произход в Румъния и особено в Югославия и Гърция. Проявяваната през последните години известна активност от българската държава за етническото съхраняване на българските общности зад граница след време несъмнено ще се отрази благотворно върху тяхната идентичност и самоопределение.

ОБЩЕСТВЕНО-ПОЛИТИЧЕСКИ СТАТУС НА БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩНОСТИ

1. Културни и политически права

В най-общ смисъл всички права, предоставени на малцинствените групи, са част от политическите права на общността, тъй като са политически инструмент за съхраняване на баланса между мнозинство и малцинство. Все пак правата биха могли да се разделят на два вида – такива, които се

очаква малцинството да си осигури само, и такива, които „следва” да му бъдат осигурени от държавата. Първите „минимално необходими” права биха могли да бъдат обект на забрана или незабрана, а вторите „осигурени” права – на осигуряване или неосигуряване. Всички осигурени права обикновено не се „подаряват”, а се отстояват (от малцинството), споразумяват (между държавата и малцинството) и най-накрая се осигуряват (от държавата). Прилагането на политически практики, осигуряващи баланс между „жизнените интереси” на малцинства и мнозинство, т.е. позволяващи едновременно и възпроизводство на общностната култура, и интегритета на малцинствената група в обществото, гарантира продължителен „консенсус”.

Обикновено за минимално необходими се смятат правата, свързани с практикуването на традиционни и религиозни обреди, ползването на майчин език вътре в общността, сформирването на самодейни фолклорни групи, свободен избор на име съобразно етно-религиозната традиция и др. Дискриминационна е такава държавна политика, която забранява ползването на минимално необходимите права.

Осигурените малцинствени права са: изучаване на майчин език в държавните училища, разкриване на педагогически специалности, осигуряващи подготовката на учители за училищата с преобладаващ контингент учащи се от малцинствената група, участие на членове на съответната общност в различни структури на властта – парламент, местна администрация, съдебна власт, армия, полиция и др.

Сред българските общности, живеещи зад граница, за дълги периоди от време в различна степен е било ограничавано ползването на майчин език. Най-крути мерки в тази посока са предприемани от гръцките власти. И днес в някои съседни държави говоренето на български език се смята като своего рода демонстрация и неуважение към държавата. Това е причината желящите да се интегрират нормално в държавите си да се самоограничават в ползването на майчиния език – такова е положението в Румъния, Югославия и Турция. Масово е нарушаването на правото за свободен избор на име. Някъде ограниченията се отнасят само до фамилните окончания. В Югославия окончанията на женските имена вместо -ова (-ева) са -ов (-ев). В Румъния и Албания българските окончания са заместени съответно с румънски и албански. В Гърция е „изчистен” дори българският корен на имената. Дори в млади демокрации като Молдова и Украйна се наблюдават подобни тенденции. За Молдова „проблем” са женските окончания -ова (-ева). При последната подмяна на паспортите в Молдова и Украйна най-неочаквано сънародниците ни се оказаха преименувани. В Украйна Александър стана Олександр, Николай – Микола, Ана – Ганна и др. В Молдова Димитър стана Думитру, Васил – Василе, Иван – Йон и др. Всички тези нарушения на минимално необходимите права, въпреки протестите на сънародниците ни, засега остават извън полезрението на

компетентните български държавни институции и международни правозащитни организации, въпреки явното нарушение на Конвенцията за защита правата на националните малцинства.

Български фолклорни групи, с изключение на Гърция, на практика има навсякъде, а в Молдова има и професионален български ансамбъл, който за съжаление поради липса на държавна поддръжка е пред разпадане.

Относно осигурените права: при българските общности най-често се поставя въпросът за изучаване на майчин език в държавните училища. Смята се, че с осигуряването на това право властите признават съществуването на малцинствената общност и се отказват от асимилационни аспирации към нея. Най-комфортно в това отношение се чувстват българите в Молдова, които изучават български език три часа седмично. В Западните покрайнини часовете са два. Толкова бяха и в Украйна, но през последните две години в някои райони часовете бяха сведени до един, а някъде и напълно закрити. Както по-горе стана дума, в Румъния и в Югославия се проявява диференциран подход. Български език нямат възможност да изучават българите във Влашко и Северна Добруджа, в Сръбски Банат, в Гора и Голо Бърдо, в Егейска Македония, в Одринска и Беломорска Тракия. Често се спекулира, като се твърди, че самото население не желае да изучава майчиния си език, както и че то само се отказва от другите предоставени му права.

Възможността за свой представител в парламента имат българите в Румъния. Депутати българи, като представители на различни партии, има в молдовския и в албанския парламент. В изборните органи на местната власт в районите с етнически българи обикновено има представители на българските общности. Допускането до съдебната власт, полицията и армията е строго селективно.

2. Образователни и културни институции

Образователните и културните институции – културни центрове, читалища, специализирани държавни училища, периодични издания, телевизионни и радиопредавания, неделни училища, църковни настоятелства – играят етно-мобилизираща роля и спомагат за създаване на културен елит у малцинствените общности.

Отново следва да отбележим на първо място придобивките на българите в Молдова. Там функционират като държавни учреждения Комратският държавен университет, подготвящ педагогически и просветни кадри, Българско училище в Кишинев, музикален колеж в с. Твърдица, педагогически колеж-лицей в гр. Тараклия. Като неправителствени обществени институции функционират Самодеен театър „Смешен петък” – Тараклия, Народно читалище и Библиотека „Майор Олимпий Панов” – Тараклия, Българска библиотека „Христо Ботев” – Кишинев. Поради липса на средства само от време на време излизат двата вестника на български език – „Родно слово” в Кишинев и „Български глас” в Тараклия.

В Украйна като държавни институции функционират Българска гимназия в гр. Болград, Украино-български лицей в гр. Приморск, Запорожка област, български културни центрове с библиотеки в Одеса и Болград, както и български вестник „Роден край“ със седалище в Одеса. От неправителствените обществени институции следва да се посочат българските културни центрове „Хан Аспарух“ в Измаил и „Акад. Александър Теодоров – Балан“ в Болград. Нередовно излизат вестниците „Извор“ – издание на кримските българи и „Родолубие“ в – гр. Арциз, Одеска област.

В Югославия като финансирани и контролирани от държавни институции функционират: самодеен театър „Христо Ботев“ в Цариброд, Издателство „Братство“, осигуряващо обнародването на вестника „Братство“, литературното списание „Мост“ и вестникът за деца „Другарче“, а за района на Призренска Гора за кратко – „Glas Gore“ (на сръбски език). Като неправителствени институции на българското малцинство са изградени културно-информационен център в Цариброд и негов филиал в Босилеград, които периодично издават свои бюлетини. Поради изострената ситуация във връзка с нарушените права на българското малцинство в Западните покрайнини, държавните сръбски и неправителствените български институции са в непрестанна конфронтация.

В Румъния със субсидии от държавата излизат вестниците „Българска зорница“ в Букурещ и „Наша глас“ в Тимишоара. Българската патриаршеска черква в Букурещ, както и черквите в с. Винга и с. Стар Бешенов играят ролята на културни средища за тамошните българи.

Нетипично е положението на малочисленото българско малцинство в Унгария. То има права, за които никога не се е борило или отстоявало. Освен наследените от началото на века, построени със средствата на българите градинари: културен дом, черква и училище, днес българите имат републиканско самоуправление, двуезични надписи в двете български села, списание и средства за книгоиздателска дейност.

В последните няколко години, във връзка с възможностите за обучение в България, в много от големите градове, а и на други места в Украйна и Молдова се откриха неделни училища. В тях освен младежи се обучават и българи на различна възраст. За неделните училища, а и за другите институции, много важна е ролята на държавата-майка.

Нормално е българските културни институции зад граница да са подпомагани от държавата-майка, която „произвежда“ националната култура. За съжаление българското Министерство на културата не подкрепя усилията на българските културни и образователни институции. Тази роля се опитват да изпълняват според възможностите си Агенцията за българите в чужбина и български неправителствени организации. Българските образователни институции зад граница вече едва от няколко години чувстват подкрепата на Министерството на образованието (Миланов 1995: 151-154), състояща се преди всичко в изпращането на учебнопомощна

литература и квалификация на учители – и това несъмнено е един от факторите за постигнатите от тях успехи.

3. Организации на българските общности и тяхната обществено-политическа дейност

Организациите на етническите общности обикновено обединяват представители на елита на общността с висока степен на етническа идентичност. Воден от етно-националистични подбуди, този елит най-често си поставя за цел запазването на културната самобитност на етническата група. Така че според политиката си организациите на малцинствените общности биха могли да бъдат разделени на две групи – „умерени” и „радикални”.

Умерените организации – дружества, съюзи и асоциации – имат най-често културно-просветни цели. Тяхната активност се заключава в реализирането на предоставените им от държавата права в сферата на културата, религията и образованието. Радикалните организации често отстояват искания и извън рамките на правата на общността, предоставени им от държавата. В сферата на техните интереси влизат като цели: участие във властта, извоюване на културна автономия или дори откъсване на региони от територията на държавата.

Във взаимодействие с държавните власти е възможно една радикална организация за определен период от време да заема умерени позиции или една умерена организация да се радикализира. С осигуряването на отстоявани или с отнемането на вече съществуващи права държавата влияе пряко на тези процеси.

Сред българските общности зад граница преобладават умерените организации. Най-много са те в Украйна, където действат на регионален принцип като районни или градски дружества. Такива са действащите в момента дружества „Св. св. Кирил и Методий” (Измаилски район), „Христо Ботев” (Арцизски район), „Възраждане” (Бердянски район), „Съдружество” (Приморски район), „Христо Ботев” (с. Терновка, гр. Николаев), „Алфатар” (с. Олшанка, Кировоградска обл.), „Родолубие” (гр. Киев), „Св. св. Кирил и Методий” (гр. Болград), „Хан Аспарух” (гр. Болград), „Огнище” (към в ”Роден край”), „Събуждане” (към Болградската гимназия), Запорожско областно дружество, Запорожско градско дружество, Одеско градско дружество, Кримско републиканско българско дружество „Паисий Хилендарски”, Дружество на депортираните кримски българи. Българските дружества в Украйна са обединени в „Асоциация на българските национално-културни дружества и организации в Украйна”. От горните организации, в определени периоди радикална позиция заема Дружеството на бесарабските българи „Св. св. Кирил и Методий”, действащо в началото на 90-те години на територията на Украйна и Молдова. То беше основен инициатор на идеите за българо-гагаузка автономия, за единна политическа организация на българите

в СССР. По негова инициатива бяха организирани Първата конференция на българите в СССР (3 март 1991 г.) и Първият конгрес на българите в СССР (19 май 1991 г.)

На територията на Молдова действат дружествата „Възраждане” и „Българска община”. От заемащи умерени позиции доскоро, двете организации, противопоставяйки се на решението на молдовския парламент, застанаха зад исканията на жителите на Тараклийския район и заедно с административното ръководство на района участваха в преговорите с властите в Кишинев за запазване самостоятелността на района.

Сред другите български задгранични организации с радикални искания, макар и отстоявайки конституционни права, е Демократичният съюз на българите в Югославия. Действащите в Румъния две български организации с центрове в Букурещ и Тимишоара и Дружеството на кримските българи, макар да са единствените участващи в парламентарни избори, не могат да се характеризират като радикални, тъй като не биха оказали съпротива при евентуално отнемане на това свое право. Същото може да се каже и за Дружеството на българите и Българското републиканско самоуправление в Унгария.

Интересно и отраднo като факт е създаването на Културно дружество „Иван Вазов” – Тирана (регистрирано на 1 март 1999 г.) като организация, обединяваща общностите от Голо Бърдо, Гора и Мала Преспа.

Дейността на организациите на българската емиграция се изразява преди всичко в културно-просветна дейност – честване на традиционни и национални празници и издаване на вестници и списания. Изключение правят организации като македонските патриотични организации, които отстояват най-вече политическите права на българите в Македония и Гърция.

През 1991 г. беше направен опит да се създаде единна организация на българите от чужбина. На 1 декември бе учредена Международна асоциация на българите. За съжаление поради липсата на подкрепа от страна на държавните институции активността на организацията постепенно спадна и през последните няколко години дейността ѝ е сведена до минимум.

В сравнение с малцинствените организации на другите етноси българските са по-умерени в исканията си. Такива са и българските общности зад граница – добре адаптирани, готови на отстъпки, с чувство за отговорност за запазването на социалния мир, стигащо до конформизъм.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дотук разгледахме различните фактори, водещи до промени в етническата идентичност. Задавахме си най-вече въпросите, кои от тези фактори са водещи и кои не са етноопределящи. Описвахме групите, взирайки се и в най-малките детайли от индивидуалното и общностното поведение на българите. Интересен е обаче и въпросът, как стоят нещата отвътре от гледната точка на променящите се индивиди и общности.

Често асимилационният натиск, упражняван от държавата-приемник, води първоначално до привидно приемане на двойствена самоличност – една за пред властите, и друга – вътре в общността. При особено силен външен натиск „другата” идентификация се затваря вътре в семейството и дори вътре в самия индивид. С времето двойствената идентификация предизвиква сериозен дискомфорт, който индивидът би могъл да преодолее единствено отказвайки се, вече наистина, от старата си идентификация. Оттук нататък външните фактори са тези, които биха могли да върнат индивида към неговото старо „Аз”. Това биха могли да бъдат или новата общност-приемница, която не е забравила произхода на индивида, или събратята, не поискали или не могли да се преустроят, или обективни отличителни белези (име, език, религия, обичаи...), свързани с произхода му, от които той не иска или не може да се отърве. Най-често обаче това е промяната на външните фактори – изчезване или намаляване на натиска. Практиката показва, че стабилни са тези промени, които преминават най-малко през три поколения. Първото ще е сменило само обвинката, второто ще е променило част от идентичността, но ще носи спомена за старото, а третото – освободено от спомена и старата идентичност – вече ще изпитва „комфорта” на новата си „същност”.

Аналогична е и схемата на принудената промяна на груповата идентичност. Тя обаче се нуждае от значително по-дълъг период от време и по-широк арсенал от форми на натиск – от икономическа принуда до физически тормоз.

Много ефикасен начин на заличаване на групова идентичност е заместването ѝ с регионална такава. В този случай процесите протичат значително по-бързо и се възприемат от общността по-безболезнено.

Все пак трябва да се отбележи, че макар постигнати с много усилия, промените в идентичността не са гарантирано необратими. Понякога „неунищожени”, незначителни на пръв поглед, белези от старата идентичност или дори съвсем неочаквани случайни фактори биха могли да припомнят старата идентичност или да я изградят отново.

Сблъсквайки се преди всичко с принудителната асимилация, не изключвам протичането на естествена такава. Все пак за всяка промяна има причина. Тя би могла да бъде: по-широки социални възможности за реализация, избягване на предразсъдъците, на които неизбежно едно малцинство (независимо какво) е обект или урбанизацията, водеща до поглъщане на малцинствената от доминиращата култура, с което тъй грижливо пазените етно-културни специфики са заличени.

Обаче светкавични резултати на загубване на етническата самоличност дава отхвърлянето от страна на родината-майка. Битуващите все още в масовото обществено съзнание стереотипни етно-национални представи за принадлежност, за които стана дума в началото на изложението, са един решаващ фактор. За съжаление жертва на тези етно-национални предста-

ви понякога стават и наши учени, които в изследванията си се опитват да „изграждат” обобщения образ на „помака”, „ахрянина”, „торбеша” и т.н. (Георгиева 1998: 286-287). Изведнъж всички други специфики изчезват и остава като „единствена” – религиозната. Вместо общността и индивидите да бъдат пълнокръвен субект в изследванията, на тях продължава да се гледа като на безгласен обект и не им се предоставя възможност да представят и своите възгледи относно собствената им принадлежност. Нека тези общности – многообразни в своите етнографски и регионални особености – сами да решат дали мястото им е „встрани” от общността или в нея. Необходима предпоставка за свободния избор е обаче те да знаят, че няма да бъдат отхвърлени...

Не викайте ме торбеш¹¹

Не викайте ме торбеш
защо звездите ке ми изгаснат во очиве
и ке се изцедат како солзи на доенче.

* * *

Не викайте ме торбеш
защо ке ми пресушат потоците во жиливе
а утробава одрана кожа ке ми се стори.

* * *

Не велете ни торбеш,
защо млекото ке им се пресуши
на момите наши со заруменени образи,
а на ергените красти ке им ги изкинат кожата.
Не велете ни торбеш
и не вовирайте ни нокти во мозокот
нас не ке ни затрие безименноста.

(Лиманоски 1993: 375)

¹¹ Стихотворението е от авторската стихосбирка „Разпукани бигори” на поета Саме Лиманоски, Скопие, 1970, стр. 59

ЛИТЕРАТУРА*

АЛЕКСАНДРОВ, Е. 1995. Право на задграничните българи. София: ЕОС.
БОЕВ, Е. 1998. Етнолингвистичната ситуация в Северното и Западното Причерноморие през първата половина на XIX век В: Научни съобщения от ЦИЕК за конференцията „Украйна и Болгария: віхи історичної дружби”. София: СУ ”Св. Кл. Охридски” ЦИЕК, 1-11

БОЯДЖИЕВ, Т. 1997. На експедиция в Голо Бърдо – Българистика и българисти, бр.3, София: Съвет по българистика, 23-26.

БЪЧВАРОВ, М. 1993. Диаспората и свързаните с нея явления. Процеси от типа „етнически център – периферия”. – В: Болградската гимназия. Сборник по случай 135 години от създаването ѝ. София: Културно-просветен център „Васил Априлов”, 20-32.

ГРАДЕШЛИЕВ, И. 1993. Гагаузите. Добрич: Издателска къща „Людмил Бешков”.

ГЕОРГИЕВА, Ц. 1998. Помаци – българи мюсюлмани. В: Общности и идентичности в България. София: Петекстон, 286-287.

ГРЕК, И., Н. Червенков. 1993. Българите от Украйна и Молдова: минало и настояще. София: Издателска къща „Христо Ботев”.

ГУРГУРОВ, Д. 1998. Гагаузи – потомки тюркок-огузов или славяно-болгар? Кишинев: Болгарское издателство „Родно слово”

ДАСКАЛОВ, Г. Българите в Егейска Македония: мит или реалност: историко-демографско изследване. София: Македонски научен институт – София.

ДИМИТРОВ, С. 1995. Гагаузкият проблем. – В: Българите в Северното причерноморие. Изследвания и материали. т.4. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий”.

ДИМИТРОВА, Д. 1998. Теренната работа в етнолингвистичните изследвания, В: Научни съобщения от ЦИЕК за конференцията „Украйна и България: віхи історичної дружби”. София: СУ ”Св. Кл. Охридски” ЦИЕК

ДОНЧЕВ, Т. 1995. Българите в Унгария: предизвикателствата на новото време. – В: Българите в Средна и Източна Европа. Научна конференция, посветена на 80-годишнината на Дружеството на българите в Унгария, 20-21 октомври 1994 г. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 17- 29.

ИВАНОВ, И.С. 1900. Несколько слов о донесении профессора Григоровича о болгарских училищахъ въ Бесарабіи В: Сборник статей И.С.Иванова о некоторыхъ выдающихсяъ событіяхъ въ современной жизни болгарь, 40-50.

ИВАНОВ, Й. 1993. Западните краища на Македония в етнографическо отношение. В: Научна експедиция в Македония и Поморавието. София: Военноиздателски комплекс „Св. Георги Победоносец”, Университетско издателство „Св.Климент Охридски” 136-150.

КАРАДЖОВ, М., Ц. Томчев. 1998. При изгубените българи в Татарстан. София: „Камеко” АД.

* В настоящото изследване са широко използвани постановки и тези, разработени в съвместното ни изследване с Благовест Нягулов „Българските общности зад граница”, публикувано в сборника „Общности и идентичности в България”, 1998.

КРЪСТЕВА, А. 1995, Етничност, национална идентичност, гражданство. – В: Идентичности, София: Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия., 1995, с.115, 119

КРЪСТЕВА, А. 1998, Етничност,. – В: Общности и идентичности в България, София: Петекстон, с.15-16

КЪНЧОВ, В. 1900, Македония. Етнография и статистика. София: Държавна печатница

КОЛАРОВА, Й. 1998, Одринските гагаузи и техния българоезичен фолклор, В: Научни съобщения от ЦИЕК за конференцията „Украйна и България: віхи історичної дружби“. София: СУ "Св. Кл. Охридски", ЦИЕК

ЛИМАНОСКИ, Н. 1993, Исламизацијата и етничките промени во Македонија и македонците муслимани, Скопије: Македонска книга

МИЛАНОВ, Е. 1997. Забравените българи. – Хемус, бр.1, Будапеща. 44-46.

МИЛАНОВ, Е. 1995. Образователната дейност на Министерството на науката и образованието сред българските общности в чужбина, В: Българите в Средна и Източна Европа. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 151-154.

МЛАДЕНОВ, С. 1993. Пътешествие из Македония и Поморавия. В: Научна експедиция в Македония и Поморавието. София: Военноиздателски комплекс „Св.Георги Победоносец“, Университетско издателство „Св.Климент Охридски“ 183-187.

НУРУТДИНОВ, Ф. 1993. Булгарский вопрос. Оренбург: Редакция вестника „Булгария“.

НЯГУЛОВ, Б. 1997. Българските задгранични общности и България (съвременни аспекти в исторически контекст). – Родина, 1997, кн. 1-2, 292-325.

НЯГУЛОВ, Б. 1998. Из миналото на банатските българи в Кралска Югославия – Фалмис, бр.7, София: 2-3.

НЯГУЛОВ, Б. 1998. Воля за възраждане и приобщаване. Банатските българи през германската окупация1941-44 г. – Фалмис, бр.8, София: 8.

НЯГУЛОВ, Б., Е.МИЛАНОВ 1998. Българските общности зад граница. – В: Общности и идентичности в България, София: Петекстон, 408-438.

ПЕТРОВ, С. 1932. Истината за правата на българското малцинство в Албания – Отец Паисий, 1932, Кн. 3, 37-39

СЕЛИЩЕВ, А. 1931. Славянское население в Албании, София: Македонски научен институт.

СТАМЕНОВА, Ж. 1998. Гагаузи, В: Общности и идентичности в България, София: Петекстон, 190-206.

СТОЯНОВ, В. 1997. Турското население в България между полюсите на етническата политика. София: ЛИК.

ТЕЛБИЗОВИ, К. и М. 1963. Традиционен бит и култура на банатските българи Сборник за народни умотворения и народопис. кн.ЛІ, София: 5

ТАШЕВ, С. 1994. Българите в Албания (1919-1993 г.). – В: Етническият проблем и националният въпрос на българите. Сборник с доклади от симпозиум, Пловдив: 141-162.

ТОПУЗЛУ, Г., И. АНЦУПОВ 1993. Очерки истории гагаузов в XIX веке.

ТРАЙКОВ, В. 1993. История на българската емиграция в Северна Америка: От началото ѝ през средата на XIX в. до 80-те години на XX в. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

ТРАЙЧЕВ, Г. 1929. Български селища в Албания – Отец Паисий, 1929, Бр. 13-14, 212-213

ТРАЙЧЕВ, Г. 1931. Български селища в Албания (Мала Преспа) – Отец Паисий, 1931, Бр. 9-10, 129-135

ШИПКОВ, М. 1994. Културно-просветното дело на банатските българи – В: Българската църква и училище в Букурещ. София: Културно-просветен център „Васил Априлов“, 183-192.

ХОДЖА, Ж., Е. Миланов 1998., Съотнасяне с България, българите, българското – В: Между адаптацията и носталгията (българските турци в Турция) София: Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, 182-213

ЧИКХЕЙИ, Л. 1995. Национална и групова идентичност на банатските българи – В: Българите в Средна и Източна Европа. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 133-138.

ЧИМПОЕШ, Л. 1997. Дастанний эпос гагаузов – Кишинев: Академия наук Республики Молдова, Институт национальных меньшинств.

APOSTOLOV, M. 1996. The Pomaks: A Religious Minority in the Balkans. – Nationalities Papers, vol. 24, N 4, 727-742.

BENOIT-ROHMER, F. 1996. The Minority Question in Europe: Texts and Commentary. Council of Europe.

BOEV, E. 1995. The Scientific Problem Gagausians. Facts, Presumptions, Inventions and Pseudo Science: South East European Monitor vol II N 5, Vienna: South East European Monitor

BUGAJSKI, J. 1994. Ethnic Politics in Eastern Europe: A Guide to Nationality Policies, Organisations and Parties, New York – London: The Center for Strategic and International Studies.

VARDERY, K. 1990. Ethnicity, Nationalism and State-making. In: The Anthropology of Ethnicity, Amsterdam, 40.

BARTH, F. 1969. Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference, Boston: Little Brown, 15.

MARSHALL, G. (ed) 1994. Ethnicity, ethnic group. In: The Concise Oxford Dictionary of Sociology, Oxford and New York: Oxford University press, 157-158.

PETTIFER, J. 1996. Ethnic minorities in Albania. In: Albania, London: A&C Black and New York: WW Norton, 78-80.

POPULATION and Hasing Census Data – 1989. 1991, Tirana: Statistic Yearbook of Albania, 370.

STONE, J. 1996. Ethnicity. In: The Social Science Encyclopedia, London and New York: Routledge, 260-262.

YASAMEE, F. A. K. 1995. Nationality in the Balkans: The Case of Macedonians. – In: Balkans: A Mirror of the New International Order. Ed. by G. G. Ozdogan and K. Saibasili, Istanbul, 121- 132.

КРАТЪК РАЗГОВОР

Пламен Макариев: За въпроса си към Емил Миланов изхождам от може би неизвестно за повечето присъстващи обстоятелство, че в много случаи той е имал директни контакти с тези български общности зад граница поради своите служебни задължения, т. е. че той работи не толкова по документи, колкото с личен, непосредствен опит и общуване. Та въпросът ми е: какво е етническото и какво е националното самосъзнание при отделните български общности зад граница? Давам си сметка, че това е направо огромен въпрос. Но, ако може, разбира се, да даде няколко примера за съотношението между етническо и национално самосъзнание, може би характерни случаи.

Емил Миланов: Първо искам да кажа, че българите и българските общности са доста добре интегрирани в страните, в които живеят. Най-общо, аз разделям българските неправителствени организации на два вида – умерени и радикални. Умерените гледат да се вместиат в правата, които им се предоставят от държавата, а радикалните се опитват да извоюват допълнителни права. С малки изключения българските организации са умерени, което показва, че те все пак желаят своето пълноценно интегриране в държавата, в която живеят. За тези общности обаче е много важна етно-регионалната им идентификация – дали казват „румънски българи” или „българи от Румъния”, или „българи от Банат” е от изключително значение. Ако някои кажат, че са „румънски българи”, това значи, че те са много добре интегрирани в държавата и поставят националната си принадлежност пред етническата. Във втория случай – при определението „българи от Румъния” ситуацията е обратна. В третия случай те се идентифицират с района, в който живеят – макар че пак е интересно дали казват „банатски българи” или „българи от Банат”, защото в единия случай регионът е на първо място, а на второ – етническата идентичност, а при другия е обратното.

Как стоят нещата само за тези четири групи? Иначе би отнело много време... Етническото самоназвание на българите, примерно в Банат, е „българи от Банат”. „Банатски българи” казваме ние – ние, „българите от България” ги наричаме така. В Голо Бърдо също предпочитат да казват „българи от Голо Бърдо”. В Гора самонаването е или регионалното: „горани”, или „българи от Гора”. При гагаузите самонаванията са две. Едното е в компактната общност в Молдова, която е преминавала последователно в различни територии. От периода между двете войни, когато попада в територията на Румъния, започва самоидентификацията им като „гагаузи”. В същото време в пръснатите общности – най-вече в Запорожка област, в Казахстан, в Северна Осетия, в Кабардино-Балкария и другаде – продължават да се самоидентифицират като „българи” (дори в Запорожка област са успели да си отвоюват право да изучават български език, а и по паспорти са такива. Там може да се срещнеш самоназвание

като „българи – гагаузи”, „българи” с уточнението „гагаузи”). Може би значение за такава идентичност има фактът, че националната идентичност в тези нови държави все още не е формирана – в Молдова и Украйна този процес тепърва започва. Живеещите в Албания българи пък се идентифицират така: там рядко някой ще каже „Аз съм албанец.”, обикновено се казва „Аз съм от (еди къде си).” или „Аз съм българин от (еди къде си).”, в зависимост от това кой и как го пита.

Валерий Русанов: Общностите, за които току-що говорихте, са българи, които имат друга конфесия, друго вероизповедание. Забелязали ли сте, при вашите контакти с тези хора, каква роля играе религията при тях? Дали имат някаква двойствена самоидентификация? Защото в случая с банатските българи, аз мисля, че това, че те са католици, играе много важна етноопределяща роля, диференцираща ги от румъно-православното им обкръжение.

Алексей Калъонски: Искам съвсем малко да допълня въпроса на Валерий. Понеже съм срещал на две места в немскоезична литература определение на гораните като албански мюсюлмани, които не са торбеши, а може би са ислямизирани власи – изобщо нищо общо с българите, най-малкото като езиково понятие или общност. Какво е състоянието сега?

Емил Миланов: „Българите в Банат” или „банатските българи” наистина са католици, но те се самоназовават паралелно с названието „българи” и с „павликяни” или „българи-павликяни”, т.е. те (във втория случай допълнително – б. ред.) се самоидентифицират не с религиозната си принадлежност, а с някогашната християнска секта, към която са принадлежали. Общо взето, въпросът за запазването на тази общност повече от триста години вълнува нашата наука и основно значение се отдава на католическата религия. В доклада си аз направих паралел с две други български католически групи: в Румъния и в Югославия. В Румъния, близо до Букурещ има две села – Чопля и Попещ, където също живеят българи-католици. Те обаче са доста добре вече асимилирани, не по-малко от съседите си православни българи, живеещи около Букурещ и във Влашко.

В Югославия обаче регионалното название (или по-точно: свързаното с бившата религиозна секта название „павликяни”) напоследък придобива изключителна важност преди всичко за административните власти. Те започват да го използват, като налагат третирането на това определящо вероизповедната принадлежност в миналото на общността понятие за етносноопределящо, че даже и лингвистичносепариращо: говори се, че това е народност „павликянска”, езикът е „павликянски” и т. н. Това не е нищо друго, освен мутация на изтъркания похват на сръбския шовинизъм – чрез грубо извратено тълкуване на наименованието на местоживеенето на българското население в географския регион Македония – да „издигнат” ранга му в определящ за негова „нация” и „език”.

Така че за разделената от сръбско-румънската граница българска общност в Банат единствената разлика, която мисля, че е съществена, е тази, че в църквите в двете по-големи села в румънски Банат – това са Бешенов и Бреця – богослужението продължава да е на български език, докато в селата около Букурещ то се води на румънски, а в Югославия – на сърбо-хърватски. Т.е. именно това, а не религията е един от факторите, който влияе. Другите фактори са: че живеят сред унгарци, немци и т. н.

При гагаузите: те говорят, както споменах, език с турска лексика, но с фразеологични и фонетични особености, характерни за българския език. Те са православни християни – а това е фактор обредната система да бъде идентична с българската. Фолклорът в много случаи е двуезичен, понякога и изцяло на гагаузки. Самоназванието е „гагаузи” или „гагаузи-българи”.

По отношение на Голо Бърдо и Гора – може да се говори за религиозна общност или за регионални общности? И двете групи са мюсюлмански, като особеността в Гора е, че са запазени доста, честват се доста от християнските празници, най-вече Гергьовден – той е основният, най-големият празник за целия район. В топонимията има доста християнски названия, срещат се лични имена като Боряна, Мирен и т. н. В доклада си съм дал два примера за езика, който говорят – единия с народна песен, а другия – с авторско стихотворение. Моето мнение (то е не само мое, а и на английския автор, когото посочвам) е, че езикът на населението от Гора е български език. Дори неговото заключение е, че той е по-близък до съвременния български език. Има една хипотеза, която се изказва от местни краеведи в Гора, че това е бившо богомилско население, преселило се там – за разлика от голобърдците, които са автохтонно местно население. Един от основните аргументи за това е от фолклора: че за разлика от голобърдци и другите околни, в него мотивът за Черно море присъства доста добре, макар това да е доста отдалечено от Черно море място. Разбира се, това е един от аргументите, има и други. За българите-мюсюлмани: според мен, голобърдците търсят смесени бракове или помежду си (когато се изселват в градовете, защото когато са в селото, е естествено преди всичко да се женят вътре в общността), или – в някои случаи – е възможно българин да се ожени за албанка. Те не търсят връзка с другата българо-мюсюлманска общност – тази в Гора, защото тя е по-далече от тях, отколкото някой съсед. Това е един от аргументите, който ме кара да смятам, че става въпрос за регионални общности, а в подкрепа на това мое становище говори доста ясно и самоназванието: българи от Голо Бърдо, голобърдци, после – горани, българи от Гора. Названието „торбешни” е неизвестно в Голо Бърдо, там почти няма хора, които да го знаят, да са го чували. В Гора то се знае, обаче там има силно негативно отношение към това название. Има и едно обидно название от страна на албанците към българите от Голо Бърдо и то е „голо” – въпреки че на албански език това

нищо не означава, но самият факт, че те много се дразнят от това название, кара албанците да продължават да ги наричат точно по този начин.

Толя Стоицева: И в доклада, а и когато тук се говори, много често се казва: „имам наблюдение...”. Понеже аз се занимавам с, хайде да я наречем така – фундаментална и чиста наука, то въпросът ми е: какво се разбира под „наблюдение”. Просто искам да разбера вашето лично мнение: какво включва това и доколко тези наблюдения са надеждни? Това просто ми е интересно.

Емил Миланов: Моите наблюдения или изследвания не са плод на дълъг престой сред общностите, по-скоро аз съм ходил многократно за кратко време, но след това съм продължавал да поддържам контакти, примерно в Тирана, или в Кишинев, или в Букурещ, с хора от тези райони и на тази база са моите изводи. Разбира се, те са основани и на литература, на фолклор и т. н.

Публикувано: Миланов Е. Регионални и етно-културни български общности зад граница. В: *Аспекти на етно-културната ситуация*, Изд. Асоциация ACCESS, София 2000, с. 118-179.

НЕ ДА СЕ ВПИСВАШ ВЪВ ВРЕМЕТО, А ДА ГО СЪЗДАДЕШ!

В автобиографията си Татяна (Атанасия) Стоянова посочва, че владее четири езика: български като роден, английски, руски и молдовски (румънски) език. Родена е в с. Валя-Пержей, Тараклийски район. Завършила е английска филология в Молдовския държавен университет, след което и Държавната академия по мениджмънт и обществени отношения. Специализира в Департамента за полилингвално и транс-културно образование. Професионалната ѝ кариера е още по-впечатляваща – десет години от 1979 г. до 1988 г. – учител и директор в родното си село и в Кишинев, от 1989 г. до 1998 г. експерт и ръководител на Управлението за националните малцинства при Министерството на просветата на Молдова, от 1998 г. до 2001 г. генерален директор на Департамента по междуетническите отношения и функциониране на езиците при правителството на Република Молдова. В Българската община (общност) в Молдова е заместник-председател. През 2001 г. е основател на Центъра по проблемите на малцинствата в Молдова, който е неправителствена организация, където към момента тя работи като координатор на програми. В тези си функции е инициатор, организатор и основен отговорник за провеждането на десетки регионални и международни прояви – конференции, кръгли маси и семинари, посветени на образованието, правата на малцинствата и съдбата и перспективите за развитието на българския език и култура в Молдова. За тази си дейност многократно е награждавана с български и молдовски държавни отличия – ордени, медали и грамоти. Сред тях бих изтъкнал грамотата и медал на името отец Паисий Хилендарски „За заслуги към българското образование”, с която нашето Министерство на образованието и науката от 2002 г. ежегодно отличава изявени българи и българисти зад граница.

Не изреждам тези факти за да въведа някаква дистанция между читателите и тази голяма българка, каквато при общуване хората от Бесарабия, а още повече тези от България, не биха почувствали. В Татяна Стоянова личи най-важното – призванието и умението да участваш в събитията и времето, в което живееш, и да си полезен за своята общност и своя народ. Такива умения имат малцина наши съвременници. Без съмнение, ако имаше класация за такива наши сънародници, тя би се вписала съвсем естествено в първите редици между 100-те българи зад граница на нашето съвремие с принос за запазването ни като нация и народ.

Това, в което съм уверен, е, че с тези си лични качества и умения тя би могла да направи блестяща кариера (не само в Молдова, а и международна) и да бъде още по-полезна на своите близки и себе си. Но именно тук

искам да поставя акцент върху избора да предпочетеш да си полезен на своите, и то не показно, а рационално, така че да им помогнеш да бъдат себе си, да се чувстват горди, че са това, което са. Тези, които са работили неблагодарната административна работа, знаят колко трудно се минава през лабиринтите от документи и бюрократични процедури, колко е трудно да намериш поддръжка за една или друга идея. А зад граница е още по-сложно да намериш подходящата и работеща форма, за да може своето да се впише естествено, без да се конфронтира с чуждото, да намери място за развитие и самосъхранение. И не бих могъл да отмина и горчилките и обидите от своите, които дейците, посветили се на каузата, се налага да понасят и превъзможват в името на по-голямото.

Вглеждайки се в историята на просветното дело в Бесарабия ми прави впечатление, че периодите на възход и развитие на българския език и просвета са с неголяма продължителност. Но настоящият такъв период продължава вече над 20 години! От факултативна форма на изучаване българският език се утвърди като редовен предмет в учебния план на училищата в Молдова. Откриха се специализирани български училища в Тараклия, Твърдица и Кишинев, а през 2004 г. беше открито и първото българско висше училище зад граница – Тараклийския държавен университет. За всички тези успехи приносът на Татяна Стоянова като администратор, организатор и общественик е безспорен. Не бих искал да бъда погрешно разбирани, че само нейни са заслугите за тези успехи, **но тя несъмнено не е от тези, които просто се вписват във времето си, а е от онези които го създават.** За нея леко шеговито, но с добро чувство и уважение земляците ѝ казват: „Ти нямаш заслуги за интелекта си. Той ти е даден от Дядо Господ.” (проф. Иван Забунов, историк и общественик) или „Не е позволено жени да говорят по-умно от мъжете!” (Димитър Пейчев, художник и поет). Оценки – повече от красноречиви!

В заключение искам да кажа, че в битието си на служител в българското просветно ведомство от 1992 г. до 2005 г. имах удоволствието да си сътруднича с Татяна Стоянова и да се убедя в професионалните и човешките достойнства на тази българка. Заедно с нея имахме привилегията да участваме в изграждането на основите и развитието на образователното сътрудничество между страните ни, основната част от което е насочено към подпомагането на просветното дело на българската общност в Молдова.

Не един и двама наши съвременници и предци са били „осъдени” от обществото да си отидат неразбрани и да бъдат оценени, след като вече ги няма. За това нека им отдадем заслуженото днес, когато те имат нужда от поддръжка, когато тази оценка би им вдъхнала нови сили за работа.

Публикувано: Миланов Е. Не да се вписваш във времето, а да го създадеш! В: Алманах „Родолубец”, бр. VII, София, 2006, с. 458-460.

ТОНЧО ВАСИЛЕВ – ЕДИН ОТ ДЕЙЦИТЕ НА „РОДОЛЮБЕЦ”, ДОПРИНЕСЛИ НАЙ-МНОГО ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ДНЕСНОТО ЛИЦЕ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА

През 2002 година някак незабелязано един от най-дейните членове на дружество „Родолубец” навърши 70 години. С двегодишно закъснение всички ние му желаем да побелее като Стара планина /според народните благословии/. Като нея да е здрав и силен, да устоява на всички „бури” и превратности и да не забравя, че пенсиониран родолубец няма.

Тончо Василев е роден в с. Каменец, Плевенско. Завършва български език и литература в Софийския университет. Автор е на две книги със стихове за деца.

Запознахме се през 1990 година. Тогава той работеше в Българската национална телевизия, като ръководител на отдел „Писма на зрители”. Поводът за запознанството ни беше предстоящото му пътуване за Бесарабия, за което той се готвеше усилено – дълги часове в библиотеката, издирване на архивни материали, срещи с подходящи събеседници, посетили земите на сънародниците ни. В резултат от двете му посещения през 1990 и 1991 година се родиха филмите „Забравените българи I” за българите в Бесарабия, „Забравените българи II” за българите от Олшанка, Каривоградска област и „Учителят от Задунаевка” за периода на учителстване на Христо Ботев в едноименното село. По късно се появи и филмът „Съседни братя” за българите в Западните покрайнини. Филмите бяха първа среща на зрителите с неприсъстващата в публичното пространство през последните десетилетия тема за българите извън сегашните ни държавни граници. От държавното ни ръководство се очакваше да предприеме стъпки в защита на правата на тези наши сънародници. Точно намирайки баланса между представянето на задължителна историческа информация за формирането на тези общности и емоционалното описание на новите процеси в региона – резултат от промените в съветската политика спрямо малцинствата, Тончо Василев постави акцент върху новото национално възраждане сред българите в бившия Съветски съюз и неговите дейци, представи техните очаквания от прародината без премълчавания и недомлъвки.

През 1992 година той бе избран за член на ръководството на дружеството „Родолубец”. И именно тук би следвало да се отбележи неговият съществен принос за по-голямата организираност в работата на дружеството, провеждането на неговите организационни и тематични сбирки.

По негова инициатива бе въведено системното отразяване на всички заседания на ръководството на дружеството в протоколна книга. От негова ръка са отразени обсъжданията, дискусиите и решенията по важни за дружеството и сънародниците ни въпроси, както и сбирка, посветени на факта, събития и личности от историята и съвременността на сънародниците ни в Бесарабия и Таврия. През 1995 г. Тончо Василев бе избран за председател на дружеството и без прекъсвания беше негов ръководител до 1999 година.

Тончо Василев е инициаторът да започне през 1994 г. издаването на печатния орган на организацията – алманах „Родолубец”, а впоследствие съставител и член на редколегията заедно с Борис Илиев и Димитър Тракийски. С неговото творческо участие алманахът придоби днешния си вид на утвърдено издание с постоянни раздели и рубрики.

През 1996 година настъпи кризисен момент за образователната дейност сред българите зад граница – едно лице, протежирано от най-високо място си позволи да постави на карта дългогодишните усилия на държавни и неправителствени организации – редуциране на броя на приеманите студенти, намаляване на броя на изпращаните зад граница преподаватели, задържане на подготвената за изпращане учебно-помощна литература. В протест срещу тези негови действия тринадесет неправителствени организации от България и чужбина изпратяха свои писма. Организирана беше пресконференция. В последния момент някои от лицата, които трябваше да водят пресконференцията, счетаха за по-уютно да не се явят. При тази ситуация в препълнената с журналисти и представители на дружества и държавни институции зала, Тончо Василев пое отговорността да води пресконференцията с риск участието му да бъде изтълкувано превратно в наелектризираната предизборната ситуация. Протестите и най-вече добре проведената пресконференция, доведоха до преодоляване на този кризисен момент в образователната дейност сред българите в чужбина.

Със своето отговорно отношение към каузата, със своята работоспособност, инициативност, организираност и контактност, с непринуденото си държание, Тончо Василев е един от дейците, с най-сериозен принос за изграждането на днешното лице на дружество „Родолубец”.

Публикувано: Миланов Е. Тончо Василев – един от дейците на „Родолубие”, допринесли най-много за изграждането на днешното лице на организацията. В.- *Алманах Родолубец*, бр. VII, София, 2004, с. 289-390.

ПРОФЕСОР БЛАГОЙ ЧИФЛЯНОВ – БЕЛЕЖИТ БЪЛГАРСКИ ДУХОВНИК

Проф. Чифлянов е роден през 1923 година в Цариград. Учи последователно в българското училище „Екзарх Йосиф“ и във френския колеж „Сен Мишел“ в Цариград, след което завършва Софийската духовна семинария, а по-късно – и Духовната академия „Св. Климент Охридски“.

Като дякон на Българската екзархия в Цариград, във връзка с искането от страна на БПЦ за признаването на нейната автокефалия и вдигането на схизмата от страна на Вселенската патриаршия, той участва в предварителното уреждане и в провеждането на среща, състояла се на 22 февруари 1945 г. в сградата на Вселенската патриаршия във Фенер. В срещата участват изпратените от България Неврокопски митрополит Борис и Великотърновски митрополит Софроний, както и пребиваващия в Истанбул Епископ Андрей. От гръцка страна участват Вселенският патриарх Вениамин и Халкидонския митрополит Максимос, както и целия им Свети Синод. Отец Чифлянов превежда всички документи, а на самата среща е единственият който владее гръцки и чрез него се провеждат всички разговори и подписването на Томоса (документът уреждащ вдигането на Схизмата).

На 18 май 1946 г. с писмо от Екзарх Стефан е ръкоположен от Вселенската патриаршия за свещеник.

Служи като енорийски свещеник първоначално в Българската църковна община в Цариград, а после в софийските храмове „Св. Петка“, „Св. Николай Мирликийски Чудотворец“, „Св. Седмочисленици“, „Св. Неделя“ и като ефимерий в патриаршеския храм „Св. Александър Невски“.

От 1967 г. о. Благой Чифлянов е доцент по Литургика в Духовната академия „Св. Климент Охридски“, а на 1 ноември 1973 г. става професор по Литургика. Негово фундаментално изследване е „Богослужебният чин, преведен от светите братя Кирил и Методий в началото на Моравската им мисия“. На база на представени в изследването му доказателства някои български и чуждестранни слависти променят своите трудове на тази тема. Книгата е издадена през 1994 г. на два езика, като всяка една страница е на български, а следващата, със същото съдържание – на гръцки.

Повече от половин век професор Чифлянов служи всеотдайно на Българската православна църква, като дейността му преминава в три държави – Турция, България и от 1982 г. досега в Канада.

Протопрезвитер Благой Чифлянов е полиглот – освен класическите езици, владее френски, английски, новогръцки и турски и е публикувал над 60 изследвания и статии за православната литургика. Широката му

езикова култура и задълбоченото боравене с източниците го утвърждават като един от най-големите познавачи на литургиката.

От 1982 г. е назначен за ефимерий на църквата „Света Троица“, която връща в лоното на Българската православна църква. Служи и проповядва и в другите български църкви: „Св. св. Кирил и Методий“, „Св. Георги“ и „Св. Димитър“.

На 10.01.2016 г. генералният консул на Република България в Торонто господин Петър Крайчев връчи Почетна грамота на професор Чифлянов „за дългогодишния му принос за съхраняването на българската духовност, култура и идентичност в Канада“. На тържеството в Македоно-българската църква „Св. Троица“ присъстваха повече от 130 наши сънародници, сред които ефимерият на храма протоерей Величко Михайлов и председателят на църковното настоятелство Ник Стефанов. Признанието на България, обичта и уважението на българите в Торонто са заслужена награда за всеодейната духовна и родолюбива дейност на професор Благой Чифлянов.

Публикувано: Миланов Е. Професор Благой Чифлянов – бележит български духовник. В. - Алманах Родолюбец, бр. VIII, София, 2016, с. 267-268.

ПРОФЕСОР ЕМИЛ БОЕВ – НА 70 ГОДИНИ

През 2002 година своята седемдесетгодишна отбеляза един от сериозните изследователи на българското етнокултурно пространство. Проф. Емил Пейчев Боев е роден на 7 юли 1932 г. в с. Белоградец, Варненско. Завършва турска филология в Софийския университет през 1956 година. Специализира казахски език в Казахския държавен университет в Алма-Ата (1965). От 1960 г. е преподавател в Софийския университет. В периода 1976-1982 г.г. е зам.-декан на Факултета по западни филологии. Професор е от 1991 година. Ръководител е на Катедрата по източни езици през 1978-1985 г. и създател и директор на Центъра по източни езици и култури от 1985 г. до преобразуването му в катедра през 2000 г. След 44-годишната си преподавателска кариера в Софийския университет проф. Боев продължава преподавателската си работа в момента като преподавател в Пловдивския и в Шуменския университет. Бил е гост-преподавател неколккратно в Казахския държавен университет, Алма-Ата, Казахстан, в Косовския държавен университет, Прищина, Югославия, в Гагаузкия държавен университет, Комрат, Молдова, в Молдовски държавен университет, Кишинев, Молдова, в Университета „Ал-Азхар, Кайро, Египет. Участвал е в редица международни конгреси и конференции в Анкара, Истанбул, Ташкент, Париж, Одеса и др.

Автор е на редица учебници, студии и статии в страната и чужбина.

Научен ръководител и консултант е на много докторанти и специалисти от Бесарабия по проблематика, свързана с езика и културата на „Нашите сънародници гагаузите“ по името на едноименния документален филм на Българската национална телевизия, на който той е консултант и основен участник.

Проф. Боев е член на дружеството от първите години на създаването му до днес. Участник е в множеството конференции, дискусии и кръгли маси на организацията, като многократно е бил и основен докладчик по теми, свързани с българските тюркоезични общности зад граница. Автор е на поредица от статии в Алманах „Родолюбец“.

Публикувано: Миланов Е. Професор Емил Боев – на 70 години. В.- Алманах Родолюбец, бр. VII, София, 2004, с. 394-395.

САМИ ПОЛИКАР СИ ОСТАВА ЕДИН ОТ НАС

(In memoriam)

На 16 септември 2005 г. на четиридесет и осем годишна възраст ни напусна един приятел и съмишленик. Някак неусетно коварната болест ни раздели, а и все още не можем да осъзнаем липсата му. Струва ни се, че ще вдигнем телефона и ще поговорим за НАШИТЕ работи или ще се видим на поредна родолюбива сбирка. И все пак не е така...

Запознахме се през март 1992 година, когато постъпих на работа в Министерството на образованието и науката като експерт по проблемите на българските общности зад граница. По същото време той беше пресаташе в образователното ведомство. Още на първите ни срещи стана ясно, че в негово лице ще имам съмишленик на каузата за подкрепа на сънародниците ни зад граница. С тънкия усет на представител на малцинствена общност той безрезервно се включи с идеи и енергия в тази дейност. С негова помощ успяхме да изпратим големи количества видео и аудиокасети, останали в наследство от предишната администрация на министерството и съдържащи интересни документални филми, музика и произведения от класиците ни. В този и много други случаи застъпничеството му пред ръководството на МОН беше от значение.

На 30 юни същата година Министерският съвет утвърди първия документ за българите в чужбина – Решение на МС 250 от 30.06.1992 г., с който беше утвърдена образователна програма за българите в чужбина. По силата на това решение в началото на месец юли комисия на МОН замина за провеждането на прием в Молдова, Украйна и Румъния. В състава на групата като пресаташе беше включен и Сами Паликар. В тези кратки срокове и предвид факта, че за първи път се правят такива конкурси, не беше възможно да няма изненади и проблеми, за които трябваше да се реагира на място. От друга страна, все още продължаваше въоръженият конфликт в Приднестровието. Не беше урегулиран и статутът на Гагаузия. Имаше сериозен проблем със снабдяването с гориво, а за наша радост, но и изненада, в Молдова и Украйна кандидатстваха по над 200 кандидат-студенти. Това мобилизира групата ни. Като председател на комисията предложих на Сами като филолог да се включи в работата на комисията наравно с преподавателите.

В тази командировка се опознахме взаимно, а и той създаде лични контакти с доста интелектуалци от общностите ни и години наред търсеше възможности да им помага. Тази негова дейност го отведе в Дружество "Родолюбец", на което стана член, а след година беше избран и в ръко-

водството му. С контактите си в журналистическите и обществените среди Сами беше изключително полезен на организацията. По-късно той продължи журналистическата си работа във вестниците „Свободен народ“ и „Нощен труд“, където започнаха да се появяват материали за общностите ни. През 1996 г. имаше сериозни изпитания за образователната ни дейност. В този период с остро перо от страниците на пресата Сами излагаше проблемите и не спестяваше да посочва персонално и виновниците за неразбориите.

След 1997 г. Сами Поликар постъпи на работа в Международния център по проблемите на малцинствата, където отговаряше за издателските програми. Без да омаловажавам помощта на цялото ръководство на центъра – Антонина Желязкова, Светлана Морозова и Михаил Иванов, не мога да не изтъкна неговата съществена роля. Той се застъпваше за отпускането на помощи за закъсали студенти, за финансирането на филми, изследвания и книги на бесарабска тематика, за издаването на Алманах „Родолубец“ и Алманах „Огнище“.

През последните си месеци той продължаваше да бъде един от нас и продължава да е... един от тези, които не по служба, а от сърце допринасяха за запазването на българското зад граница.

Публикувано: Миланов Е. Сами Поликар си остава един от нас. (In memoriam). В.-Алманах Родолубец, бр. VII, София, 2006, с. 510-511.

ВЛАДИМИР КАРАБОЙЧЕВ

Станини Дешева: Един харамия си отиде от този свят много нелепо. В разцвета на силите си Владимир Карабойчев загина при битов пожар. Владо беше дипломиран историк, родолюбец до полуда. С невероятно добра памет, той знаеше, той помнеше всички събития, свързани със съдбата на тъй наречените бесарабски българи. Владо воюваше срещу всеки и всичко, което не беше в полза на тези наши сънародници зад граница. Той пишеше, публикуваше в сборници и в печата изследвания, свързани с тези наши сънародници. Смъртта го издебна на работната му маса пред компютъра.

Николай Тодоров: Владо е една от свидните жертви, които народът ни даде за тъй наречения „демократичен преход“. Запознах се с него в Москва, където учех българска филология, а той следваше история в Московския държавен университет „Михаил Ломоносов“ – и веднага станахме приятели за цял живот. Бидейки идеалист, чиста душа, Владо не можа да се приспособи към неправдите на новото време, стана „вътрешен емигрант“. Животът стовари върху него прекалено много удари, за да може да ги издържи крехката му душа. Загубил майка си, която безумно обичаше, още докато беше студент в Москва, той остана с тази непоносима болка за цял живот. Успях да се запозная с тази талантлива и хубава жена, докато беше още жива – тя още при първото ми посещение в България през далечната 1979 година ми уреди незабравима среща с поета Андрей Германов, с чиято съпруга Маргарита бяха приятели.

Владо ме разведе тогава из цялата страна, пътувахме с него на автостоп, ходихме в Панагюрище, Стрелча, Копривщица, на Шипка и къде ли не! Оттогава обикнах с цялото си сърце земята на моите прадеди, чийто образ носех в сърцето си, но реалната България се оказа по-хубава и от най-красивите ми сънища за нея.

За Владо Карабойчев българският народ не бяха само жителите на България. Като историк и родолюбец той знаеше много добре, че България – това не е само източната част на Балканския полуостров, България – това е и Таврия, и Бесарабия, и Македония, и Албания и всяко място в Европа и по света, където живеят наши сънародници, където се пеят български песни и се играят български хора, където звучи святата ни реч.

*Почивай в мир, стари приятелю!
Липсваш ни, и винаги ще ни липсваш!*

Емил Миланов: Спомням си първата ни среща, след на една от месечните сбирки на „Родолубец“ през 1990 г., когато дойде с попълнена анкетна карта, в която с едва четящия се ситен почерк беше отбелязал с какво може да бъде полезен на дружеството – в списването и разпространението на подготвящия се за издаване орган на организацията – в-к „Беженари“, в издирването на данни за известни личности от Бесарабия, с принос за изграждането на следосвобожденска България /тогава той работеше в Дирекция „Архиви“/ и други полезни за дружеството дейности... И другите полезни дейности се оказаха не една и две. Спомням си дългите часове, които заедно с Петър Германов прекарвахме в описването и опаковането на десетките кашони с художествена литература, предназначени за Бесарабия, тичането /имаше и такъв случай/ при изпращането ѝ с влакове и автобуси. Владо посрещаше и развеждаше из София и страната не един и двама наши сънародници, помагаше им да стигат до българските институции, пишеше прошения от техните организации. Освен в „Беженари“, той публикуваше интересни статии и бележки в изданията, в които работеше – в-к „Македония“ и в-к „Свободен народ“, но и в много други... все на родолюбива тематика. В един период работи и в издавания в Одеса вестник „Роден край“, сътрудничесе на кишиневския „Родно слово“. Винаги успяваше да се включи с интересни данни по време на ежемесечните ни просветни сбирки, като неведнъж беше и основен докладчик. Трудно ми е до изброя всичко, но ще кажа най-важното – той даваше сърцето си за каузата на българите, останали извън днешните ни граници, даваше емоциите и приятелството си, заради което беше и обичан, не сдържаше сълзите си при изпращането във вечния им път на близките ни по дух хора като Петър Германов, Димитър Тракийски, Александър Миланов, Борис Илиев... Иска ми се да пророним и ние една сълза за приятеля, съмишленика и човека Владимир Карабойчев.

Публикувано: Миланов Е. Владимир Карабойчев (1959-2013). В. - *Алманах Родолубец*, бр. VIII, София, 2016, с. 258-239.

